

Kras

Oktober 1997 št. 23
cena 500 SIT

mobitel

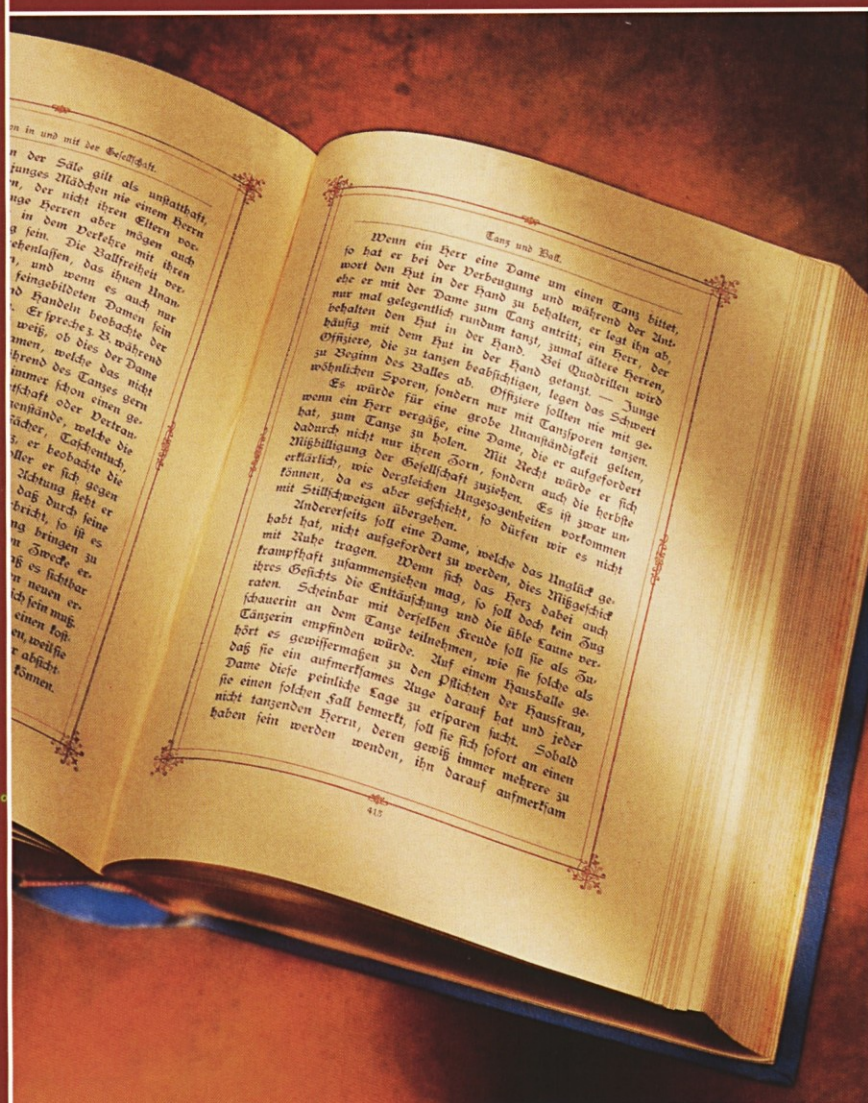
SLOVENEKI OPERATER NMT & GSM

Hoteli Igralnice Turizem

PODPIRATA REVLIJO KRAS V NJENIH PRIZADEVANJIH ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

KNJIGA

knjiga SLO

das Buch A

libër AL

КНИГА BG

knjiga CRO

kniha CZ

das Buch D

un libro E

ki-tab ET

le livre F

the book GB

βιβλίο GR

könyv H

il libro I

bok N

boek NL

livresco P

książka PL

КНІГА RUS

bok S

kniha SQ

kitab TR

the book USA

delo - tiskarna d.d.

Dunajska 5, 1000 Ljubljana, Slovenija, Telefon: 061 314 346, 061 318 095, Fax: 061 302 658

To, kar živimo, je **zeleno.**

Ukvarjamo se s temnimi bogastvi zemeljskih globin. Predelujemo jih v energijo, ki pestri življenje zemeljskega površja. A med vrtnami in črpalkami, med temnimi tekočinami in med izdelki za vzdrževanje vozil nismo nikoli pozabili na spoštovanje do zelene Zemljine duše. Že desetletja zbiramo in predelujemo odpadna olja. Uporabo do okolja prijaznega zemeljskega plina spodbujamo že 30 let. Naša goriva imajo dodatke, ki zmanjšujejo onesnaževanje zraka. Naši bencinski servisi so ekološko obnovljeni, naša skladišča pa bodo po obnovi lahko za vzor vsej Evropi, saj bodo presegala standarde evropskih predpisov.

PETROL

Slovenska naftna družba

SEŽANSKI BOTANIČNI PARK

Pomen Sežane in njene lege sta v prvi polovici prejšnjega stoletja navdušila tržaško družino Scaramanga, da si je tod zgradila svojo poletno rezidenco. V letih od 1848 do 1880 so Scaramangovi odkupili še zemljišče za botanični park. Vanj so sadili rastline z najrazličnejših delov sveta, od listavcev z Japonske in iz Južne Amerike do iglavcev iz Azije in Evrope ter vedno zelenih rastlin Sredozemlja. Veliko eksotičnih rastlin je park dobil po letu 1890, ko so zgradili še palmarij, rastlinjak za prezimovanje na mraz občutljivih rastlin.

Upravljalci parka po letu 1948 zbirko listavcev, iglavcev in grmovnic dopolnjujemo z novimi rastlinami, bogatimo pa tudi zbirko v palmariju iz sušnih, tropskih in subtropskih predelov sveta.

**Sežanski botanični
park upravlja
Komunalno stanovanjsko podjetje, d.d.,
v Sežani, Partizanska 2.
Tam je tudi vhod v park!**

To je na začetku Sežane iz ljubljanske smeri ali točneje nasproti hotela Triglav. Odprt je vsak delovnik od 7. do 15. ure.

Za ogled skupin popoldne in v dela prostih dnevih priporočamo pravočasen dogovor po telefonu na št. 067/31-341

Iz vsebine

OKTOBER 1997, št: 23

Na naslovnici:

Marijino znamenje

v Volčjem Gradu iz leta 1855,

lep primer kraškega kamnoseštva.

Avtor fotografije: Aljoša Rebolj

Styling: Barbara Juvan

Modela: Katarina in Veronika

Telefoni revije Kras:

061/125-14-22

067/78-434

Informativno revijo Kras izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., 1000 Ljubljana, Rimska 8 - telefon/fax +386-061/125-14-22 - E-mail: mediacarso@eunet.si - Glavni urednik Lev Lisjak; odgovorna urednica Ida Vodopivec-Rebolj - Naslov uredništva: Revija Kras, 6223 Komen, p.p. 17, telefon: +386-067/78-434 - Maloprodajna cena 500 SIT, 5.000 Lit, 6,00 DEM, 4,00 \$; naročnina šestih zaporednih števil s pošto dostavo v Sloveniji 3.000 SIT, za tujino s pošto dostavo 80.000 Lit, 80,00 DEM, 60,00 \$ - Žiro račun: Mediacarso, d.o.o., 50100-603-4311- Tisk: Delo-Tiskarna, Ljubljana - Fotografije: fotoagencija Mediacarso - Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega pisnega dovoljenja ponatis ali kakršno koli povzemanje objav-ljenih prispevkov iz revije Kras ni dovoljeno - Po mnenju Urada vlade R Slovenije za informiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi revija Kras s prilogami med proizvode informativne narave, za katere se plačuje davek od prometa proizvodov po 5-odstotni stopnji - Mednarodna standardna serijska številka ISSN 1318-3257.

Organizacija tiska:

Korotan Ljubljana d.o.o.

Janez Podobnik PRAZNIK VSEH PPRIMORCEV IN SLOVENCEV **3**

Dušan Fortič IZPOLNJENE STOLETNE SANJE **5**

- Klavdij Palčič

Maruša Zagradnik OPTIRANJE ZA ITALIJANSKO DRŽAVLJANSTVO **6**

S PRIKLJUČENEGA OZEMLJA

Agencija Kras ZVEST DOMOVINI - NIKOLI HLAPEC **8**

Mag. Suzana Čurin POMEN PREDSTAVITVE KULTURNE IDENTITETE **10**

Radovič

Z MEDNARODNEGA ZORNEGA KOTA

Lučka Čehovin KNJIŽNIČARJI V STRASBOURGU IN SVETU EVROPE **14**

Agencija Kras 282 KULTURNIH SPOMENIKOV **17**

IN NARAVNIH ZNAMENITOSTI NA KRASU

Mag. Gojko Zupan FABIANI IN ŠTANJEL **22**

Naško Križnar KAMEN IN MESEČINA **24**

Lučka Čehovin PRI DUJČEVII SEM VEDNO DOBILA KRUIH..! **25**

Boštjan Štolfa VOLČJEGRAJSKO GRADIŠČE **26**

Karol Rustja POMEN ŽELEZNIC MED PRVO SVETOVNO VOJNO **29**

Jožko Žiberna KAKO PISATI ZEMLJEPISNA IMENA? **34**

Mag. Dušan Novak KRAS, KRASOSLOVJE, DOLINA, PONIKALNICA... **35**

Tea Lukan Klavžar OBLIKE POVRŠJA IN KRAŠKO PODZEMLJE **36**

TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA

Dr. Anton Ramovš OČARLJIVE LEDENE LEPOTE **38**

JE USTVARIL JAMSKI VETER

Igor Maher KJE IN KDAJ LAHKO PLEZAMO V STENAH **40**

KRAŠKEGA ROBA

Meta Havliček ZAŠČITA KOVINSKIH DELOV HIŠE **42**

Tanja Trebec MALI PRINC **46**

Lučka Čehovin SOČASNO S ČITALNICAMI V VELIKIH MESTIH **46**

Mag. Gojko Zupan BRŠLJAN **47**

Pokrajinski arhiv Koper VIDEOKASETA "SLOVENSKO PRIMORJE" **47**

Agencija Kras STOTA OBLETNICA ROJSTVA AVGUSTA ČERNIGOJA **48**

UVODNIK

Revija *Kras* obravnava pomembna vprašanja tistega predela države Slovenije ter tudi Tržaške pokrajine, za katerega so značilni kraška narava, krajina, arhitektura, bivanjska kultura, tipični kraški pojavi in prebivalci - naj so to Kraševci, Brkini, Notranjci ali Vipavci, Belokrajnci, Kočevarji itn. ter prebivalci Tržaškega Krasa. Mišljena so predvsem gospodarska, socialna, bivanjska, naravovarstvena, kulturna in druga vprašanja tega prostora, ki v Republiki Sloveniji pokriva 44 % ozemlja, v Tržaški pokrajini pa sega od državne meje med Slovenijo in Italijo na severu, vzhodu in jugu do Jadranskega morja in Soče na zahodu. Prvenstveno so to vprašanja, ki jih drugi informacijski mediji načrtno in stalno ne obravnavajo. To pa so: ohranjanje identitete Krasa in krasa nasploh, njegovo varovanje pred onesnaževanjem, spreminjanjem njegove kulturne krajine z nezaželenim zaraščanjem in nenačrtnim poseljevanjem, varovanje in ohranjanje kraške kulturne in naravne dediščine ter kraških tradicij, populariziranje in spodbujanje kulturnega, društvenega in družabnega življenja, smiselno posodabljanje bivanjske arhitekture ter vse možne rešitve v zvezi s tem, razvijanje kraški krajini in njenim ljudem ustreznih, naravi prijaznih gospodarskih dejavnosti ter promoviranje Krasa in kraške pokrajine ter njenih značilnosti slovenski in tuji javnosti. *Kras* je namreč s svojo tipiko, z neponovljivostjo in umestitvijo v središče Evrope eden izmed dominantnih razpoznavnih znakov države Slovenije, pa tudi Tržaške pokrajine, v evropskem in širšem svetovnem prostoru...

Poudarek na medsebojni neločljivi soodvisnosti in povezanosti kraških območij v Republiki Sloveniji in na območju Tržaške pokrajine v Republiki Italiji, ki ga je mogoče zaznati v uvodniku, nam je izhodišče za naslednjo misel, ki jo izdajatelji revije *Kras* namenjamo zlasti Slovincem v Tržaki pokrajini in vsem tistim, ki se zavzemajo za razumen razvoj kraških območij:

Nekaj poskusov, da bi na straneh naše revije objavljali njihovo problematiko, povezano z življenjem in delom na Tržaškem Krasu in nasploh na območju v sosednji Italiji, kjer je tamkajšnji človek od nekdaj življenjsko odvisen od kraške zemlje, je že obrodilo sadove. Seveda pa z obsegom dosedanjega sodelovanja še zdaleč nismo zadovoljni - ne izdajatelji revije *Kras* in ne njeni bralci v zamejstvu. Zato uredništvo revije *Kras* vabi k bolj poglobljenemu in rednemu sodelovanju posameznike, društva, organizacije, podjetja in ustanove, ki v reviji *Kras* vidijo možnost za informiranje bralstva na Slovenskem ter na tujem o svoji povezanosti s krasom, o navezanosti nanj ter o skrbi za nadaljnji razvoj Tržaškega Krasa!

S karkšnimi koli pobudami in predlogi za sodelovanje v reviji *Kras* pokličite po telefonu med tednom na št. +386-061/125-14-22 in konec tedna na št. +386-067/78-434 ali pišite na naslov: Revija *Kras*, 6223 Komen, p.p. 17, Republika Slovenija. Z uredništvom se lahko povežete tudi po elektronski pošti - E-mail: mediacarso@eunet.si ali pošljete telefaks na št. +386-061/125-14-22!

Govor
predsednika državnega zbora
Janeza Podobnika

PRAZNIK vseh PRIMORCEV IN SLOVENCEV

Petdesetletnica priključitve Primorske k matični domovini, ki jo praznujemo v letošnjem letu - tri leta pred iztekom za vso Evropo zelo burnega in nemimega stoletja - je priložnost, da razmislimo o univerzalni, politični, narodnostni in nacionalni vsebini, ki nam jo ta pomemben zgodovinski dogodek prinaša...

**Priključitev Primorske
je sinteza in logični zaključek
večstoletne težnje
po Zedinjeni Sloveniji**

Priključitev predelov Primorske k matični domovini pred petdesetimi leti lahko ovrednotimo kot veliko dejanje v dolgotrajnem procesu, imenovanem priključevanje Primorske. To se je pravzaprav začelo že leta 1848, ko smo Slovenci objavili svoj politični program. Priključitev je zato nekakšna sinteza in logični zaključek večstoletne težnje po Zedinjeni Sloveniji.

Ob odločitvi Pariške mirovne konference 10. februarja 1947, katere uveljavitev se je pričela uresničevati s 15. septembrom istega leta, zasledimo tudi žalost in razočaranje Primorcev. Tragično dejstvo tega, za Slovenijo nadvse pomembnega mednarodnega dogovora, je, da je del slovenskega avtohtonega ozemlja ostal zunaj matične domovine.

Plemenit in dosleden primorski odpor totalitarizmu nasilju nad ljudmi, trdno povezani mi z narodnostnimi vezmi, je daleč presegal ideološke spone in okvire. Primorsko zavzemanje za uveljavljanje svobodne narodnostne opredelitve, človeško dostojanstvo in ohranjanje lastne identitete, ki je obeležilo vso njihovo dolgo pot v tem burnem stoletju, lahko v tem času in prostoru prepoznamo kot temelj obeta novega civilizacijskega sporazumevanja v Evropi tretjega stoletja.

Praznik priključitve Primorske matični domovini je praznik vseh Primorcev in vseh Slovencev, ki so s svojim življenjem in delom pomagali pri združitvi in ohranjanju narodnega telesa. To naj postane tudi skupna drža za naše življenje v novi, osamosvojeni Sloveniji.

Na slavnostni seji

Državnega zbora

ob petdesetletnici

priključitve Primorske

k matični domovini,

ki je bila v petek,

12. septembra v slovenskem

parlamentu v Ljubljani,

je spregovoril predsednik zbora

Janez Podobnik, dr. med.

Naj povzamem misli gospoda Alojza Rebule o intimnem primorskem doživljanju takratnih dogodkov:

"Naj je v letu 1947 sledilo še takšno razočaranje, dejstvo ostaja: da je priključitev Primorja k matični Sloveniji velik dogodek v slovenski zgodovini. Slovenija je s tem povezala svoj Zahod - Zahod Posočja, Krasa in Istre, Zahod kmečkih puntov in Krpanovih tihotapcev, Zahod Svetokriškega in Staniča, Gregorčiča in

Preglja, Kosovela in Gradnika, Juga, Piona in Sedeja...

S Primorjem je Slovenija dopolnila svojo zemeljsko tubit, si čnomorskemu razvodju pridružila še mediteransko, svoji Panoniji in svojemu Predalpu dodala še morje, širše geografsko in civilizacijsko zadihala. Dopolnila je svoj že bogati krajinski mozaik: tako z gorskimi čarom Trente, z izredno plodnostjo Vipavske doline, s sadnim bogastvom Brd, z bori in vinogra-

di Krasa, z morjem, oljčniki in solinami Istre..."

Tako misli tržaški Slovenec akademik dr. Alojz Rebula!

Ko danes, po petdesetih letih, poskušamo doumeti takratne dogodke, ostajamo - tako kot takrat mnogi Primorci - z odprtimi dilemami in vprašanji: ali bi v takratnih pogajanjih in v takratni mednarodni situaciji lahko bilo storjenega več za uresničitev več kot stoletje prisotnih narodnostnih ciljev Slovenije, če bi bile morda pogajalske prioritete drugače zastavljene?

Vendar to nikakor ne zmanjšuje velikega nacionalno-političnega pomena združitve primorskega duha in kulture v slovensko narodno drevo. Evropa je s tem dejanjem, čeprav skopo, vsaj delno priznala svoje spoštovanje in dolg do tragedije svojih srednjeevropskih narodov.

Prepričan sem, da temelje dobrososedskih vezi v drugačni Evropi lahko utrjujemo samo z iskrenim prepoznavanjem lepih in tudi težkih trenutkov naše skupne evropske preteklosti. Zato danes tudi s tega mesta želim osvetliti spomin na trpeče in tragične slovenske trenutke v burnem dozorevanju Evrope. Za svoj pogum in vero v sedanost in prihodnost nove Evrope potrebujemo osvoboditev lastne vpetosti v strah in tesnobo, ki je kot naša večletna zgodovina prav tako oobčutljiv del biti in našega preživetja.

Primorsko odporništvo kot krik in ranljivi ščit pred pohodi totalitarizmov

Zato mi dovolite, da s spoštovanjem spregovorim o primorskem uporništvu, ki je nastalo v dvajsetih letih tega stoletja kot krik in ranljivi ščit pred pohodi totalitarizmov, ki so pretresali Evropo. Lahko bi rekli, da primorsko uporništvo s trpljenjem mnogih ljudi različnih narodnosti pod divjanjem evropskih totalitarizmov po vsej evropski celini, ki sta mu sledila, na pragu novega tisočletja upravičeno predstavlja slabo vest in zgodovinsko prepoznavno breme današnje demokratične Evrope.

Verjamem, da je o vsem tem treba govoriti z jasnostjo, s strpnostjo in z medčloveškim spoštovanjem. Zgodovina je del nas, zgodovinske izkušnje so bogastvo in potencial, s katerimi lahko oblikujemo modrost in odgovornost za sedanost in prihodnost. Zato jo spoštujemo, sprejmemo jo kot celoto, pogovarjamo se o njej, spoštujemo različne poglede, predvsem pa iščimo resnico. In te resnice se ne bojmo! Primorski človek se je odločno uprl fašizmu, prav tako je moral - kot tudi ljudje v drugih delih Slovenije - preživeti komunistično revolucijo in njen večdesetletni eksperiment. Ta nas je za več desetletij od-

daljil od svobodnega demokratičnega svetla in zavrl možnosti za uspešen gospodarski razvoj... Tudi zato je približevanje Slovenije različnim mednarodnim povezavam držav danes toliko težja!

Dolga in trnova pot evropskega demokratičnega odporništva tega stoletja se je na slovenskih tleh začela že leta 1915, ko je italijanska kraljeva armada 4. junija zdesetkala moške prebivalce vasi Idrsko. Te žrtve so bile v uvodu dogajanja, ki so sledila. Ob tem se spomnimo tudi nekaterih internacij slovenskih Primorcev že leta 1918 ter požiga Narodnega doma v Trstu leta 1920, ki je predstavljal kulturno središče Slovencev. In poznajših požigov številnih knjižnic...! Vse to so za Slovence tragični dogodki pred uradnim prevzemom fašističnih oblasti v Italiji. Najavljali so slutnjo vseevropskih požigov in holokavsta.

Prve žrtve fašizma v Evropi so bili bazični fantje, med njimi pevovodja Bratuž iz Gorice. Prav slovenska pesem je bila vedno na poseben način blizu primorskemu človeku. Žrtve fašizma so bili tudi desetisoči beguncev, kar je bilo uvod v poznejše eksoduse prebivalstva.

Preganjanja primorskih izobražencev in mislecev predstavljajo evropski greh tega stoletja nad mnogimi njenimi šibkejšimi narodi.

Posebej je treba omeniti vlogo primorskih duhovnikov, vse od goriškega nadškofa Sedeja, tržaškega Fogarja; njima pa sledijo svetli liki številnih primorskih Čedermacov. V času prepovedi društev se je verska in narodna vzgoja prenesla v cerkvene bratovščine in organizacije, ki so postale edina oaza, kjer je še bil javno dovoljen slovenski jezik. Prav to je v veliki meri ohranjalo ne le versko ampak tudi nacionalno in kulturno zavest primorskih Slovencev.

Politični procesi nad primorskimi prebivalci - med njimi prvi tržaški proces - so dejansko predstavljali uvod v širši način delovanja evropskih totalitarizmov, ki so v drobne kosce zdobili milijone posameznikov v Evropi tega stoletja.

Mučenja upornih narodnjakov, zamenjava imen tudi na grobovih - vse to je stopnjevalo uporništvo v gibanje do zasnove prvih partizanskih enot in narodnoosvobodilnega boja, v katerem se je Primorska enotno uprla fašizmu. Ob spominu na delovanje številnih brigad in drugih partizanskih enot na Primorskem naj še posebej omenim delovanje legendarnih partizanskih bolnišnic, legendarne bolnice Pavla in bolnice Franja. Ob tem pa je treba poudariti izjemno vlogo, ki jo je imela organizacija TIGR, ki je že pred vojno delovala zgolj na narodnostnih temeljih in se zoperstavila nasilnemu poitalijančenju slovenskega ozemlja!

Vse to so evropske rane, zadane slovenski samoniklosti in slovenski demokratični zavesti. Vse to obremenjuje našo današnjo držo in marsikdaj megli našo današnjo samozavest. Zato je o tem treba govoriti in se osveščati.

Bogastvo sobivanja ljudi na vseh straneh meja

V današnji viziji drugačne Evrope se je treba ozreti tudi na vse lepe in navdušujoče človeške vezi, ki so se spletle v občestvih narodnostno premešanih regij Evrope. Zgodovina nam zato govori tudi o bogastvu sobivanja, ki je z žlahtnostjo oplemenitilo skupno življenje ljudi na vseh straneh, marsikdaj v evropski preteklosti krivično in dogovorno neetnično postavljenih meja.

Primorska, če ji prisluhnemo, nam govori tudi o tem! Prav zato globoko verjamem, da geografski prostor Primorske, Benečije, tržaškega zaledja in Julijske krajine danes predstavlja tudi novo priložnost za Slovenijo in Italijo. Primorska je lahko prostor sobivanja, kjer je mogoče uveljaviti načela sodobne, odprte Evrope z vso demokratično širino, z obojestransko rahlostnostjo in s posebno pozornostjo do ranljivosti narodnih manjšin na eni in na drugi strani meje, kar bo današnjim in jutrišnjim generacijam omogočilo, da ta zgodovinsko prepleteni in marsikdaj boleče ranjeni čas naše preteklosti prevzamejo nase kot demokratično zavezo za drugačno skupno prihodnost.

Slovenija zagotavlja italijanski manjšini na svojem ozemlju nadevropske standarde. Zato so upravičena pričakovanja Slovencev v Italiji in tudi Slovenije kot države, da bo z upoštevanjem principa pozitivne recipročnosti tudi Italija zagotovila enakovredno zaščito slovenske manjšine.

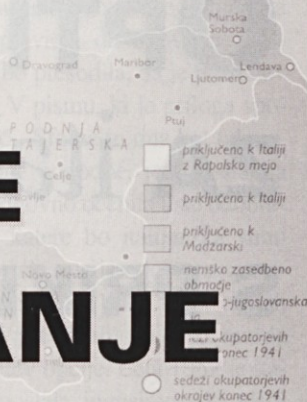
Prav tako je treba, da Slovenija posebno pozornost namenja svojim obmejnimi pokrajinam. V njih domuje naša slovenskost, v njih pa se kali tudi evropska državnost in v njih najpristnejše zori ideja drugačne Evrope. Zato je pomembno, da negujemo našo istovetnost, pa tudi, da posebno skrb posvečamo varovanju pravic narodnostnih manjšin, ki ne bi nikoli smele doživljati razlike med matično in domicilno domovino z odrekanjem lastni kulturni, narodnostni in duhovni identiteti.

Zgodovina Primorske, je zato tudi nova priložnost za drugačno Evropo, pa tudi za bolj samozavestno in človeško sproščeno Slovenijo. In v tem je njeno najpomembnejše sporočilo, ki se mu s spoštovanjem in z upanjem priklanjamo tudi sedanje generacije!

50. OBLETNICA PRIKLJUČITVE PRIMORSKE

Zloženska o boju Primorcev
za priključitev domovini

IZPOLNJENE stoletne SANJE

Okupacija in razkosanje slovenskega ozemlja 1941

Ob petdeseti obletnici priključitve Primorske svoji matični domovini Sloveniji, sicer takrat v okvirih nove, poveljne Jugoslavije, sta v uredništvu Dušana Fortiča iz Kopra in z likovnim oblikovanjem Klavdija Palčiča iz Trsta Aktiv partizanskih novinarjev pri glavnem odboru Zveze združenj borcev Slovenije in štirinajstdnevnik OKO iz Nove Gorice izdala barvno zloženko žepnega formata. Dušana Fortiča smo naprosili, da je zloženko predstavil za bralce revije Kras...

Zloženska "50 let priključitve Primorske" je v Sloveniji prvi primer uporabe tega privlačnega novega medija za informacijo in zgoščen prikaz zgodovinske in dokumentarne narave; torej vsebine, ki ni oglaševalskega značaja, čeprav se sicer največ uporablja prav za take namene. Večbarvna žepna zgibanka (Z CARD™) je namreč nov medij na slovenskem tržišču in vsebuje značilnosti klasičnega zapisa informacij ter modernih načinov njihovega trajnejšega hranjenja. Zgibanka velikosti kreditne kartice (85x54 mm) je patent posebnega načina zlaganja papirja, ki je velik in majhen obenem.

Miniatura oblika zloženske je narekovala "miniaturi" prikaz tematike - vsebine, ki obravnava usodo primorskih Slovencev pod Italijo, raznarodovanje in nasilje fašizma, odpor in oborožen boj Primorcev za njihovo osvoboditev ter združitve. Na 36 poljih - po 18 na vsaki strani - so strnjena najbolj značilna poglavja več kot dve desetletji dolgega dogajanja na Primorskem in žrtvovanj njenih ljudi, ki so z zmago partizanskega boja in poveljnih diplomatskih prizadevanj z mednarodno priznано in uveljavljeno priključitvijo 15. septembra 1947 pričakali konec svoje trnove poti do svobode in združitve v matični domovini.

Izmed likov Primorcev, ki so posvetili svoje življenje idealom in ciljem svobode, izstopa podoba narodnega heroja Janka Premrla Vojka, ki je na naslovnici zloženske predstavljen s posnetkom kiparskega portreta kiparja Jožeta Pohlana. Na zadnji platnici pa lahko beremo posvetilo na spomeniku NOB v Sežani, ki govori o trdih bojih kraškega človeka, o njegovi zvestobi zemlji in jeziku ter o veri v pravico, da so končno izpolnjene stoletne sanje: skalnati Kras je priključen svobodni domovini.

Izstopa tudi čestitka predsednika Republike Slovenije Milana Kučana Primorcem: "V skupni zmagi zavezniskih sil je bila osvoboditev in priključitev Primorske in Istre z morjem zgodovinska pridobitev slovenskega narodnoosvobodilnega boja. Primorci so veliko žrtvovali za svojo pravico, da živijo kot Slovenci v svoji domovini. Čestitam vsem Primorcem za veliki dan Primorske in vse Slovenije!"

Narodni dom v Trstu v plamenih leta 1921

"V skupni zmagi zavezniskih sil je bila osvoboditev in priključitev Primorske in Istre z morjem zgodovinska pridobitev slovenskega narodnoosvobodilnega boja. Primorci so veliko žrtvovali za svojo pravico, da živijo kot Slovenci v svoji domovini. Čestitam vsem Primorcem za veliki dan Primorske in vse Slovenije."

Milan Kučan

Mirovna pogodba
z Italijo in njen 19. člen

OPTIRANJE ZA italijansko državljanstvo S PRIKLJUČENEGA OZEMLJA

Maruša Zagradnik

Kdor je imel 10. junija 1940 domicil ali stalno (pre)bivališče na obravnavanem območju, je lahko zadržal italijansko ali pa sprejel jugoslovansko državljanstvo. Določba je veljala tudi za otroke, rojene po tem datumu, če so starši izpolnjevali pogoje za optiranje, to je uveljavitev pravice, da obdržijo italijansko državljanstvo. Drugi pogoj, ki ga je postavljala Mirovna pogodba, je bil pogovorni jezik. Možnost za uveljavitev te pravice je trajala eno leto za vlogo zahtevka ter nato eno leto za izselitev. Tako so se prebivalci Jugoslaviji priključenega ozemlja, katerih pogovorni jezik je bil italijanski, v roku enega leta od uveljavitve Mirovne pogodbe lahko opredelili oziroma optirali za italijansko državljanstvo ter se morali nato v enem letu po vloženi opciji izseliti v Italijo.

Na podlagi tega določila se je sprožilo obsežno migracijsko gibanje. Vladi obeh držav sta ga ves čas nadzorovali, bolj ali manj učinkovito usmerjali, predvsem pa je temeljilo na meddržavno dogovorjenih pogodbah in z njimi usklajeni zakonodaji.

Z zakonom o državljanstvu oseb na priključenem ozemlju so prebivalci Jugoslaviji priključenega ozemlja s 15. septembrom 1947 pridobili jugoslovansko državljanstvo. Decembra 1947 je minister za notranje zadeve FLRJ s pravilnikom predpisal postopek za pridobitev opcije. V skladu z njim so lahko osebe, ki so izpolnjevale pogoje, pisno ali ustno ob zapisniku podale izjavo o opciji pred izvršilnim odborom okraj-

Pariška mirovna pogodba z Italijo je obsežen mednarodni sporazum. Poleg razmejitve ozemlja med Italijo in Jugoslavijo (ter s tem tudi priključitve Primorske Jugoslaviji in z njo Sloveniji 15. septembra 1947) vsebuje tudi druge določbe, ki so pomembno vplivale na življenje ljudi v Slovenskem primorju v naslednjih nekaj letih. Ena takih določb je 19. člen. Nanaša se na državljske pravice prebivalcev ozemlja, ki sta si ga po vojni lastili tako Italija kot Jugoslavija. V skladu z njimi so imeli prebivalci dotedanjih okupacijskih con pravico svobodno izbrati državljanstvo.

nega ali mestnega ljudskega odbora. Tisti, ki so se že izselili, pa so lahko vložili zahtevek za optiranje v tujini na jugoslovanskem diplomatsko-konzularnem predstavništvu.

Jugoslovanski oblastni organi so se pri obravnavanju opsijskih zahtevkov strogo držali določil Mirovne pogodbe. Odobrili so opcije samo "pravim Italijanom po jeziku in poreklu" ter članom njihove ožje družine, čeprav zakonski parnter morda ni bil Italijan. Po navodilu zveznega ministrstva za notranje zadeve niso odobrili opcij tistim, "ki so bili po poreklu Jugoslavi ali druge neitalijanske narodnosti, npr. Nemcem".

Po takih merilih dobršen del prebivalstva priključenega ozemlja ni izpolnjeval zahtevanih pogojev. Mnogi od teh so se izselili že med vojno, takoj po njej ali v času obstoja okupacijskih con. Večina že izseljenih je podcenjevala pravne posledice izselitve brez odobrene opcije ali se njenih posledic ni zavedala. Ti so imeli pozneje težave pri urejanju državljanstva. Po zakonu oseb na priključenem ozemlju so namreč postali

jugoslovanski državljani. Jugoslovanske oblasti so jim lahko kot pobeglim osebam odvele državljanstvo in jim kot pobeglim osebam zaplenile celotno premoženje. Na pogajanjih z Italijo Jugoslavija njihovega premoženja ni bila pripravljena odplačati. Te osebe so izgubile možnost, da dobijo za svojo nepremičnino odškodnino.

Iz teh razlogov se je Italija zavzemala, naj bi Jugoslavija priznala opcije, ki jih je po tedanjih merilih zavračala, naj bi omilila stroga merila in naj bi pristala na podaljšanje rokov. Pri svojih zahtevah je bila Italija uspešna in konec leta 1950 sta državi podpisali Sporazum o ureditvi opsijskih vprašanj (imenovan tudi sporazum Ivekovič - Sforza), ki je izponjeval vse italijanske zahteve. Omilil je kriterije za pridobitev opcije, podaljšal roke zamudnikom in zavezal Jugoslavijo, da zahtevkov za optiranje ne bo reševala negativno. Italija je izseljevanje očitno spodbujala, Jugoslavija pa je pristala na njene zahteve, saj je sporazum pomenil pravi preobrat v opsijskem postopku. Po dolo-

in to 15. septembra 1948 za vložitev zahtevka, za izselitev pa 15. septembra 1949.

S tem sporazumom sta državi priznali opcije italijanskim državljanom in njihovim družinam, ki so imeli domicil na obravnavanem območju 10. junija 1940, ker so bili tod v vojaški ali civilni javni službi - državnim, vojaškim in občinskim uslužben- cem, oficirjem, podoficirjem, karabinjerjem, notarjem, učiteljem in podobno, čeprav niso bili rojeni na priključenem ozemlju in čeprav niso podali izjave o opciji. Tem osebam sploh ni bilo treba vložiti zahtevka, ampak jim je bila s sporazumom opcija avtomatično priznana. Domala vsi so se izselili med prvimi, takoj ob kapitulaciji Italije ali po koncu vojne. S sporazumom se je Jugoslavija obvezala, da ne bo izdala več kot dvesto negativnih odločb. Zato so vse poprej zavrnjene zahtevke ponovno pregledali in izdali prosilcem pozitivne odločbe. Za negativne odločbe, ki so jih izdajali le izjemoma in iz posebnih razlogov, je bilo treba dobiti soglasje zveznega ministrstva za notranje zadeve.

S sporazumom podaljšani roki za vložitev opsijskih zahtevkov so potekali marca 1951. S tem je bil administrativni del optiranja končan. Kljub temu so ostala še nekatere nerešena vprašanja, ki sta jih državi usklajevali in reševali še več kot desetletje. Ta so bila političnega značaja.

Italija je s tem sporazumom resda dosegla odobritev opcij, za katere je bila zainteresirana, vendar so v skladu z njim optirali tudi prebivalci, ki so ji bili nedobrodo-

li. Kot spretna pogajalka si je ponovno uspe- la "vgraditi varovalko", s katero je omejeva- la prihod nezaželenih oseb, čeprav ji določi- la Mirovne pogodbe niso dala te pravice. Na sestanku v Rimu leta 1950 si je italijanska vlada izborila pravico, da ugovarja proš- njam, za katere bo presodila, da je prosilcev jezik slovenski. V pismu, ki je priloga spo- razuma Ivekovič - Sforza in ima kot tak ve- ljavo mednarodne pogodbe, je Jugoslavija pristala, da bo ponovno ocenila tiste odobre- ne odločbe, za katere bo italijanska stran presodila, da so bile opcije odobrene zmot- no ali zlonamerno, ter da bosta vladi v takih primerih skupaj pretehtali, ali niso morda pogoji za zavrnitev opcije. Leta 1952 je ita- lijanska vlada poslala jugoslovanski vladi seznam 199 optantov, ki jim ni priznala upravičenosti do optiranja, češ da so sloven- skega porekla in da je njihov pogovorni je- zik slovenski. Ti optanti so namreč v Italiji vpisali svoje otroke v slovenske šole. Italija jim je opcije zavrnila. Pri tem se ni posveto- vala z jugoslovansko vlado, s čemer je krši- la dogovor v zgoraj omenjenem pismu.

Državi sta druga drugo obtoževali, da ne uporabljata enotnih meril. Ti očitki so bili v dokajšnji meri upravičeni. Jugoslavija je zavrnila 97 prošenj, med katerimi jih je bilo 43 iz priključenega ozemlja na območ- ju LR Slovenije. Razen dveh so bili vsi pro- silci po narodnosti Slovenci ali Nemci, nji- hov pogovorni jezik je bil slovenski ali nemški. Italija pa je kljub temu leta in leta vztrajno zahtevala odobritev teh opcij. Raz- log za tolikšno vztrajanje obeh držav pri svojih odločitvah pa je bilo njihovo premo- ženje. Vsi so bili silno bogati - lastniki vele- posestev, industrijskih in gospodarskih pod- jetij. Jugoslovanske oblasti jim v prvem ob- dobjju niso priznale opcije, da ne bi bilo tre- ba odplačati njihovega premoženja, ki je os- talo na priključenem ozemlju. Vrednost nji- hovega imetja je bila velika. Ko sta leta 1954 državi sklenili sporazum, ki je urejal medsebojne premoženjske zahtevke, je Ju- goslavija pristala na odplačilo optantskega premoženja v globalnem znesku, v katerem je bilo upoštevano tudi odplačilo premože- nja teh sedemindesetih prosilcev. Po sprejetju omenjenega sporazuma premo- ženjskih razlogov za nadaljnje zavračanje opsijskih zahtevkov tem prosilcem ni bilo več, ostali pa so politični. Italija namreč ni ostala pri zavrnitvi že omenjenih stodevetin- devetdesetih odločb, ampak je pripravljala dodatne sezname nezaželenih optantov. Po

neuradnih podatkih naj bi jih bilo približno 3000. Jugoslavija je obravnavala to italijan- sko početje kot nespoštovanje meddržavnih sporazumov in zlasti kot pritisk na sloven- sko manjšino v Italiji. Priznanje opcij, ki jih je zahtevala Italija, je pogojevala z ustrezno rešitvijo opcij, ki jih je Italija hotela zavrniti. Dogovor sta državi dosegli šele decembra 1964. Takrat je Jugoslavija priznala opcije omenjenim veleposestnikom in industrijal- cem.

Od uveljavitve Mirovne pogodbe pa do dokončne rešitve vseh spornih vpra- šanj je optiralo 21.332 prebivalcev iz slo- venskega dela priključenega ozemlja. To so bili pretežno v času fašizma priseljeni Itali- jani. V času, ko je bilo Slovensko primorje pod italijansko oblastjo, je Italija namreč na- seljevala na etnično slovensko ozemlje itali- jansko prebivalstvo v skladu s svojo razna- rodovalno politiko. Javne službe so bile pri- držane Italijanom, avtohtonih italijanskih prebivalcev pa na priključenem ozemlju ni bilo. S prisilnimi dražbami je razlaščala zemljo slovenskih kmetovalcev in na ta po- sestva naseljevala številčne italijanske druž- ine. Industrijska in gospodarska podjetja ter veleposestva so bila v glavnem v lasti tujcev, zlasti Italijanov.

In ti italijanski priseljenci so se odselili; več kot 70% jih je odšlo že v prvih mesecih po kapi- tulaciji Italije! Podrobnejša anali- za narodnostne strukture izselje- nih ni bila opravljena, vendar Slo- vencev med njimi ni bilo veliko. Kolikor jih je, so optirali iz na- slednjih razlogov: sklenjena za- konska zveza z italijanskim part- nerjem, ekonomska odvisnost od industrijskih središč, ki so po do- končni razmejitvi ostala v Italiji, raztrganost rodbin. Nedvomno so vplivali na odločitev tudi neka- teri ukrepi jugoslovanskih obla- sti, kot je bila obvezna oddaja kmetijskih pridelkov. Za nekoliko premožnejše prebivalce pa je bilo odločilnega pomena tudi podr- žavljenje premoženja v Jugoslavi- ji z agrarno reformo in nacionali- zacijo.

Slovesnost ob deseti
obletnici smrti
komenskega dekana
msgr. Viktorja Kosa

OBLETNICA

ZVEST DOMOVINI - NIKOLI HLAPEC

Agencija Kras

Kraški izgnanci druge svetovne vojne so se z žalno mašo v komenski cerkvi sv. Jurija v torek, 22. julija in na žalni slovesnosti po njej na komenskem pokopališču spomnili desete obletnice smrti svojega dobrodelnega dekana msgr. Viktorja Kosa. Ob njegovem grobu sta spregovorila publicistka in novinarka Dorica Makuc iz Gorice in Zdenko Kuštrin iz Nove Gorice, dober poznavalec dekana Kosa.

Da bi ohranili lik velikega kraškega dobrotnika čim dlje v spominu in da bi tudi bralci revije Kras, ki ne živijo na Komenskem, zvedeli za njegovo veliko delo, objavljamo oba nagovora!

Dorica Makuc je udeleženca žalne slovesnosti v spomin na dekana msgr. Viktorja Kosa na komenskem pokopališču nagovorila in se spominjala srečanja z njim v mesecih pred njegovo smrtjo:

Dragi prijatelji iz Vipavske doline in s Krasa! Nocoj se skupaj z vami poklanjam spominu monsinjorja Viktorja Kosa, "kuščevega gospoda" s Podleskovca, iz prelepe Kneške grape!

Rojen med gorami, je bil mladi kaplan - ki ga je bil posvetil 1. julija 1923 v Gorici nadškof Francišek Borghija Sedej - vesel prvega kaplanskega mesta v Bovcu in tudi naslednjega v Logu pod Mangartom. Nato pa je Viktor Kos pet let služboval v Žabnicah, kjer je imel na skrbi tudi zahtevno službo pri Materi božji na sv. Višarjah. Mladi duhovnik je znal vse tri jezike, ki so jih govorili romarji ene izmed najstarejših slovenskih božjih poti in v Kanalski dolini in je ostal domačinom zaradi svoje prijaznosti in lepem spominu.

Toda, komaj triintridesetletnega, najmlajšega dekana velike goriške nadškofije, je čakala še večja preizkušnja tu, v Komnu, kjer je dekanoval skoraj štirideset let, v najtežjem obdobju njegove zgodovine. Potem je bil msgr. Viktor Kos imenovan za bolniškega kurata v bolnišnici v Šempetru in s svojo čudovito človeško milino lajšal mnogim bolnikom zadnje ure trpljenja.

In v Šempetru pri Novi Gorici sem ga spoznala tisto njegovo zadnje poletje 1987, pred desetimi leti! Med goriškimi duhovniki pa tudi laiki sem večkrat slišala o svojevrstni odisejati gospoda Kosa med narodnoosvobodilnim bojem, toda šele po moji upokojitvi sem se, tisto vroče

poletje, srečala z njim na njegovem skromnem farovškem domu v Šempetru.

Takoj me je prevzela Kosova osebnost, iz katere so sevali globok mir, dobrot, tudi razumevanje za moje želje, čeprav so mu bili dnevi šteti. Želel mi je pokazati stensko fotografijo bratov in sester nemške družine Heigel iz bavarskega Neumarkta, o katerih je vedel povedati samo najboljše, kar lahko poveš o prijateljih, ki so ti pomagali v najhujših dneh življenja... S seboj sem imela majhen magnetofon; želela sem posneti njegov glas, toda gospod Kos je vse težje govoril. Nisem ga hotela utrujati.

Sedla sva in listala po njegovi Kroniki, ki mi jo je zaupal ter dovolil, da jo preslikam, ne da bi vprašal, kdaj ali kje bo objavljena, če sploh bo! Zaupal mi je svojo Kroniko, najtežje dneve svojega življenja...

Kosova Kronika odslikava vso tragiko primorskih pregnancev v nemški rajh, predvsem tistih sto največjih trpinov v njegovem lazaretu. Prostovoljno je ostal med njimi skupaj s kaplanom Mirkom Renerjem, sicer nadarjenim glasbenikom, ki je umrl 27. januarja 1993 v Marburgu v Nemčiji. Sedemnajst mesecev je komenski dekan opravljal duhovna in telesna dela usmiljenja: tolažil, spovedoval, nosil skrivaj sv. Obhajilo, krstil na desetine otrok raznih narodnosti, pokopal petdeset svojih vernikov. Vmes je ostal v pisnih stikih s svojimi ljudmi, ki so bili prisiljeni delati na Bavarskem.

Odtod tudi voščilnica, ki sta jo gospod Kos in Rener leta 1944 za božič poslala družini Buda, da bi vsem izgnancem povečala božično veselje. Takole sta med drugim napisala: Gospod, ki nas vse ljubi, ne bo zavrzel naših prošenj,

zaupajte v Boga, ker nihče, ki vanj zaupa, ne bo osramočen. V tem zaupanju Vam želimo srečni Božič ter srečnejše novo leto, mir božji, zdravje in srečno vrnitev domov!"

Komenski dekan in njegov kaplan sta bila učena gospoda. Svoje znanje sta izkoristila za pomoč vsem, ki so jo v tujem, brezdušnem svetu potrebovali. Od vsega, kar sem pomembnega, nepozabnega prebrala v Kosovi Kroniki, mi je vsak dan bližje podoba starega umirajočega Rihemberžana - povedal mi jo je gospod Srečko Šurigoj - ki je imel pred smrtjo eno samo veliko željo: pojesti en velik krompir. In gospod dekan je šel v taboriščno kuhinjo in prinesel umirajočemu največji krompir. Ta ga je z zadnjimi močmi ponel k ustom in ga s slatjo pojedel. "Ta krompir je pomenil staremu kmetu vse", je dejal gospod Kos. "V tem krompirju je videl svoje delo in življenje, svojo knetijo in domovino!"

Duhovno poslanstvo msgr. Viktorja Kosa, enega izmed številnih primorskih duhovnikov, moralnih naslednikov nadškofa Franciška Borghija Sedeja, je ob vsem trpljenju, ki ga je moral prenesti pregnani slovenski človek, utrdilo zgodovinski spomin, ki bo oplajal še bodoče rodove. Človek brez spomina je namreč kot drevo brez korenin!

Tako nas, starejše razveseljuje zdaj vsaka nanovo zapisana beseda, zbornik, pismo, fotografija, ki jo iščejo, zbirajo in predstavijo naši mladi ljudje, kakor tudi uspela prijateljska inupam - tudi v prihodnost obrnjena srečanja med izgnanci ter domačini Neumarkta, posebej z družino Heigel. To ime bo našlo svoj prostor tudi v berlinski cerkvi Kraljice Marije mučeništva, ki so jo Berlinčani - sicer izmed vseh Nemcev takrat

najmanj naklonjeni Hitlerju - postavili po vojni svojim mučenikom - duhovnikom. Bernard Lichtenberg, župnik največje berlinske župnije, se je upal javno protestirati pri Goeringu zaradi preganjanja berlinskih Judov, pa je bil vržen v zapor in na poti v Dachau leta 1943 umrl. In takih upornih duhovnikov je bilo v Hitlerjevi Nemčiji več; znamenit je ostal v zgodovini Nemčije protinacistični govor najvidnejšega predstavnika muensterske cerkve.

V taborišča smrti, v taborišča za suženjsko delo in medicinske poskuse so nacisti do konca druge svetovne vojne pripeljali okrog 18 milijonov ljudi. Enajst milijonov se jih ni nikoli vrnilo domov... Pravijo, da tolikšnega števila ljudi ni pobrala nobena kuga.

In ker smo v letu, ko slavimo 50. obletnico priključitve Primorske domovini in upora proti dvajsetletnemu fašističnemu preganjanju vsega, kar je bilo slovenskega in hrvaškega v Julijski krajini, je prav da se spomnimo Mussolinijevega povelja svojim vojaškim poveljnikom v smislu natančno izdelanega načrta za etnično očiščenje! Enaintridesetega julija 1942 je zapovedal: "Prepričan sem, da je na teror partizanov treba odgovoriti z ognjem in mečem. Tempo operacij mora biti hitrejši; ne moremo imeti na Balkanu toliko divizij. Ne skrbite za gospodarske težave prebivalstva! Hoteli so to; naj nosijo posledice! Tudi nisem proti množični preselitvi prebivalstva...!"

Pa je v italijanska koncentracijska taborišča romalo na stotine Slovencev in Hrvatov z okupiranega območja! Na Primorskem je zago-relo Ustje. Pripravljali so spiske dveh generacij: očetov in sinov za Battaglionii specialii. Vojaki brez zvezdic in pušk na najbolj zaostalih območjih Apeninskega polotoka in na otokih, za najnevarnejša dela uporabna uboga človeška para!

Dolgoletno trpljenje je primorskemu človeku povečalo vzdržljivost in dostojanstvo: mi skorajda nismo poznali odpadništva! Pripadniki organizacije TIGR so se kot prvi evropski antifašisti oboroženo uprli fašizmu. V neenakem

boju Davida in Goljata je zmagala pravica; žal z velikimi, prevelikimi žrtvami! In vašega prispevka k svobodi materinega jezika in slovenskega naroda ni mogoče z ničemer zmanjšati!

Ko se spominjamo monsinjorja Kosa, gospoda Renerja in vseh izgnancev, ki so ostali v tuji zemlji ali pa počivajo tukaj, v domači zemlji, jim poklonimo minuto molka in tiho molitev!

Gospod Zdenko Kuštrin, domačin iz župnije Podmelca v Baški grapi, nekdanji Kosov ministrant pri cerkvenih obredih, pa je na žalni slovesnosti na komenskem pokopališču povedal:

Spominu desete obletnice smrti msgr. Viktorja Kosa se pridružuje tudi skupina rojakov, sorodnikov in prijateljev iz domače župnije Podmelec v Baški grapi. Prišli smo zato, da se poklonimo njegovemu spominu in da se srečamo z vami, ki ste z njim delili usodo težkih časov ter najtežje preizkušnje v pregnanstvu.

Hvaležni smo vam vsem in še posebej Komenski krajevni organizaciji Društva izgnancev Slovenije 1941-1945, ker s spoštljivim spominom pišete zgodovino časov in podoživljate svoje trpljenje. V te spomine s spoštovanjem vključujemo tudi vse vaše pokojne, ki so umrli v izgnanstvu, in vse ljudi, ki jim je pokojni Viktor Kos nesebično pomagal. Spominjamo pa se tudi vašega nekdanjega dekana Bogomila Nemca, ki je tu, v Komnu, v krutih časih pogumno branil oznanjevanje vere v materinem jeziku, bil zato preganjan in umrl zaradi zverinskega mučenja leta 1931. Prav tako velja naš hvaležen in nepozaben spomin vsem primorskim duhovnikom, ki so v najtežjih časih, neglede na posledice, branili slovenski jezik, slovensko kulturo in vero!

Pokojni dekan msgr. Viktor Kos, čigar spomin obujamo tukaj, je bil vsestranska in izjemna osebnost. Plemenit človek, preprost, skromen, popolnoma predan Bogu in po njem vsakemu človeku.. Srečen je bil, ko je dajal; ne, ko je prejemal. To pa je najvišja stopnja - svetništvo!

Človeku se nehotе vsiljuje vprašanje, kje je ta veliki dobrotnik črpal moč in pogum za tako globoko dejavno vero in pokončno držo? Gotovo najprej in predvsem v družini in v okolju, kjer je preživel otroštvo. Verna, delavna in poštena družina ter rojstno okolje, kjer se je človek v potu svojega obraza trudil za svoj vsakdanji kruh, sta bila posvečena z globoko vero in molitvijo. Med šolanjem v Gorici je gospod Kos s sobratii pridobival znanje ter se duhovno oblikoval. Med ponižanim ljudstvom, ki mu je grozil novi čas preizkušenj, je odkril svoj dolg do slovenskega jezika in naroda. Pomembni vzorniki med sobratii, prijatelji in poeti so mu vlivali novega poguma. Sobrat in poet Simon Gregorčič je bil gotovo neizčrpen vir in spodbuda. Najbrž tudi tisti verz, ki ga je Gregorčič zapisal: "Dve sonci mi zre oko, to je pismo sveto in drugo poezije čar". Sveto pismo je pokojni Viktor Kos sprejel z vso resnostjo in ljubeznijo kot temelj verskih resnic. A tudi poezije se je polotil. Nekaj ste jih objavili. V njih odkriva ljubezen do človeka in stvarstva.

Kraški in slovenski pesnik Srečko Kosovel mu je bil blizu s svojo preudarno poezijo. Brez premisleka lahko trdimo, da je gospod Kos dosledno udejanjal, med drugimi, njegov večno veljavni verz: "Bodimo eno v duhu in ljubezni, toda ohranimo svoj obraz!" Da, bil je eno v duhu in ljubezni z vsemi ljudmi in dostojno ohranil svoj slovenski krščanski obraz!

Tudi vrednote in obveznosti, ki jih je msgr. Viktor Kos izpolnjeval vestno, izhajajoče iz zaobljub v družbi sobratov, so pomembne...

Na pogrebnih slovesnostih za pokojnim zadnjim slovenskim nadškofofom dr. Sedejem leta 1933 na sv. Gori je med štiridesetimi slovenskimi duhovniki dal večno zaobljubo, da bodo z vsemi močmi branili slovenski jezik v Cerkvi in v narodovem življenju, neglede na ceno. Tudi za ceno mučeništva.

Prav tako je bil dejaven v Društvu svečnikov sv. Pavla, ki je združevalo kakšnih tristo primorskih in istrskih duhovnikov. Ta organizacija, ki je bila ustanovljena že na prelomu tega stoletja, je svojo aktivno vlogo še poglobila po nastanku fašizma za obrambo slovenskega jezika, narodovih pravic, vere in za poglobljanje socialnega krščanskega nauka. Bila je tajna in je nikoli niso odkrili. A kljub izjemnemu pomenu za naš narod, jo zgodovina šele zdaj predstavlja. Vse do nedavnega je bila, žal, zamolčana.

Pokojni gospod Kos je bil tudi zvest častilec slovanskih bratov sv. Cirila in sv. Metoda. Trditi smemo, da je po njiju povzel jasno in pokončno držo, držeč se gesla: "Zvest domovini in nikomur hlapec!"

Iz spominov in življenja ljudi bomo morali še črpati in trajno obeležiti čas ter dogodke, ki ste jih zlasti vi - domačini - podoživljali z velikim dobrotnikom monsinjorjem Viktorjem Kosom! To smo dolžni storiti zaradi zgodovinske resnice, zaradi ljudi, ki so trpeli, ter v večem spomin ter opomin sedanjim in prihodnjim rodovom!

Gospod ~~Trasa~~ Buda, hinceni!
 Dragi bratje in sestre v Gospodu! Radi bi vam poročali
 božično veselje. Ker nam nimamo dragice hočemo poročiti
 to: Stopiti hočemo k božjemu oltarju, k Bogu, od katerega
 prihaja vsako resnično veselje. Biserino hočemo pripomo-
 čiti Jerusovi liubermi vsakega imed vas in vse okoli
 vase in vaših dragih, živih in mrtvih. Gospod, ki
 nas vse ljubi ne bo zavrgel naših prošnj. Zupraje
 v Boga, ker nihče, ki vanj zaupa ne bo izgubljen.
 V tem zaupanju bomo želimo večni Božje
 veselje 1000 leto, mir, bogji, radost in srečo vni-
 ter domov.
 Božje 1944
 Viktor Kos
 Volani v Gospodu
 m. Rener

Božična voščilnica, ki sta jo leta 1944 napisala dekan msgr. Kos in kaplan Rener družini Buda

Kulturne posebnosti Krasa postajajo vse bolj zanimive

POMEN predstavitve

Suzana Čurin Radovič

Kulturne posebnosti Krasa postajajo v kontekstu ali smislu širšega gledanja na pomen kulturne identitete in regionalizma vse bolj zanimive. S tem raste tudi pomen revije Kras, ki se celovito in poglobljeno posveča temu delu slovenske kulturne pokrajine. S tem opravlja pomembno družbeno poslanstvo, ki ga bodo - glede na trende ali težnje, ki jih predstavljam v nadaljevanju - morda bolj kot sedanje znale ceniti prihodnje generacije!

Po obdobju idejnega in ekonomskega totalitarizma naj bi nastopil preporod. Ta naj bi okrepil odgovornost posameznikov in družb za usodo človeštva, ki zaradi skrajnega racionalizma, prerazvite tehnologije in sle po dobičku že živi v duhovno in ekološko onesnaženem okolju.

Prihaja čas, ko bo kultura postala način preživljanja prostega časa...

Na tem zgodovinskem razpotju nam kultura lahko ponudi vrednote, brez katerih še tako široko in poglobljeno tehnološko znanje ne pripelje do kakovostnega življenja. Kulturne vrednote imajo namreč zelo pomembno vlogo pri iskanju ravnotežja med nasprotujočimi se težnjami sodobnega sveta, v katerem je treba najti pravo ravnovesje med globalnim in lokalnim. Resnična umetnost presega meje vseh vrst in je vedno svetovljanska. H kulturnim vrednotam pa sodijo tudi ustvarjalnost, pristnost, izvirnost in moč razsvetljevanja duha, brez česar ne moremo govoriti o razvoju na nobenem družbenem področju. Spoštovanje in spoznavanje kulturnih različnosti z dialogom vodi k strpnim odnosom med ljudmi in s tem k svetovnemu miru, ki je nenehno na preizkušnji in katerega vrednote se - žal - zavemo šele, ko smo soočeni z vojno. In, navsezadnje, kultura lahko ustvarja tudi tisto

dodano vrednost, ki v sodobnem tržnem svetu povečuje konkurenčnost izdelkov, storitev in ponudb. Futurist Naisbitt napoveduje kulturi svetlo prihodnost, saj pravi, da bo kultura ob koncu 20. stoletja nadomestila šport kot način preživljanja prostega časa, ker bo dala človeku informacijske družbe s svojo širino več možnosti za istovetenje.

Vse večje spoštovanje kulturne raznolikosti

Na mednarodnih konferencah se kulturo vse pogosteje omenja v povezavi s človekovim zavedanjem večkulturne resničnosti današnjega sveta. Uresničevanje kulturnih pravic se povezuje z udejanjanjem demokracije in človekovih pravic na splošno. Zato omenjam tri mednarodna srečanja v zadnjem času, ki so bila med drugim namenjena tudi spoštovanju kulturne raznolikosti!

Na znanstvenem in tehnološkem "Forumu Bled" v oktobru 1996 so poudarili, da ljudje potrebujejo nenehno in celostno izobraževanje (life-long learning). Prikazali so primere uvajanja študija kulture na vse fakultete, še posebno na tehniške (applied cultural sciences).

Na mednarodni konferenci "Vlادanje in upravljanje ter evropska integracija" v Rotterdamu maja 1997, ki je bila namenjena razpravi o posledicah razširitve Evropske zveze v smislu kakovosti vladanja

in javne uprave, so povedali, da ta zveza potrebuje profesionalne in stabilne članice, česar pa ni mogoče doseči brez ustrezne pozornosti razumevanju različnih političnih, zgodovinskih, socialnih in kulturnih ozadij. Zaključne ugotovitve udeležencev konference so, da je mednarodno stabilnost mogoče doseči le z dobrim upravljanjem različnosti (management of diversity).

To pa je bila tudi redeča nit sklepne konference o projektu "Demokracija, človekove pravice, manjšine - izobraževalni in kulturni vidiki" konec maja 1997 v Strasbourgu, na kateri sem tudi sama sodelovala.

Konferenca v Strasbourgu je bila nekakšna strokovna priprava na bližajoči se drugi vrh predsednikov vlad v oktobru 1997. Opozorila je na potrebo po okrepitevi pomena kulturnega sodelovanja v Evropi. Kulturno raznolikost Evrope so prepoznali kot realnost. In samo spoštovanje te realnosti vodi k nadaljnjemu razvoju Evrope, so poudarili. Na vseh ravneh socialnega, kulturnega, ekonomskega in političnega življenja je treba upoštevati multikulturalizem.

Polno zavedanje tega vodi k potrebi po novem, širšem pogledu na kulturne pravice ter na postavitev in razvoj legalnih inštrumentov obveznosti in prepovedi v boju proti rasizmu, proti ksenofobiji ali sovražstvu do tujcev in vsega tujega in proti netolerantnosti. Potrebno pa je tudi izobraževanje v skladu z načeli, ki naj med ljudmi, zlasti med mladino, pospešujejo ideale o

ke KULTURNE IDENTITETE

Z MEDNARODNEGA ZORNEGA KOTA

miru, o vzajemnem spoštovanju in o razumevanju. Poudarili so, da je sedaj, bolj kot kdajkoli prej, demokracija odvisna od promocije kulture in nenehnega izobraževanja.

Ključni pojmi, ki jim je bil namenjen projekt Demokracija, človekove pravice, manjšine - izobraževalni in kulturni vidiki, so tile:

Kulturna identiteta

Kulturno identiteto so udeleženci konference prepoznali kot ključno prvino človekovega dostojanstva. Njeno spoštovanje je pogoj tako za posameznikov kot tudi za družbeni razvoj. Kulturno identiteto se ne pojmuje kot statično ampak kot dinamično

kategorijo, ki ni omejena le na nespremenljive etnične in kulturne opredelitve, kot so rojstvo in preteklost. Zato naj ne bi bila zaščiten brez ozira na razmerje do univerzalnih človekovih pravic. S pojmom *kulturna identiteta* naj bi torej označevali skupek kulturnih elementov ali prvin, s katerimi se ljudje ali skupine ljudi opredeljujejo, izražajo in želijo biti prepoznane! Kulturna identiteta se ne nanaša le na preteklost, ampak se nanaša tudi na prihodnost v smislu človeške solidarnosti in skupnega (kolektivnega) razvoja.

Kulturna skupnost ljudi

Kulturna skupnost ljudi (cultural community) je naslednji novi pojem, uporabljen v projektu, in ima širši pomen, kot jo ima pojem etnična skupnost ali manjšina. *Kulturna skupnost ljudi* zajema skupino ljudi, ki imajo skupne kulturne reference - to je kulturne želje, potrebe, navade - in ki izražajo skupno kulturno identiteto ter jo želijo ohranjati in razvijati, pri čemer upoštevajo njeno notranjekulturno dimenzijo. Kulturne skupnosti naj bi bile povezovalke v večkulturni realnosti in odgovorne hkrati za lasten razvoj kakor tudi za splošen razvoj večkulturne družbe, kateri pripadajo. Družbo kot celoto, ki jo sestavljajo najrazličnejše kulturne skupnosti, je zato treba vrednotiti kot nekaj, kar se nenehno spreminja zaradi prispevkov tako manjšinskih kot večinskih kultur.

Grob Fabijanijevih na pokopališču sv. Gregorja v Kobdilju, zadnje počivališče Maxa Fabijanija, arhitekta in urbanista s Krasa.

Poseben pogled na manjšine

Konferenca v Strasbourgu je izpostavila tudi poseben pogled na *manjšine*. Udeleženci so ugotovili, da so nujni posebni ukrepi in programi ter državna skrb, da manjšine ne bi bile izpostavljene zapostavljanju, revščini in odrinjanju na obrobje. Dajanje prednosti manjšini je nujno zaradi neenakih izhodiščnih pogojev majhnih in šibkih, da bi bilo zadoščeno načelu enakih možnosti pri pravicah in svoboščinah, do katerih imajo enako pravico vsi ljudje, ne glede na to, ali tvorijo manjšino ali večino.

Koncept demokratičnega državljanstva

Projekt in konferenca sta namenila veliko pozornost tudi konceptu *demokratičnega državljanstva*, ki upošteva sodobnega državljan s pluralno ali množinsko identiteto. V sedanjih, zelo mobilni ali gibljivi družbi - v kateri so s pomočjo komunikacijske tehnologije presežene celo geografske meje in so lahko ljudje z različnimi kulturnimi koreninami med seboj v nenehni interakciji ali medsebojnem vplivu - postaja pojem državljanstva v demokratični družbi bolj kompleksen. Bolj stvarno je sedaj govoriti o Evropi državljanov kot o Evropi nacionalnih držav. Vsi državljani določene države, ne glede na svoje kulturno poreklo, naj bi prispevali in prevzemali odgovornost za razvoj teritorialne enote, kateri pripadajo, in za razvoj družbe.

V sklepih konference o projektu je poudarjena pravica do pluralne informacije, potreba po kodeksu profesionalne etike novinarjev pri poročanju o kulturnih manjšinah zaradi potrebe po odpravljanju stereotipov in predsodkov v zvezi z njimi, posebno usposabljanje novinarjev v tem smislu, promocija multilingvizma ali spoštovanja množstva različnih jezikov zaradi razumevanja kulturne raznovrstnosti itn. Konferenca tudi priporoča, naj mediji in knjižnice uporabljajo literaturo različnega kulturnega izvora in ljudi seznanjajo z njo; tudi v jezikih manjšin! Zgodovino naj se v šolah poučuje tako, da bo prispevala k interkulturnemu ali medkulturnemu razumevanju. Bolj kot poli-

Notarski zapis o prenosu lastnine Aine Kosovel na Občino Sežana so podpisali 22. marca 1996, Kosovelova hiša v Tomaju pa še vedno sameva. Zob časa tako še naprej najeda tudi ta kulturni spomenik!

tično oblikovanje evropskih držav naj bo poudarjen oris zgodovinskih obdobj in zgodovinski duhovni razvoj. Dovolj pozornosti naj bi že v šolah namenili tudi manjšinskim skupnostim - še posebej migrantskim - kot sestavnim delom posameznih družb. Pri tem ne sme izostati tudi religiozna dimenzija kulturne identitete.

Posamezne kulturne skupnosti bi bilo treba še dodatno spodbujati, naj odgovorno prispevajo k družbenemu razvoju. Zato je treba vzporedno razvijati tudi kulturni memedžment za učinkovito upravljanje kulturnih različnosti. Ljudi je treba usposabljati za zahtevno in odgovorno vlogo sodobnega državljan, ki naj temelji na spoštovanju človekovih pravic. Te pa so univerzalne.

Spoštovanje človekovih pravic

Spoštovanje človekovih pravic bi moralo postati osnova za vse pristope in ukrepe interkulturne demokracije, ki temelji na kulturni identiteti kot temeljni prvini človekovega dostojanstva in na kulturni skupnosti kot dejavniku demokratične kohezije ali povezanosti. Konferenca je priporočila, naj posamezne evropske države namenijo prednost problematiki manjšin, več-

kulturnosti in kulturnemu sodelovanju, saj je to osnova za mirno in ustvarjalno sobivanje v sodobni Evropi. Komur se zdijo stroški za to previsoki, naj pogleda nanje z druge strani; kakšne so posledice etničnih konfliktov in vojn ter vsesplošnega opustošenja po njih!

Projekt Demokracija, človekove pravice, manjšine - izobraževanje in kulturni vidiki ter sklepna konferenca poudarjata torej pomen spoštovanja kulturnih različnosti v sodobni Evropi in pomen kulturnega sodelovanja. To pa je povezano tudi z globalnimi strateškimi premisleki vlad posameznih evropskih držav, ki naj bi dale razvoju večkulturnosti in kulturi nasploh tisto mesto v svojih strategijah, ki si ga zasluži in ki ga potrebuje na prelomu tisočletja.

Takšna naravnost je, po mojem mnenju, naklonjena majhnim narodom, kakršen je slovenski, če bodo ti narodi le znali na ustrezen način pokazati svoje kulturne posebnosti in če se

IDENTITETA KRASA

bodo tudi načelno zavzemali za spoštovanje pravic majhnih narodov in manjšin!

Poleg kulture pa je treba v sodobni Evropi tudi spoštovanje človekovih pravic razumeti kot prvino humanizacije družb in kot protiutež družbenemu in političnemu determinizmu. Ideja o človekovih pravicah, kakor jo predstavlja dr. Rizman (1966), je proizvod civilizacijskega razvoja in pojav moderne družbe. Njihova univerzalnost predpostavlja sodoben pluralističen svet, poln raznovrstnih različnosti. Kompleksna družba pluralno usmerjenih posameznikov potrebuje človeške pravice, kajti posameznik pogosto prehaja iz ene skupine v drugo, zato morajo pravice pripadati njemu samemu in ne skupini. Rizman nadaljuje, da se zdi, da razvoj človekovih pravic postavlja meje objestnosti današnjih elit, ki do skrajnosti manipulirajo s "progresom", s tehnološkim determinizmom, z revolucioniranjem narave, z zakonitostmi tržišča, ipd. Opozarja, da je treba najti pravo mero pri poudarjanju legitimnosti razlik, kajti absolutno zagovarjanje pravice do razlikovanja ne dopušča prepletanja kulturnih vzorcev in medsebojnega kulturnega bogatenja, kar je bistvo interkultimizma.

Sklep

Omenjena konferenca v Strasbourgu in druge mednarodne konference v zadnjem času opozarjajo na potrebo po kakovostnem kulturnem sodelovanju in varovanju kulturnih manjšin (mednje sodijo tudi druge, ne le etnične manjšine), kar je povezano z medsebojno odvisnostjo narodov in držav v sodobnem svetu. V takšnih razmerjih pa je treba iskati najprimernejše ravnovesje med nacionalno odprtostjo in lastno samorefleksijo. Po Frommu velja tako kot za posameznike tudi za narode in družbe - če ne bodo izkoristili pridobljene suverenosti za razvoj lastne avtentičnosti, bodo spet "zbežali" od svobode. Kulturne vrednote in pozornost kulturi v globalni strategiji so še posebno potrebne družbi, ki hoče biti demokratična, nima pa še demokratične tradicije, kajti demokracija je povezana tudi z uresni-

čevanjem kulturnih pravic. Razliko med kulturno pravico in pravico do kulture je opredelila Unescova konferenca leta 1968, sedanje mednarodne konference pa kulturne pravice povezujejo z univerzalnimi človekovimi pravicami in demokracijo. Preozko in morda celo nevarno je v sodobnih povezavah nacionalno identiteto pojmovati v smislu homogenosti in nepriznavanja večkulturne resničnosti tako na makro ravni kakor tudi na mikro ravni. Ksenofobija, steteoripi in predsodki niso le izraz strahu pred drugačnostjo in pomanjkanja strpnosti, ampak so lahko tudi ovira za nadaljnji družbeni razvoj.

Kako napredno je torej stališče, ki ga je slovenski Kulturni zbor oblikoval že leta 1993!

Zavzel se je za več svobodnega ustvarjalnega duha, ki bi poudarjal slovensko izvirnost, in tudi za več univerzalnosti, ki bi slovensko kulturo povezovala z drugimi kulturami na enakopravnih temeljih. Tako imenovana krožna vizija preživetja (circular vision of survival) temelji na enakem do-stojanstvu vseh ljudi in vodi h harmoničnosti planetarnega bivanja!

Mag. Suzana Čurin Radovič, sociologinja -
podsekretarka v Ministrstvu za kulturo,
1000 Ljubljana, Cankarjeva 5

*V veliki dvorani
Kulturnega centra
Srečka Kosovega
v Sežani so mogoče
najrazličnejše
prireditve*

Lučka Čehovin

Knjižničarji V STRASBOURGUN SVETU

Na prijazno povabilo gospe Magde Tovornik, ambasadorke R Slovenije v Franciji, sem se pridružila manjši skupini svojih ljubljanskih kolegov, da smo prisostvovali začetku zasedanja Parlamentarne skupščine Sveta Evrope, ki je časovno sovpadal s praznikom slovenske državnosti. Ker se s politiko ne ukvarjam, nisem niti vedela, da skupščina zaseda samo štirikrat letno. A bolj kot politični dogodek, ki je bil vsekakor svojevrstno doživetje, saj je bil povezan tudi z večernim državnim sprejemom gospe Tovornikove in predsednika Državnega zbora R Slovenije Janeza Podobnika, so bila zame ostala doživetja, ki nam jih je pripravila slovenska ambasadorka.

Naj omenim, da smo potovali v Strasbourg z avtobusom, kar nam je omogočilo nekajurni postanek v Salzburgu, ki mu mnogi pravijo Mozartovo mesto. O tem mestu mi je veliko pripovedoval prijatelj kipar Janez Lenassi, ki je tam vrsto let vodil mednarodno kiparsko šolo. Pravil je o posebno lepem salzburškem kamnu z značilnim rdečim sijajem.

Salzburg me je prevzel s svojo lepoto, z urejenostjo in s cvetjem, ki je vsepovsod. Vse mu je dajalo neko posebno vabljivo turistično vzdušje... Ogledali smo si muzejsko urejeno Mozartovo hišo, z žičnico smo se povzpeli na grad, kjer smo se osvežili z dobrim pivom, se sprehodili po obzidju, s katerega se nam je pogled zastavljal tako na posameznih nadrobnostih pokrajine kakor tudi na samem mestu... V mestu je malo prometa, sploh pa ni tistega nervoznega drvenja, ki je značilno za Slovenijo. Videla sem tudi nekaj prelepih simpozijских kipov. In vsepovsod so plakati vabili na koncerte.

Pogled na Strasbourg z gotsko katedralo.

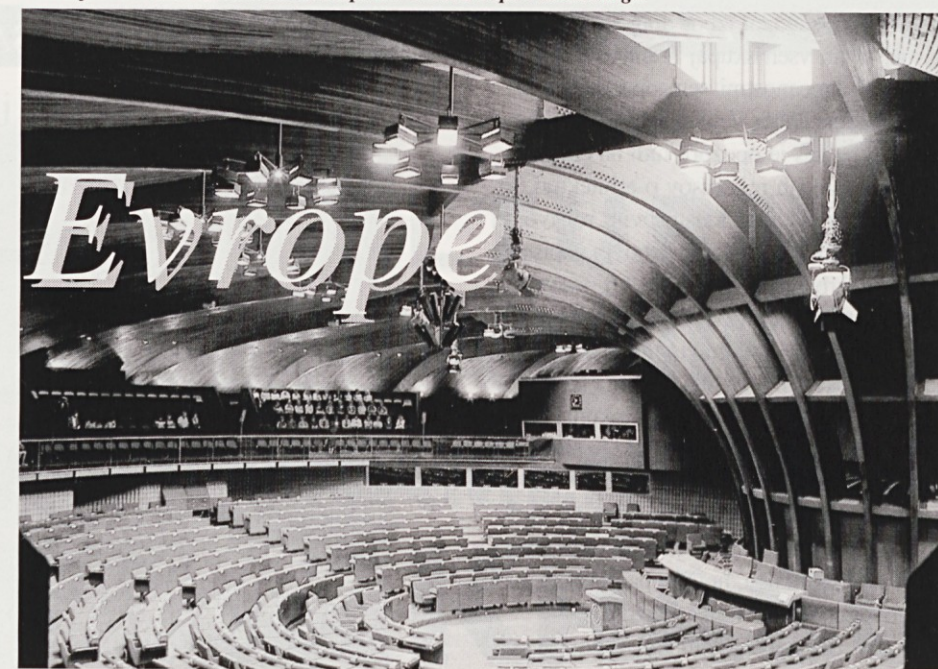
Pročelja hiš v starodavnem in slikovitem mestu Colmar.

V večernih urah smo prispeli v Strasbourg. Po zaslugi gospe Tovornikove smo stanovali v prijaznem starem hotelu v središču mesta, v katerem smo pri zajtrku imeli priložnost med običajnimi jedmi okušati tudi francoske specialitete.

Med ogledom Strasbourg me je najbolj prevzela prekrasna gotska katedrala. Prvi hip me je spomnila na katedralo v Firencah, ki jo vsakokrat znova občudujem. Žal pa je bilo premalo časa, da bi se lahko poglobila v vse lepote tega razkošnega zgodovinskega spomenika. Drugo, kar me je očaralo, so skrbno restavrirane stare hiše z lesenimi detajli, posebno prijaznost pa daje mestu cvetje, ki je vsepovsod - tako v parkih kot na posameznih hišah... Skozi mesto se vije reka Ren, ki je vključena v turistično ponudbo, saj po njej stalno plovejo ladjice. Tudi mi smo se v spremstvu gospe Tovornikove popeljali z eno in si tako iz drugega zornega kota ogledali mesto, pa palačo Evropskih narodov in veliko stekleno stavbo - Palačo sodstva.

Čeprav je imela naša gostja v dneh zasedanja Parlamentarne skupščine Evrope veliko službenih obveznosti, ji ni bilo žal ča-

Notranjost dvorane Parlamentarne skupščine Sveta Evrope v Strasbourg.

sa za skupno večerjo v znameniti restavraciji na obrežji Rena. V poznih večernih urah nas je popeljala še po mestnih ulicah in nam razkazala nekatere znamenitosti mesta.

Čas, ki smo ga imeli, smo temeljito izkoristili tudi za ogled bližnjega starodavnega in slikovitega mesta Colmar, ki je znano po bogati muzejski zbirki, v kateri je tudi podoba o Kristusovem trpljenju, nastala v 16. stoletju. Gospa Tovornikova je povedala, da je ta zbirka med najbolj obiskanimi muzejskimi zbirkami v Evropi.

Na nedeljo smo videli tudi svojevrstno vas Eguishaim, ko je bil tam boljši sejem po vsej njeni glavni ulici, tlakovani z granitnimi kockami. Težko bi opisala, kaj

vse je bilo tam naprodaj, a bolj kot ta poulična prodajalna me je prevzela vas, ki je dajala bolj vtis pravljničnega mesta. Majhne hiše so nanizane druga ob drugi. Krasijo jih leseni ornamenti. Imajo majhna okna, kot nekatere pravljnične line, in majhna vrata. In vse je obdano z živopisnim cvetjem. Ni bilo okna, niti stopničke, na katerem ne bi bilo svetličnega lonca z razkošnim cvetjem. V središču vasi je privlačna trgovina, nekakšna delikatesa, v kateri smo lahko poskusili francoske specialitete in dobro francosko alžasko vino... Ves čas sem razmišljala o tem, kako znajo drugod po svetu mnogo bolj in drugače pokazati ter ponuditi svoje značilnosti, kot znamo mi, Slovenci, svoje!

Med vsemi doživetji pa je bilo zame najdragocenejšo ogled najstarejše humanistične knjižnice v mestu Selestat, ki je poznana po tem, da hrani največ inkunabul (prvih tiskanih knjig, natisnjenih pred letom 1500 - op. ur.) in rokopisov celo iz 7. stoletja našega štetja. Posebna je tudi po tem, da je v stavbi, v kateri je bila nekoč shramba za žito. Zato ima premišljeno lokacijo ter s tem tudi temperaturo v notranjosti, ki je bila pomembna ne samo za hrambo žita nekdanj, ampak je pomembna tudi za hranjenje zgodovinskih dragocenosti. Ker mora biti v knjižnici vedno enaka temperatura s 40 do 50-odstotno relativno vlažnostjo, na stropu to uravnavajo posebne klimatske naprave. V tej stavbi knjižnica domuje že od leta 1840.

V velikem prostoru so po sredi vitrine, ob stenah pa so masivne omare. V vi-

Notranjost humanistične knjižnice v Selestatu.

S KRASA PO SVETU

trinah je razstavljen izbor dragocenih rokopisov, ki jih vseh skupaj hranijo 450. Med takimi dragocenostmi sem opazila, na primer, rokopis Paula Velikega, knjižnični bibliotekar pa nas je opozoril tudi na enega izmed najstarejših rokopisov o arhitekturi, ki datira iz časov pred Kristusovim rojstvom. Na njegovih straneh so ob robovih napisane opombe urbanistov iz 15. in 16. stoletja... Občudovala sem notno gradivo, opremljeno z bogatimi barvnimi gravurami iz 12. stoletja. Med rokopisi sem bila pozorna na Horacijeva in Ovidova dela ter na inkunabulo z mistično vsebino iz leta 1430, ki je pritegnila moj pogled ne le zaradi prekresne pisave temveč tudi zaradi razkošne likovne opreme. Med posebnostmi so tudi rokopisi Erazma Rotterdamskega, hranijo pa tudi kar 300 njegovih poznajših knjižnih izdaj.

Bibliotekar nam je povedal, da je v mestu Selestat živelo veliko učenjakov, tako, na primer, znani teolog Wimpfelin, ki je predaval literarno umetnost, ter veliki protestantski reformator Martino Bucer. Mesto je ob ustanovitvi knjižnice štelo 4000 prebivalcev; sedaj jih v njem živi 16.000. Nekdaj je bila v njem tudi najstarejša latinska šola. Večina dijakov je bila iz tujine - iz Rimskega cesarstva.

Knjižnica hrani pravo bogastvo inkunabul iz leta 1458 po zaslugi tiskarja, ki je bil tod doma. Pomembno vlogo je imel pri tem tudi iznajditelj tiskarstva Gutenberg, ki je leta 1455 prišel v Strasbourg. V tej knjižnici zakladnici je tudi 265 zapisov filozofa Rhenausa, ki je vzdrževal stike s takratnimi učenjaki po vsem svetu in ki je bil velik prijatelj Erazma Rotardamskega, saj sta nekaj časa živela skupaj v Baslu. Napisal je tudi Zgodovino Rimskega cesarstva... Za nas pa je bilo veliko presenečenje, ko smo med dragocenimi knjigami v knjižnih omarah zagledali Valvasorjevo Slavo vojvodine Kranjske.

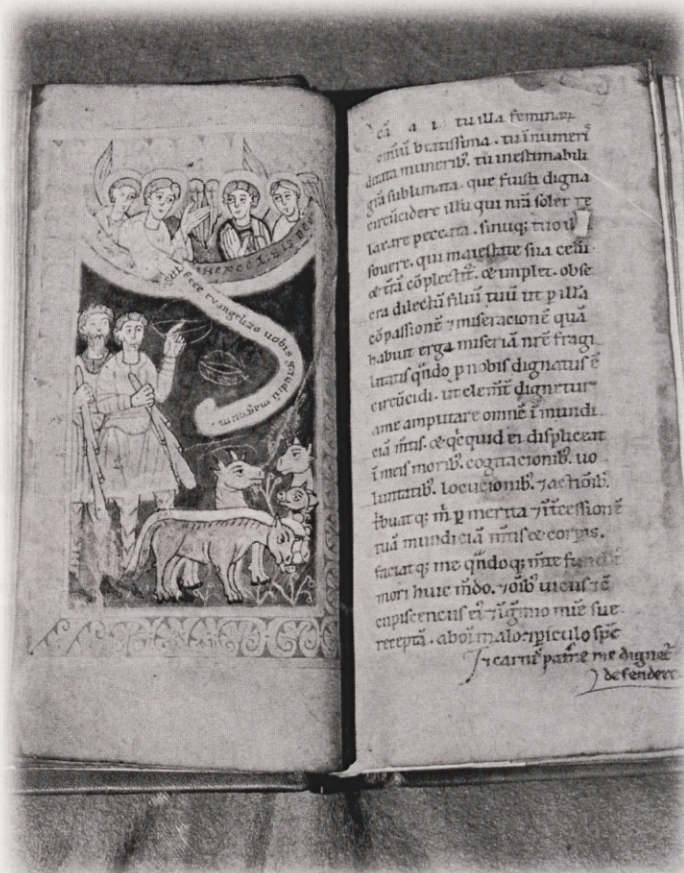
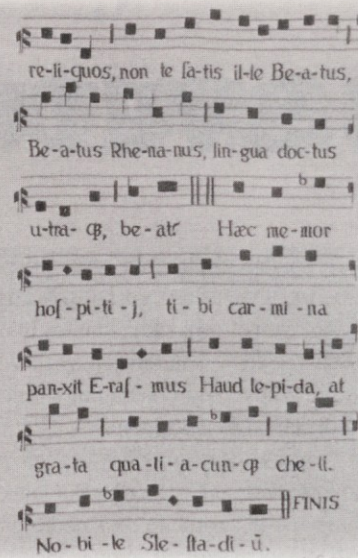
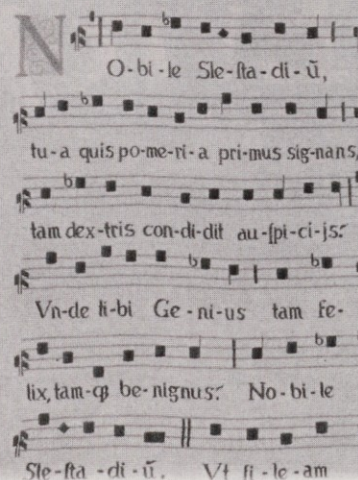
Sedaj knjižnica hrani 60.000 knjig in je izrazito zaprtega tipa. Namenjena je posebnemu študiju, na primer domoznanstvu. Kdor pride v knjižnico študirat, je ves čas nadzorovan. V knjižnici je zaposlenih šest ljudi. Še vedno kupujejo literaturo, vendar samo humanistično.

Do sedaj je bil v pritličnih prostorih knjižnice tudi mladinski oddelek, a so ga prav v dneh našega obiska selili v nove, sodobne prostore knjižnice z mediateko. Knjižničarka pa nam je povedala, da mladi nad preselitvijo niso navdušeni. Rajši so pri-

hajali v stare, a prijazne prostore, ker je knjižničarka očitno v njih znala ustvarjati pravo vzdušje.

Lučka Čehovin, ravnateljica Kosovelove knjižnice, 6210 Sežana, Trg Mirka Pirca 1.

ENCOMIUM SELESTADII PER ERASMV M ROTERODAMVM

Slika na vrhu:

Notni zapis "Novile selestadium"
Erazma Rotterdamskega.

Slika spodaj:

Liber precum, rokopis iz 12. stoletja.

Odlok,
ki naj bi ga poznal
vsak Kraševce in ljubitelj Krasa

PODOBA KRASA

282 KULTURNIH SPOMENIKOV IN NARAVNIH ZNAMENITOSTI NA KRASU

Agencija Kras

Tridomna skupščina občine Sežana je na seji zbora krajevnih skupnosti 20. februarja 1992 in na seji družbenopolitičnega zbora ter zbora združenega dela 25. marca 1992 sprejela Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov na območju občine Sežana. Da bi bralci revije Kras vedeli, kaj vse in kje vse so na območju sedanjih štirih kraških občin kulturni spomeniki in naravne znamenitosti ter območja takih znamenitosti, odlok z nujnimi smiselnimi dopolnitvami povzemamo. Podpisal pa ga je predsednik Skupščine občine Sežana Ivan Vodopivec.

Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov na območju občine Sežana, sprejet leta 1992, velja sedaj za štiri kraške občine, ki obsegajo območje nekdanje občine Sežana. To so občine: Divača, Hrpelje-Kozina, Komen in Sežana.

Da se trajno zagotovi ohranitev in posebno družbeno varstvo tistih delov nepremične naravne in kulturne dediščine na tam območju, ki imajo posebno kulturno, znanstveno, estetsko ali naravno vrednost, jih odlok razglašja za naravne in kulturne spomenike. Kulturni spomeniki in naravne

znamenitosti so:

1. območja kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti,
2. arheološki spomeniki in območja,
3. umetnostni in kulturni spomeniki ter območja,
4. etnološki spomeniki in območja,
5. zgodovinski spomeniki,
6. tehnični spomeniki,
7. naravne znamenitosti in območja.

Območja kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti

Za območja kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti so z odlokom razglašeni:

1. **Beka - krajinski park doline Glinščice in Griže** - obsega sotesko Glinščice z dolino Griže, ponorne jame in arheološke lokalitete (to so kraji, mesta) Lorenc, Grad nad Batačem in Sela na Malem Krasu
2. **Lipica** - krajinski park z osnovno čredo konj
3. **Škocjan** - območje Škocjanskih jam z okolico (sedaj Regijski park Škocjanske jame - op. ur.)
4. **Štanjel** - krajinski park: območje naselja, območje parka, vojaško pokopališče iz I. svetovne vojne

Arheološki spomeniki in območja

Za arheološke spomenike in arheološka območja so razglašeni:

5. **Avber** - Gradišče, območje (O)
6. **Bač pri Materiji** - Štefakova pečina, posamični spomenik (PS)
7. **Barka** - Babnik, O
8. **Brestovica** - Gradina, O
9. **Brežec** - Dol, O
10. **Coljava** - Podganja jama, PS
11. **Čipnje** - Ostri vrh, PS
12. **Dane pri Divači** - Volarija, O
13. **Divača** - pečina Trhlovca, PS
14. **Divača** - pečina Triglavca, PS
15. **Dolenja vas** - Hrib, O
16. **Dolenja vas** - Koskladnik (nad Rašo), O
17. **Dolenja vas** - Šmarnik, O
18. **Famlje** - Stari grad (Graček), O
19. **Golac** - Gradina, O
20. **Golac** - Velika vrata (prelaz), O
21. **Gradišče pri Divači** - območje vasi z okolico
22. **Gradišče pri Materiji** - Orlek, O
23. **Gradišče pri Štjaku** - območje vasi
24. **Gradišica pri Materiji** - Hrib, O
25. **Griže** - Stare ograde (Šance), O
26. **Hotična** - Gavje, O
27. **Hrpelje** - Debela griža, O
28. **Hruševica** - V pečeh, O
29. **Kačiče** - Gabrova stran, O
30. **Kačiče** - Jama Jazbina, PS
31. **Kazlje** - Vahta, O
32. **Kobdilj** - Gradišče, O
33. **Kobjeglava** - Gradina, O

PODOBA KRASA

34. Kobjeglava - Jama Jelenca, PS
35. Kopriva - Ajdovska vas in sv. Lovrenc, O
36. Kosovelje - Gradina (Stare šance), O
37. Kozjane - Grad, O
38. Krajna vas - V grižcah (stara vas), O
39. Krtinovica pri Štjaku - Na hribu, O
40. Laže - Ajdovc, O
41. Laže - Žužkovka, O
42. Lokev - Klemenka, O
43. Lokev - Merišče (ledina), O
44. Lokev - Ozidje (ledina), O
45. Lokev - Stari tabor, O
46. Lukovec - Škratlevica (Lukovska Škratlevica), PS
47. Merče - Merišče (ledina), O
48. Nasirec - Gradec, O
49. Nasirec - Grublje, O
50. Obrov - Gradina, O
51. Otoše - Stari grad, PS
52. Plešivica - Tavčarjeva jama, PS
53. Podgrad pri Vremah - Grad Završnik, PS
54. Potoče pri Senožecah - Bandera, O
55. Potoče pri Senožecah - sv. Jurij, O
56. Povir - Merišče in Debeli kamen (ledini), O
57. Povir - Tabor, O
58. Rodik - Ajdovščina, O
59. Rodik - Tabor, O
60. Rožice pri Materiji - Obešenca, O
61. Selo pri Štjaku - Tabrin, PS
62. Senožče - Stari grad, O
63. Sežana - Jama Malanca, PS
64. Sežana - Tabor, O
65. Skopo - Gradišče, O
66. Slope - Pod lipami (stara vas), O
67. Sveto - Grmek, O
68. Sveto - Martinišče s sv. Miklavžem, O
69. Škoflje - Tabor, PS
70. Škrbina - Lipnik s sv. Katarino, O
71. Škrbina - Mali Ovčnjak, PS
72. Škrbina - Gradišče nad Mihajli (sv. Mihael) O
73. Škrbina - sv. Martin, O
74. Štanjel - Merce, O
75. Štorje - sv. Mihael, O
76. Tomaj - Gradišče in Tabor, O
77. Veliko Polje - Gradiška, O
78. Voglje porí Sežani - stara cerkev, PS
79. Volčji Grad - Debela griža, O
80. Vrabče - Tabor, O
81. Vreme, Dolnje - Na salinah, O
82. Vreme, Gornje - Barade s poljem, O
83. Vreme, Gornje - Gradišča, O
84. Vremski Britof - sv. Jurij, PS
85. Vrhovlje - Medvedjek, PS
86. Vrhpolje - veliko gradišče Mandrje, O
87. Zagrajec - Brith, O
88. Zavrhek - Ajdovski gradec, PS
89. Zazid - Mojbrma, O
90. Zazid - Na Krasu in Ozki dol (ledini), O
91. Zazid - Zjat (Damjanica), O

Umetnosti in arhitekturni spomeniki ter območja

Za umetnostne in arhitekturne spomenike ter umetnostna in arhitekturna območja so razglašeni:

92. Avber - župna cerkev sv. Nikolaja, posamični spomenik (PS)
93. Bač pri Materiji - podružnična cerkev sv. Jurija in taborni stolp, območje (O)
94. Beka - podružnična cerkev sv. Roka, PS
95. Bogo - podružnična cerkev sv. Katarine, PS
96. Brezovica - župna cerkev sv. Štefana, PS
97. Divača - župna cerkev sv. Antona Puščavnika, PS
98. Dolenja vas - podružnična cerkev Žalostne Matere Božje in taborni stolp, O
99. Dolnje Ležče - podružnična cerkev sv. Trojice, PS
100. Dutovlje - župna cerkev sv. Jurija, PS
101. Famlje - podružnična cerkev sv. Tomaža Apostola, PS
102. Gabrče - podružnična cerkev sv. Antona, PS
103. Golac - župna cerkev sv. Nikolaja, PS
104. Gorjansko - župna cerkev sv. Andreja, PS
105. Gradišče pri Divači - podružnična cerkev sv. Helene, PS
106. Gradišče pri Materiji - podružnična cerkev sv. Primoža, PS
107. Griže - podružnična cerkev sv. Martina, PS
108. Hrpelje - podružnična cerkev sv. Antona Puščavnika, PS
109. Hruševica - podružnična cerkev sv. Jožefa, PS
110. Javorje - podružnična cerkev sv. Janeza Evangelista, PS
111. Kačiče - podružnična cerkev Marijinega rojstva, PS
112. Kazlje - župna cerkev sv. Lovrenca, PS
113. Klanec - župna cerkev sv. Petra, PS
114. Kobjeglava - župna cerkev sv. Trojice, PS
115. Komen - podružnična cerkev Marijinega vnebovzetja, O
116. Kopriva - župna cerkev sv. Elije, PS
117. Krajna vas - podružnična cerkev sv. Neže, PS
118. Križ - podružnična cerkev sv. Križa, PS
119. Lokev - beneški stolp, kapela Marije Pomočnice in župna cerkev sv. Mihaela, O
120. Markovščina - podružnična cerkev sv. Antona Padovanskega, PS
121. Merče - podružnična cerkev sv. Andreja, PS
122. Mihele - podružnična cerkev sv. Elije, PS
123. Obrov - podružnična cerkev Marijinega oznanenja, PS
124. Ocizla - podružnična cerkev sv. Marije Magdalene, PS
125. Orehek - podružnična cerkev sv. Jerneja, PS
126. Petrinje - podružnična cerkev sv. Boštjana, PS
128. Pleševica - podružnična cerkev Marijinega vnebovzetja, PS
129. Pliskovica - župna cerkev sv. Tomaža, PS

130. Podgorje - župna cerkev sv. Sabe, PS
131. Podgrad - podružnična cerkev Janeza Krstnika, PS
132. Poljane - podružnična cerkev sv. Antona Padovanskega, PS
133. Povir - župna cerkev sv. Petra, PS
134. Prešnica - podružnična cerkev sv. Jedrti, PS
135. Rakitovec - podružnična cerkev sv. Križa, PS
136. Razguri - podružnična cerkev sv. Ane, PS
137. Rodik - župna cerkev sv. Trojice, PS
138. Senadole - podružnična cerkev sv. Duha, PS
139. Senožče - župna cerkev sv. Jerneja, PS
140. Sežana - graščina, PS
141. Sežana - župna cerkev sv. Martina, PS
142. Slivje - župna cerkev sv. Martina, PS
143. Slope - podružnična cerkev sv. Križa, PS
144. Stomaž - podružnična cerkev sv. Tomaža, PS
145. Sveto - podružnična cerkev sv. Egidija, PS
146. Šepulje - podružnična cerkev sv. Antona, PS
147. Štanjel - podružnična cerkev sv. Gregorja, PS
148. Štjak - župna cerkev sv. Jakoba, PS
149. Tomaj - podružnična cerkev sv. Device Marije, PS
150. Utovlje - podružnična cerkev sv. Justa, PS
151. Volčji Grad - podružnična cerkev Janeza Krstnika, PS
152. Vremski Britof - župna cerkev Marijinega vnebovzetja, PS
153. Zazid - podružnična cerkev sv. Martina, PS
154. Šmarje - podružnična cerkev sv. Matere Božje Vnebovzete, PS.

Etnološki spomeniki in območja

Za etnološke spomenike in etnološka območja so razglašeni:

155. Brje pri Komnu - komunski vodnjak, posamični spomenik (PS)
156. Divača - Škrateljnova hiša, stavba ob Kraški cesti s hišno št. 26, PS
157. Dolnje Vreme - pil (nabožno znamenje) na začetku vasi, PS
158. Gabrče - znamenje sv. Antona Padovanskega, PS
159. Gabrovica - domačija s hišno št. 69, PS
160. Golac - domačija s hišno št. 5, PS
161. Gorenje pri Divači - stara domačija s hišno št. 14, PS
162. Gorjansko - domačija s hišno št. 83, PS
163. Gorjansko - ulični ambient stavb s hišnimi št.: 98, 99 in 100, območje (O)
164. Griže - ambient domačije, pila in komunškega vodnjaka, O
165. Hruševica - znamenje sv. Janeza Nepomuka, PS
166. Kobdijl - ambient glavnega vaškega trga, O

Tehnični spomeniki

Za tehnične spomenike so razglašeni:

- 208. Divača - vodni rezerovar, posamični spomenik (PS)
- 209. Kačiče - ledenica ob hiši s hišno št. 27, PS
- 210. Podlazi - črpališče za vodo, PS
- 211. Sežana - Polajev stolp, PS
- 212. Škoflje - Dujčev mlin ob Reki, PS.

Naravne znamenitosti in območja

Za naravne znamenitosti in območja naravnih znamenitosti so razglašeni:

- 213. Beka - brezno na Škrklovici, posamični spomenik (PS)
- 214. Brestovica pri Povirju - Petnjak, PS
- 215. Brestovica pri Povirju - kal Globočaj, območje (O)
- 216. Brezovica - Brezoviška slepa dolina, O
- 217. Brezovica - Brimšca jama, PS
- 218. Brezovica - lipe pred cerkvijo sv. Štefana, PS
- 219. Dane pri Divači - Jama nad Škrinjarco, PS
- 220. Dane pri Divači - Medjame, PS
- 212. Dane pri Divači - Velika jama na Prevali, PS
- 222. Dane pri Divači - hrast oplutnik, PS
- 223. Divača - Risnik, O
- 224. Divača - Bukovnik, O
- 225. Divača - kapnik v udorni vrtači jugovzhodno od naselja, PS
- 226. Divača - Divaška jama, PS
- 227. Divača - Kačna jama, PS
- 228. Dobravlje - Debela peč, PS
- 229. Gabrovica - lipi pri cerkvi sv. Petra, PS
- 230. Gorenje - Konjičja jama, PS
- 231. Gradišče pri Materiji - Jama pod Mavrovcem, PS
- 232. Gradišče pri Materiji - Martinjska jama, PS
- 233. Hotična - Hotenjske ponikve, O
- 234. Hotična - Široka jama, PS
- 235. Ivanji Grad - Preserska jama, PS
- 236. Kazlje - Komihcova jama, PS
- 237. Klanec pri Kozini - lipa pri cerkvi sv. Petra, PS
- 238. Kobdilj - Fabianijeva murva, PS
- 239. Komen - gozd Cirje, O
- 240. Komen - gozd Draga, O
- 241. Komen - obršljanski gozd, O
- 242. Lipica - kamniti gobi, PS
- 243. Lipica - Lipenjska jama, PS
- 244. Lipica - Lipiško brezno, PS
- 245. Lokev pri Divači - Jama pod Gaugami, PS
- 246. Lokev pri Divači - jama Vilenica, PS
- 247. Obrov - Jezerina s ponikvami, O
- 248. Obrov - Kaserova jama, PS
- 249. Odolina - Slepa dolina s ponikvami, O
- 250. Orlek - Golokratna jama, SP
- 251. Orlek - Orleška draga, PS

- 167. Kobjeglava - domačija s hišno št. 57, PS
- 167. Kobjeglava - nabožno znamenje na koncu vasi, PS
- 168. Križ - komunska kašča pri cerkvi, PS
- 169. Lisjaki - kmečki dvorec s hišnimi št. 1, 2, 3, PS
- 170. Lokev - domačija s hišno št. 138, PS
- 171. Merče - domačija s hišno št. 3, PS
- 172. Ocizla - domačija s hišno št. 26, PS
- 173. Orehek - domačija s hišo št. 4, PS
- 174. Pliskovica - domačija s hišno št. 11, PS
- 175. Podbreže - staro poslopje pri hišni št. 13, PS
- 176. Podgorje - domačija s hišno št. 52, PS
- 177. Podgorje - znamenje sv. Antona, PS
- 178. Ponikve - domačija s hišno št. 17, PS
- 179. Povir - domačija s hišno št. 68, stara kaplanija, PS
- 180. Senožeče - graščinski kompleks hišnih št. 22 in 23, PS
- 181. Skopo - domačija s hišno št. 29, PS
- 182. Skopo - pil na glavnem vaškem trgu, PS
- 183. Šibelji - domačija s hišno št. 6, PS
- 184. Škrbina - domačija s hišno št. 24, PS
- 185. Šmarje - domačija s hišno št. 2, PS
- 186. Šmarje - komunska kašča, PS
- 187. Štjak - domačija s hišnimi št. 15 in 17, PS
- 188. Štjak - kamniti križ na pokopališču, PS
- 189. Štorje - domačija s hišno št. 30, PS
- 190. Štorje - stara kaplanija pri cerkvi, PS
- 191. Tomaj - domačija s hišno št. 33, PS

- 192. Tupelče - domačija s hišno št. 4, PS
- 193. Voglje - nabožno znamenje sredi vasi, PS
- 194. Volčji Grad - domačija s hišno št. 52, PS
- 195. Vremski Britof - domačija s hišno št. 9, PS
- 196. Vremski Britof - znamenje sv. Jurija, PS
- 197. Vrhovlje - hiša s hišno št. 13, PS.

Zgodovinski spomeniki in območja

Za zgodovinske spomenike in zgodovinska območja so razglašeni:

- 198. Brje pri Komnu - vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne, območje (O)
- 199. Dolanci - spomenik barona Čehovina, posamični spomenik (PS)
- 200. Gorjansko - vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne, O
- 201. Kobdilj - domačija Antona Mahniča PS
- 202. Kobdilj - domačija Maksa Fabianija s hišno št. 39, PS
- 203. Komen - spomenik NOB, PS
- 204. Kozina - spomenik NOB, PS
- 205. Sežana - spomenik NOB, PS
- 206. Tomaj - dom Srečka Kosovela, PS
- 207. Veliko Polje - spomenik NOB, PS.

PODOBA KRASA

- 252. Poljane pri Podgradu - Grde jama, PS
- 253. Povžane - Kremplak, PS
- 254. Rakitovec - Jama pod Gabrkom, PS
- 255. Rakitovec - Pečina v Radotah, PS
- 256. Rodik - Cikova jama, PS
- 257. Rodik - Velika Kozinska jama, PS
- 258. Sežana - jama Bukovnik, PS
- 259. Sežana - Čebulcova jama, PS
- 260. Sežana - Jama v Golokračini, PS
- 261. Sežana - Jama ob Bazoviški cesti na Trebanjski gmajni, PS
- 262. Sežana - Jama ob Bazoviški cesti na Gropanjski gmajni, PS
- 263. Sežana - Jama v partu pri Ogradi, PS
- 264. Sežana - Jama v Ukmarjevem dolu ob Bazoviški cesti, PS
- 265. Sežana - Jama v Kanjadolcah I, PS
- 266. Sežana - Sežanski dol z jamami I in II, O
- 267. Sežana - Koblarska jama, PS
- 268. Sežana - Orleška ali Tomaškova jama, PS
- 269. Sežana - Škamprlova (Škamperletova) jama, PS
- 270. Sežana - Ulčarjeva jama v Paredu, PS
- 271. Sežana - park ob vili Mirassasso, O
- 272. Skadanščina - Jama Medvedjak, PS
- 273. Skadanščina - pečina v Zjatih, PS
- 274. Slavnik - vrh in pobočja, O
- 275. Slivje - Slivarske ponikve, PS
- 276. Slivje - jama Dimnice, PS
- 277. Slivje - lipa pri cerkvi sv. Martina, PS
- 278. Sveto - lipa pri cerkvi sv. Tilna, PS
- 279. Štanjel-Kopriva - nahajališče kraškega marmorja, O
- 280. Vremščica - vrh in pobočja, O
- 281. Žirje - Belinca jama, PS
- 282. Žirje - Junčja jama, PS.

Natančne oznake naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov, razglašeni s tem odlokom, z navedbami lastnikov spomenikov oziroma imetnikov pravice do njihovega upravljanja, lastnosti, ki utemeljujejo razglasitev, varstveni režim in varstvo, posamične omejitve ter prepovedi in razvojne usmeritve so navedene v "Strokovnih osnovah za razglasitev za kulturne spomenike in zgodovinske spomenike ter naravne znamenitosti" Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici. Strokovne podlage so sestavni del odloka.

Izdajatelj odloka mora preprečevati posege, s katerimi bi se utegnili spremeniti v njem opredeljene lastnosti spomenika oziroma naravne znamenitosti. Vsak predviden poseg ali raziskavo morata pristojna upravna organa za kulturo in urejanje prostora in varstvo okolja - to je sedaj Uprava

enota Sežana - dobiti mnenje Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice, ki v zvezi z varstvom spomenikov opravlja strokovne naloge.

Kaj je prepovedano?

Za območja kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti velja varstveni režim, po katerem je prepovedano:

1. vsakršen poseg, ki bi spremenil razmere na sami lokaliteti oziroma biotopu, na primer: odstraniti ali spreminjati vegetacijo, spreminjati vodno stanje (osuševanje, dviganje ali spuščanje gladine talne vode, spreminjanje kislosti ali alkalnosti vode, poplavitve, zamenjava sladke vode za slano ali obratno), odstranjevati zemljo ali kamninsko podlago, zasipavati (odlaganje odpadnih materialov, ipd.), graditi ter opravljati zemeljska dela;
2. trgati cvetje, izkopavati, nabirati, poškodovati ali lomiti rastline (zelišča, grmovje, drevesa);
3. spreminjati kulturo rastišča, kar bi pomenilo poseg v rastiščne pogoje (npr. izkoriščanje gozda, pogozditev travnika ali pašnika, preoravanje ledine, ipd.);
4. vsak drug poseg na ožji lokaliteti, ki škodljivo vpliva na rastline;
5. opravljati takšna melioracijska dela v okolici, katerih škodljive posledice bi bilo mogoče čutiti na ožji lokaliteti;
6. opravljati regulacijska dela;
7. onesnaževati zrak s prahom, z aerosoli ali s strupenimi plini;
8. sekati, obsekovati, lomiti oziroma drugače nasilno uničevati ali poškodovati drevesa, njihova debla in veje;
9. spreminjati obstoječo osončenost dreves in rastišč (npr. razgaljanje krošnje ali debla, zasenčenje drevesa s stavbami ali z napravami ipd.);
10. obešati ali postavljati tuja telesa na deblo, korenine ali veje (npr. svetilke, nosilce žične vode, table, omarice, antene, razgledišča, stopnice ipd.);
11. zgraditi večje stalne objekte ali zgradbe na območju neposrednega rastišča.

Za geomorfološke (podzemeljske in površinske) in za dendrološke (drevesne in grmovne) naravne znamenitosti velja varstveni režim, po katerem je prepovedano:

1. poškodovati, uničevati ali odstranjevati sigeaste tvorbe (npr. kapnike) v jamah in brez-

2. opravljati zemeljska dela na ožjem območju oziroma v ožjem območju geomorfološke znamenitosti (jame, brezna, kraške mize ipd.);

3. spreminjati vegetacijsko odejo v neposredni okolici, na površini kraških jam in brezen);

4. odlagati tekoče ali trdne odpadke v jame in brezna in na površje oziroma širše območje, kar bi onesnažilo naravno znamenitost;

5. onesnažiti vodo, ki ponikuje v jame;

6. loviti in nabirati jamsko floro in favno v neznanstvene namene;

7. karkoli graditi ob vhodih v jame in brezna;

8. povzročati vibracije ali eksplozije v bližini geomorfoloških znamenitosti;

9. onesnaževati vode (npr. s spuščanjem tehnoloških odpadnih voda, tekočih odpadkov, kanalizacijskih odplak ali z odlaganjem vseh vrst odpadkov v strugo ali na breg v neposredno bližino vode);

10. hidroenergetsko izkoriščati vode (npr. graditi jezove, zbiralna jezera, hidroenergetske objekte ipd.);

11. spreminjati naravne temperature vode in spreminjati njen sestav (npr. sprememba PH vrednosti, ipd.);

12. spreminjati vodni režim;

13. opravljati regulacijska dela;

14. graditi objekte na bregu ali v neposredni bližini bregov;

15. sekati, obsekovati, lomiti ali drugače nasilno uničevati drevesa ali njihove dele, spreminjati rastiščne pogoje ter obešati na njia kakršna koli druga telesa.

Za ureditev podzemne geomorfološke naravne znamenitosti v turistično dejavnost se zemeljske in gradbene posege v neposredni bližini bregov in vhodov v jame posebej določi v lokacijskem postopku ter po merilih in ob pogojih, ki jih določi Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v novi Gorici.

Varstveni režim za arheološke spomenike in arheološka območja

Za arheološke spomenike in arheološka območja veljata varstvena režima I. in II. stopnje.

Odločbe o razglasitvi imetnikom oziroma upravljalcem spomenikov

Upravni organ takratne občine Sežana, pristojen za kulturo, je bil po sprejetju odloka dolžan ob sodelovanju Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici opraviti vpis razglašanih naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov v zemljiško knjigo Temeljnega sodišča v Kopru - Enota Sežana in po razglasitvi izdati imetnikom spomenikov oziroma imetnikom pravice do njihovega upravljanja odločbe ter jih seznaniti z varstvenim režimom, s posameznimi omejitvami in prepovedbmi, z razvojnimi usmeritvami ter z drugimi obveznostmi v zvezi s spomeniki, ki izhajajo iz zakona o naravni in kulturni dediščini. Po nastanku štirih občin na območju nekdanje občine Sežana je prevzela vse te pristojnosti takratnega upravnega organa občine Sežana za kulturo nova nastala Upravna enota Sežana.

Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici si pridržuje pravico do naknadnega predlaganja za vpis spomenikov v zemljiško knjigo oziroma za izpis iz nje na osnovi ponovnega vrednotenja naravne in kulturne dediščine.

Vse pravice in obveznosti iz 17. člena Zakona o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81) so pogojene z vpisom v zemljiško knjigo.

Za upravljanje naravne in kulturne dediščine se lahko na ravni republike oziroma občine ustanovi javni zavod ali javno podjetje.

Kazni

Za kršitve določb Odloka o razglasitvi naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov na območju občine Sežana (sedaj občin: Divača, Hrpelje-Kozina, Komen in Sežana) so predpisane denarne kazni.

Varstveni režim I. stopnje določa varovanje vseh spomeniških sestavin v neokrnjeni in izvorni obliki. Kakršenkoli poseg je mogoč le z dovoljenjem Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v novi Gorici in pod njegovimi pogoji.

Varstveni režim II. stopnje določa: varovanje vseh pomembnejših spomeniških sestavin, predhodno sistematično raziskavo arheološkega spomenika in po potrebi ohranitev posamičnih nepremičnih sestavin ter za vsak poseg soglasje Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v novi Gorici.

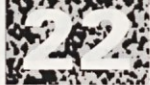
Varovanje umetnostno arhitekturnih, etnoloških, zgodovinskih in tehničnih spomenikov ter območij

Za varovanje umetnostno arhitekturnih, etnoloških, zgodovinskih in tehničnih spomenikov ter območij veljata varstvena režima I. in II. stopnje.

Varstveni režim I. stopnje določa: varovanje historične oblike stavbe, njene kritine, tlorisne zasnove in arhitekturnih detajlov (nadrobnosti), prepoved nadzidav in prezidav, razen tistih, katerih namen je prenoviti, popraviti ali ustrezno funkcionalno preurediti spomenik na osnovi podrobnega sanacijskega načrta in predstavitvenega načrta, ki ga med nastajanjem spremlja in potrdi Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici.

Varstveni režim II. stopnje določa: varovanje historične oblike stavbe in detajlov na njej oziroma v njej ter prepoved preureditev in dovoljuje prenovitve le v izjemnih primerih na osnovi podrobnega preureditvenega načrta in predstavitvenega načrta, ki ga med nastajanjem spremlja in potrdi Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici.

V primeru zmanjšanja kakovosti bivanja v varovanem objektu kot posledica omejitve pri obnovi so njegovi lastniki upravičeni do delnega nadomestila. To se določi ob vpisu v zemljiško knjigo.

Ob izidu knjige dr. Marca Pozzetta
 "Maks Fabiani - vizije prostora"

PODOBA KRASA

FABIANI IN ŠTANJEL

Gojko Zupan

Med znamenitosti Krasa uvrščamo kraško podzemlje, hrano in Srečka Kosovela... Ob viru vode v Kobdilju je rasel Maks Fabiani, prvi arhitekt, ki je lahko ob svojem imenu postavljaj kraški in slovenski nadimek obenem. Pred koncem pomladi 1997 je izšla popolnejša in prva večja slovenska knjiga o Fabianiju z naslovom "Maks Fabiani - vizije prostora". Izdelek velikega formata ima 422 strani. Knjigo je napisal tržaški rojak dr. Marco Pozzetto.

Štanjel je knjigi in sebi v čast priredil praznovanje, kakršnega vas le redko vidi. Prišli so ministri, župani, strokovnjaki in radovedneži; za prepolno dvorano so se radovedneži stiskali na stopnišču. Govorniki so orisali Fabianijo, avtor knjige svoje delo. Televizija je lahko snemala ljudi in dobrote na dvorišču.

Predstavitev je kljub pršutu in tiranu ostala okorna. Sredi Primorske so do neke latinske pesmi in nekaj prekmurskega. Dirigent je obrusil gorenjske glasove v popolnost. Manjkal je domač verz; Kosovel, Gregorčič in njuni tovariši bi si mislili svoje. Enako so si mislili številni zgneteni obiskovalci. Recept in pravo zdravilo so le številnejše prireditve, ki bi obrusile togost. Namesto tesne dvorane bi lahko uporabili prostrano grajsko dvorišče, ki bi sprejelo več ljudi in bi bilo zanimivejša kulisa.

Nad proslavo je visela senca opustošenega štanjelskega naselja, ki ga je uničil zmagovalski primitivizem ob koncu druge svetovne vojne. Ducat sob Fabianijeve hiše z vsem arhivom je zletelo v zrak in zgorelo. Kraška vas na vrhu griča nima svojih denacionalizacijskih odvetnikov, nima duhovnikov, ki bi s prižnice nenehno pridigali o njegovi zli usodi. Manjkajo celo vrtnarji, ki bi uredili Ferrarijev vrt, pobrali smeti in

Diploma št. 38, ki jo je Maxu Fabijaniju leta 1892
izdala Tehniška visoka šolana Dunaju

kosili travo. Biser stavbarstva je prepuščen lenim mačkam, redkim vaščanom brez pravega občutka za dediščino in varuhom dediščine s praznimi žepi. Življenje se je med tem preselilo v dolino, kjer neusmiljeno pozidavajo redke krpe kraške zemlje. Oblastniki teh krajev ne poznajo dobro; izognejo se jim z vožnjo po avtocestah ali zamudijo otvoritev in se le sprehodijo skozi vzhičen špalir onih, ki jih običajno vidijo zgolj na televiziji. Tujci se iskreno ali narejeno čudijo in po obilnih zakuskah odidejo domov.

Fabianijeva knjiga bi lahko osvetlila širše kroge in obudila spomin. Delo smo med številnimi Plečniki, ob Vurniku in Ravnikarju, že dolgo pogrešali. Prvi, učitelj in vzornik, tisti, ki je postavil temelje arhitekturi našega prostora in našega stoletja, je moral čakati skoraj do leta 2000. Vsekakor polnih sto let!

Marco Pozzetto je pravi in najbolj usposobljeni pisec o Maksu Fabianiju. Podobno svetovljansko se giblje v Trstu in v Ljubljani. Podzavestno zaznava finese raznolikega prostora in ve za njegove zadrege. Šolanju za arhitekta je v desetletjih dodal zavidljivo znanje in z raziskavami prevzel metode zgodovinskih ved, ki bi bile v čast mnogim med umetnostnimi zgodovinarji. Postal je vzor arhitekturnega zgodovinarja in spreten pisec, ki prepričljivo interpretira svoje videnje človeka in njegovega dela, posebej pomen tehničnih in oblikovnih fines.

Avtor je imel težko delo. Avstro-Ogrska in arhivi Franca Ferdinanda so izginili v zgodovini, Italijani so del arhiva zaprli, ob koncu vojne so revolucionarji zažgali in minirali Fabianijeve hiše, ki jih je obnavljal in gradil. Pozzetto je zato dolga leta iskal raztresene drobne skice, zapise, načrte, realizacije. Zavedal se je dragocenosti vsake ohranjene, ročno slikane razglednice, ki izžareva arhitektovo samoniklost, in vsako je natančno opisal. Razvrstil jih je v katalog, ki obsega omenjeni drobiž, načrte, domnevna dela in končane stavbe ter urbanistične zasnove. Vesel je bil vsakega podatka in jim je morda zato posvečal včasih preveliko pozornost. V časovnem zaporedju je razporejenih 420 kataložnih enot. Pisec je imel nekaj težav, zato so nekatere stavbe omenjene dvakrat, ker so nastajale dlje časa. Nekateri terciarni viri so bili nepopolni, kar se katalogu in interpretacijam pozna. Pozzetto je najbolj natančno in prvi pregledal dunajske vire, bolj doma je v italijanskih arhivih, čeprav je del teh še nedostopen. Veliko gradiva, ki je le delno predstavljeno, ostaja v slovenskih arhivih. Arhitektu-raziskovalcu so bolj domači risbe, načrti in izračuni. Del pisnih dokumentov iz praških arhivov še manjka.

Knjiga "Maks Fabiani - vizije prostora" je temelj, ki bi ga moral imeti doma vsak Kraševce. Še bolje bi bilo, če bi se sprehodil po Štanjelu in se zamislil ob zarašlih razgledih v smeri Nanosa..!

Presenečenje je širina Fabianijevih razmišljanj, delo raziskovalca in znanstvenika, ki ga ni zadovoljila le umetniška žilica. Pred nami je izvrstni urbanist in odličen arhitekt, človek izumirajočega plemiškega stanu, ki mu ostajata svetovljanskost in intelekt, vedno znova pa izgublja materialne dobrine in časti, ki jih vsaka nova država daje le zvestim pripadnikom režima. Manj uklonljivi arhitekt in mislec, ki se je znal enakopravno pogovarjati s prestoplonaslednikom Francem Ferdinandom, ki je znal šolati Adolfa Hitlerja in v temni srajci prositi denar Benita Mussolinija, je pustil nelagodje med vsemi povprečnimi. Njegove misli so letele do plovnihih kanalov in letečih strojev, bil je pravi Leonardo s Krasa. Monografiji bi moral slediti roman, ki bi poskušal predstaviti še dušo in več osebnih značilnosti zanimivega, genialno vizionarskega Kraševca. Štanjel bi moral zaživeti kot tehniško in umetnostno čudo, kjer bi vlagali energijo in denar, da bi znova vzcvetel vsaj del Fabianijeve vizije.

Mag. Gojko Zupan, dipl. umetnostni zgodovinar - svetovalec direktorja za stavbno dediščino v Upravi R Slovenije za varstvo kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, 1000 Ljubljana, Plečnikov trg 2

Kraška zgodba

in MESEČINA

Naško Križnar

V stari hiši na Krasu sta živela kamnosek in njegova žena. Nista imela otrok in tudi veselja in razumevanja ni bilo v njunem domu. On je vse dneve preživel na vrtu za hišo in klesal razne izdelke iz belega kamna, ki so jih pri njem naročali kraški gospodarji.

Ponoči je na vrt prihajala žalik žena in božala bele kamnite jirte, gornce, kapitlje, medjone, šape, mortale in korita. Zaljubila se je v kamnoseka in v njegove izdelke. Zvoki dleta, kamna in kladiiva so bili najljubša pesem v njenem samotnem življenju. In če je stala tik ob njem, ko je delal, bi vsak prisegel, da pod njegovimi rokami nastajajo iz belega kamna najlepše oblike iz prastare kamnarske zakladnice.

Kamnosekova žena je ljubosumno opazovala, kako moč vse več časa preživlja na vrtu z dletom in kladivom v roki. Ugibala je, kaj je v resnici krivo za njun nesrečni zakon in za njeno žalost. Ni rada poslušala udarcev dleta, saj je menila, da je pesem kamna tista, ki ji odtujaže moža. Zato je neke temne noči, ko je bila luna v mlaju, naložila moževo kamnoseško orodje na ročni voziček, ga odpeljala na gmajno in strela v globoko kraško brezno. To je bila zadnja pesem špic, macol, pančotov, švaj in martelin, ki so zvonili ob zadevanju v kamnite stene brezna.

V temnih nočeh brez spanja je kamnosek žalostno slo-nel ob svojih izdelkih na vrtu, žalik žena pa je bele kamne ovijala s skrivnostno belo svetlobo, da so žareli v temni kraški noči. Spomin na pesem kamna, dleta in kladiiva je bil njuna edina tolažba.

Žalik žena je težko prenašala kamnosekovo žalost. Imela je moč pomagati ljudem, toda ni se jim smela približati v človeški podobi. In tako je kamnosek zaman upal, da bo njegova skrivnostna, a vztrajna podpornica nekoč postala tudi njegova življenjska družica.

Pozimi zavija huda burja okoli kraških vogalov. Takrat je nebo v mesečini svetlo kot podnevi. Ko se je kamnosek neke take zimske noči vračal iz gostilne proti domu, se mu je zdelo, da v pišu burje sliši glasove, ki govorijo prav njemu. Vedel je, da je to glas njegove skrivnostne ljube in je tudi razumel, kaj mu govori. Odšel je na vrt za hišo in se zastrmel v prazno steno pred seboj. Tedaj je velik kamnit blok – ostanek njegove zaloge – oži-

vel. V svetlobi polne lune je jasno razložil, da spreminja obliko, kot bi ga klesala nevidna roka. V mesečini so pobliskavale kamnite luske, ki so se krušile pod nevidnimi in neslišnimi udarci. Zdelo se mu je, da je njegov pogled tisti, ki vodi nevidno klesanje. Iz kamnite gmote so namreč nastajale oblike, ki bi jih znal tudi on klesati, če bi imel orodje. In vendar je zraven tega nastajalo še nekaj, kar on ne bi zmogel. Navadno so kraški okenski okvirji sestavljeni iz jirt, dveh ravnih stebričev in dveh preklad. Okenski okvir pred njegovimi očmi pa je nastajal iz enega kosa kamna in vrhnja preklada je bila umetelno okrašena z dvema volutama pri straneh in v loku izbočena na sredini.

V spomin na ta dogodek je kamnosek vzdal okno v slepo steno svoje hiše na vrtni strani, kamor ni segal pogled z ulice. V mesečnih nočeh brez spanja je občudoval njegove oblike in jih razbiral kot sporočilo iz nevidnega svetâ. Čeprav ni nikdar videl svoje zaljubljene pomočnice, je vedel, da je v volutah okenskega okvira upodobljeno njegovo telo, ki se mu lahko daje edino v kamnu. Njena nema prisotnost mu je vrnila vero v moč njegovega dleta. Nabavil je novo orodje in do konca svojega življenja po vsem Krasu ustvaril še mnogo kamnitih izdelkov, toda nobeden od njih po lepoti ni prekosil kamnitega okna, ki sta ga skupaj z žalik ženo klesala brez dleta v luninem svitu leta 1799.

SLOVARČEK

gornce - kamnita vratna preklada
jirta - stebriček ali preklada kamnitega okenskega okvira
kapitelj - zaključek stebra kamnitih vrat
macola - težko kladiivo
martelina - zobato kamnoseško kladiivo
medjon - kamnita konzola
mortal - kamnit možnat
pančot - čokata kamnarska zgozda
šapa - kamnit obod vodnjaka
špica - kamnito kamnarsko orodje
švaja - železna ploščica
voluta - dekorativni zaključek v obliki spiralastega zvitka

Spominjam se...

PRI DUJČEVIH SEM VEDNO DOBILA KRUH..!

Lučka Čehovin

ODMEVI

*Rozka Dujc - Dujčeva mama,
fotografirana leta 1991 v Izoli*

Bila sem prav ganjena, ko sem prebrala prispevek Jožka Žiberne v 22. številki revije Kras o Loki in Dujčevih v Vremski dolini. Spomnila sem se otroških let in premnogih obiskov njihove domačije...

Nikoli ne bom pozabila, kako sem prva leta po vojni iz Barke, kjer sem doma, enkrat tedensko zgodaj zjutraj, včasih še v temi, dobila v Vremski Britof, kjer je bila najbližja mesnica, v vrsto čakati pol kilograma mesa, ki smo ga dobivali "na tešere", to je na karte. Včasih sem čakala tudi do dveh popoldne, da sem dobila kakšno "žmevdro". Tako so mi doma vedno rekli, če sem dobila slabo meso.

Iti mimo Dujčeve domačije, to je bilo zame posebno doživetje. Najprej je bilo treba stopiti čez "tramiče", lesene mostičke čez Reko. Tam sem se vedno ustavila in opazovala kakšne rake, pa tudi Reko sem rada gledala pod sabo, ki se je vila skozi Loko in poganjala mlinska kolesa pri Dujčevih... In ko sem se bližala Dujčevi domačiji ter njihovem mlinu, mi je že zadišalo po moki, ki je bila v tistih povojnih časih prava dragocenost, saj je kruha primanjkovalo.

Ko me je zagledala skozi okno Dujčeva mama, me je vedno poklicala in mi odrezala velik kos kruha, ki sem ga potem počasi jedla vse do doma.. Kadar pa me ni hitro opazila, sem se toliko časa motovila okrog hiše, da bi me kdo le videl, kajti lakota je bila prehuda, da bi kar tako, brez kosa kruha, nadaljevala

pot po strmi stezi proti domu. Zanimivo je tudi, da me nikoli ni vprašala, ko mi je dala kruh, kdo sem in čigava sem. Dobrega Dujčevega kruha so bili v tistem času deležni tudi drugi otroci, ki so v časih pomanjkanja hodili mimo njihove hiše.

Zelo rada sem se tudi usedla na voz med vreče žita, kadar so peljali v "malen". Takrat sem imela priložnost videti mlinarje, ki so mleli, ter si ogledati od blizu kolesa in notranje prostore mlina ter moko, ki se je usipala v velika lesena korita... Vse to se mi je zdelo nekako veličastno.

Ko sedaj prebiram žalostno zgodbo o nekoč mogočni Dujčevi domačiji in kmetiji, ki je zanimiva že po sami pokrajini, mi je resnično žal, da družba ni pokazala ustreznega interesa in pripravljenosti, ponuditi pomoč, da bi tako edinstveni mlin pa tudi domačijo ohranili, saj bi bilo to gotovo turistično zanimivo ob neposredni bližini Škocjanskih jam. Kaj podobnega bi v sosednjih deželah zagotovo ne prepustili uničenju!

In očitno je bila birokracija "na delu" tudi zadnje čase, ko je - kdo ve, zakaj - čutila potrebo, da so priključili Dujčevo domačijo na Loki Zavhku ter jo označili s številko 1!

Prazgodovinska najdišča
na Tržaško-Komenskem Krasu

VOLČJE GRAJSKO

Boštjan Štolfa

Utrjena naselja so v Sloveniji poznana že dolga tisočletja. Na našem razmeroma majhnem prostoru je registriranih kar nekaj sto gradišč. Ostanki prazgodovinskih gradišč dajejo še danes, po več kot treh tisočletjih, svojevrsten kulturnozgodovinski pečat tudi kraškemu prostoru.

Prvi raziskovalci utrjenih naselij

Višinska utrjena naselja - kaštelirji - so vzbudila zanimanje domačih ljudi in prenekaterega strokovnjaka že v 19. stoletju, vendar je zanimanje za prazgodovinska naselja kmalu zamrlo. Na Primorskem in v Istri je bil takrat njihov najpomembnejši raziskovalec Pietro Kandler, da se je njihovo raziskovanje ohranilo, pa ima največ zaslug veliki raziskovalec Carlo Marchesetti, takratni ravnatelj Naravoslovnega muzeja v Trstu. Na našem kraškem prostoru je opravil obsežno rekognosciranje ali ugotavljanje njihove pristnosti in izkopavanja, svoje najdbe in spoznanja pa je leta 1903 strnil v posebni knjigi... Raziskovanja gradišč so nadaljevali po prvi in drugi svetovni vojni, v glavnem italijanski arheologi.

Začetni poselitveni prostori na našem območju

V nekaj virih, ki vsebujejo podatke o prazgodovinskih najdbah ter najdiščih, je mogoče zaslediti pričevanja o bivanju jamskega človeka v naših krajih. V bližini vasi Coljava pri Gabrovici se na višini 235 metrov odpira vhod v Podganjo jamo. Raziskali so jo leta 1908 in v njej s sondiranjem našli obilno lončenino ter leta 1963 tudi keramiko bronaste dobe.

To pomeni, da so bile jame prvi domovi poseljencev Krasa. Znanstveniki menijo, da zato, ker so v njih našli zavetje, zlasti v slabih vremenskih razmerah. Hkrati pa najbrž niso bile stalno naseljene, saj so bile zaradi teme, vlage, mraza v njih in zaradi večje obolevnosti njihovih prebivalcev ter dostopnosti za zveri za stalno bivanje v njih razmere manj ugodne kot zunaj.

Takratni prebivalci na tem prostoru so verjetno prvotna jamska bivališča opustili in začeli živeti pod milim in nemilim nebom. Čeprav je bil prehod zelo težak, so začeli graditi na primernih vzpetinah, na gričih, planotah utrjena naselja - gradišča.

Zakaj so izbirali višinska utrjena naselja?

Zaradi boljšega položaja v primeru sovražnikovega napada, saj so imeli njihovi prebivalci v gradiščih dober pregled nad okoliško pokrajino, in lažje so naselje utrdili, da je bilo za napadalce težje osvojiti vo.

Gradišča na Krasu sodijo v bronasto in železno dobo

Po načinu gradnje ter po najdenih predmetih v njih strokovnjaki gradišča na Krasu uvrščajo v obdobje bronaste in železne dobe. Iz takratnih časov so značilni še nekateri sočasni pojavi. To so grobišča (ki so bila ob gradiščih in nikdar v njih), gomile

Otemnjena mesta na katastrski mapi kažejo položaj gradišča Debela griža pri Volčjem Gradu.

Slika zgoraj: Pogled na močno utrjen del južnega obzidja.

V ospredju je vhod v gradišče.

Slika na sredini: Pogled na okop z notranje strani gradišča.

Slika spodaj: Huda zaraščenost ogroža edini, še dokaj viden del okopa.

Dobro je viden stopničast način gradnje obzidja.

Gradišče

kot skupna grobišča ali pa grobnice posameznikov (ponavadi dvignjene nad okoliškim svetom), neutrjena naselja (občasni poselitveni prostori), jamska nadbišča (na primer: Podganja jama pri Coljavi) in površinske najdbe (lončenina, keramika, novci, bronasti oziroma železni predmeti).

V bronasti dobi je bila osnova gospodarjenja z živinorejo povezano poljedelstvo, razvile pa so se že nekatere obrti, zlasti izdelovanje orodja in orožja. Grobni pridatki mrtvecem v grobovih kažejo, da so že izdelovali orožje in nakit, vendar le za premožnejše ljudi. V njihovih grobovih so odkrili večje, boljše in dragocenejše grobne pridatke kot v grobovih preprostih, dokaj revnih naseljencev, v katerih so najpogostejše kot stalni pridatki noži, nakit, lončenina, keramika, ...

V pozni bronasti dobi se je spremenil način pokopavanja. Mrtvece so začeli sežigati ter njihov pepel pokopavati v žarah. Od tod tudi ime te kulture kot kultura žarnih grobišč.

Za železno dobo, ki je sledila bronasti in ki je bila naprednejša, je tudi na Krasu značilno nadaljevanje gradišča kot tipa naselja. Ta tip naseljenosti se je ohranil do konca 5. in v začetek 4. stoletja pred našim štetjem. Konec gradišč na slovenskem in tržaškem ozemlju so povzročili predvsem vdori Keltov, Japodov, Karnov in drugih manjših plemen. Najrazličnejše bolezni, kuga ter družbene spremembe so dokončno iztrebile halštatsko kulturo prvotnih prebivalcev Histrov, istodobnikov Ilirov, to pa ni pomenilo izselitve oziroma izginotja starih plemen. Sledove o poseljenosti s starimi plemeni do prihoda Rimljanov je mogoče najti v najbolj odročnih krajih.

Kakšno je bilo gradišče?

Strokovnjaki soglašajo v oceni, da so gradišča kot tip naselja nastala v srednji

bronasti dobi, to je v obdobju med 1600 in 1300 leti pred našim štetjem. Redkokatero gradišče je dočakalo ponovno naselitev, bilo pa jih je nekaj, ki so bila pozidana in naseljena še v srednjem veku. Seveda ne s prvotnimi prebivalci. Večino gradišč so zaradi njihove strateške in vojaško pomembne lege zavzeli in naselili Rimljani.

Podatki o načinu gradnje bivališč v gradiščih so skromni. Verjetno so prevladovala na Krasu preproste kamnite kvadratne hiše, velike do 5 x 5 metrov, z dvema prostoroma - z bivalnim in s shrambo. Bivalni prostor je imel ognjišče.

Gradišče je bilo utrjeno z obzidjem, katerega oblika, širina in višina so bili

PODOBA KRASA

Debela griža pri Volčjem Gradu
(Vse fotografije: B. Štolfa)

odvisni od oblikovanosti terena ter od namembnosti naselbine. Ponekod je bilo obrambno obzidje dvojno ali celo trojno. Do današnjih dni pa so se od mogočnih obzidij ohranili predvsem okopi, ki pričajo, da so takratni prebivalci naselja dodobra utrdili predvsem na tistih delih, ki so bili lažje dostopni. Drugod je mejo naselja označeval le navaden odebeljen zid, saj so tam onemogočale dostop kraške dolinice. Za gradišča drugod po Sloveniji pa je značilno, da so imela okope utrjene z zemljo. Na Krasu ni tako najverjetneje zato, ker je bilo zemlje za tako tratenje premalo.

Volčjegrajsko gradišče Debela griža

Pri vasi Volčji Grad v komenski občini je ostanek mogočnega gradišča z imenom Debela griža, ki je prvotno vsebovalo najmanj 13.000 ton kamena (lahko tudi precej več), zloženega v enojno in na dveh mestih v dvojno obzidje z zunanjim obsegom kakšnih 850 metrov ter z notranjim obsegom kakšnih 680 metrov. Ruševine nekdanjega obzidja - griža - so sedaj široke od 8 do 15 metrov in segajo v višino dveh do štirih metrov, v času polnega razcveta naselja pa je bil zid po oceni strokovnjakov de-

bel kakšna dva metra in visok pet do šest metrov... Za primerjavo je dobro vedeti, da je poznano odkrito gradišče pri Stični po obsegu merilo 2.000 metrov in da je bilo v njegovo obzidje vgrajenega kakšnih 27.000 ton kamena.

Kakor se je zgodilo z drugimi gradišči, je bila tudi volčjegrajska Debela griža v zadnjem tisočletju prepuščena na milost in nemilost času. Čeprav dobro kljubuje zobu časa, se vendarle ruši, je pa tudi bolj in bolj zaraščena.

V spomin in opomin

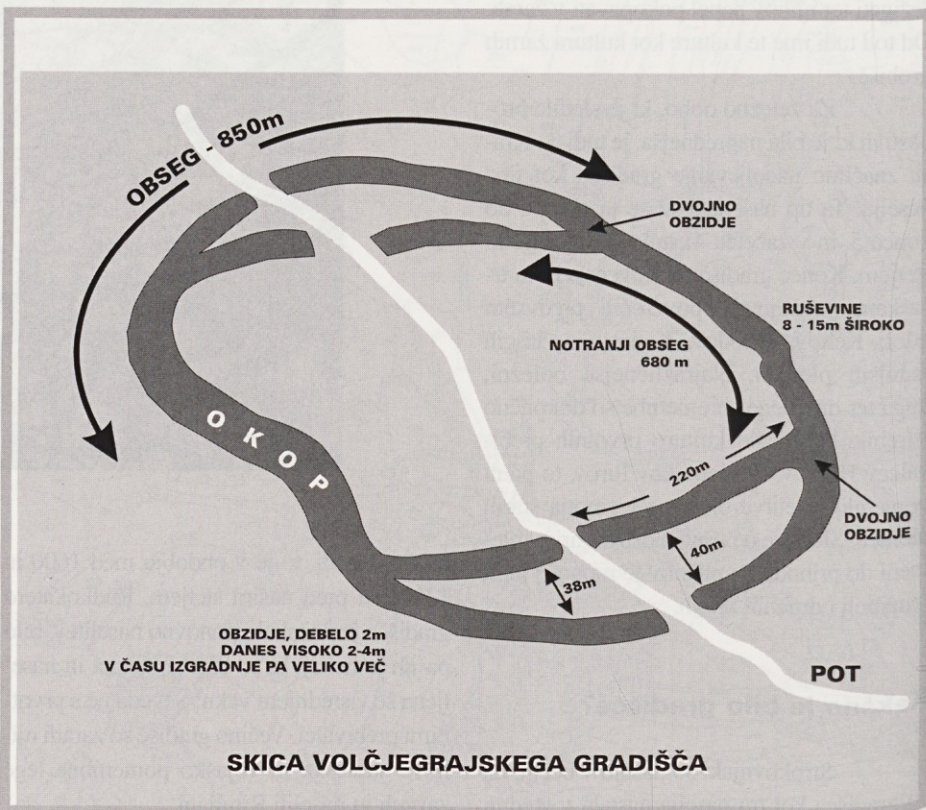
Danes si težko predstavljamo, da so pred tritisoč leti (in več?) na našem, kraškem prostoru živeli ljudje, ki so se borili za preživetje. Morali so skrbeti za živino, obdelovati polja, spravljati pridelke in zamenjavati presežke ter hraniti semena, izdelovati lončene izdelke in žgati glino, izdelovati orodje in orožje, varovati ter obnavljati naselbine, skrbeti za družino, kuhati... Tistih ljudi si cer ni več, v spomin nanje pa ostajajo razrušena obzidja nekda-

njih naselij. In ostajajo tudi redke in zato še posebej dragocene najdbe, ki so preživele tisočletja. Spremembe gospodarskih in družbenih razmer so povzročile, da nas ti prazgodovinski, več kot tri tisoč let stari spomeniki ne opominjajo več na težko in razburljivo življenje takratnih ljudstev. Tudi Debela griža pri Volčjem Gradu vabi, da si jo ogledate in si hkrati na osnovi dosedanjih odkritij predstavljate življenje v gradišču pred tremi tisočletji!

VIRI:

Flego, S. - Rupel, L.: Prazgodovinska gradišča Tržaške pokrajine
Komen skozi čas in običaje, Študijski krožki, 1996, Občina Komen, Komen.
Sveto, puntarska vas na Krasu, skupina avtorjev, 1997, Občina Komen, Komen.
Štih, P. - Simoniti, 1996 V: Slovenska zgodovina do razsvetljenstva, Korotan Ljubljana, d.o.o., Ljubljana
Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba

Boštjan Štolfa, dijak Škofijske gimnazije v Vipavi, 6223 Komen, Volčji Grad 8

ŽELEZNICE NA KRASU

Pogled v preteklost ...

POMEN ŽELEZNIC

med

PRVO SVETOVNO VOJNO

Karol Rustja

Italija je v skladu s Londonskim sporazumom 23. maja 1915 popoldne napovedala vojno Avstro-Ogrski in naslednji dan začela vojne operacije. Avstro-ogrške vojne enote so bile v primerjavi z italijanskimi šibkejše, zato so Italijani brez boja prodrli skoraj do Soče. Tam pa se je izoblikovala frontna črta od Tržiča mimo Gorice in ob Soči do Bovca - imenovana soška fronta. Od maja 1915 do septembra 1917 se je zvrstilo enajst ofenziv italijanske vojske. Italijani so pri tem izgubili okrog 600.000 vojakov, njihov uspeh pa je bil pičel, saj se je fronta le neznatno premaknila čez Sočo. Končno je v 12. ofenzivi avstrijska vojska oktobra 1917 Italijane pognala v beg do reke Piave.

Ob izbruhu vojne so iz Trsta v Ljubljano evakuirali ali umaknili Ravnateljstvo državnih železnic in Obratno nadzorništvo Južne železnice. Del vodstva državnih železnic se je pozneje umaknil v Wels na Gornje Avstrijsko. Po kobariškem porazu italijanske vojske 1917 se je Obratno nadzorništvo Južne železnice vrnilo v Trst,

Letos mineva osemdeset let, odkar je avstro-ogrška vojska v prvi svetovni vojni pognala v beg Italijane in je na Krasu utihnilo orožje. S tem so izgubili pomen vojaški prometni objekti, med katerimi so bile zelo pomembne železniške povezave. V tem sestavku opisujem takratne vojaške železniške gradnje na Krasu.

njihovo ravnateljstvo pa se je iz Welsa vrnilo šele 16. avgusta 1918.

Ob začetku vojne je vodstvo vojaških transportov na vseh naših železniških progah prevzelo Vojno transportno vodstvo v Ljubljani, ki je bilo sestavljeno deloma iz aktivnih in deloma iz rezervnih oficirjev, ki tehnologije dela na železnici niso dovolj poznali. Znanje izkušenih železničarjev se je zapostavljalo, zato sta bila poslej osebje in strojni park (vozni park) skrajno negospodarno izrabljena. Poleg tega so veliko slo-

vensko narodno zavednih železničarjev premestili visoko na Avstrijsko.

Ker je bila železniška proga Jesenice-Gorica-Trst na območju fronte, so frontno zaledje od Trsta, Sežane in Gorice do Bohinja oskrbovali predvsem po magistralni železniški progi Ljubljana-Postojna-Trst. Čeprav je bila proga dvotirna, pa ni bila prilagojena za vojni promet. Njena glavna pomanjkljivost je bila, da na vsem odseku od Ljubljane do Trsta ni bilo nobene ranžirne postaje, vse večje postaje na tem odseku pa imajo neugodno lego. Izogibovalni in razkladalni tiri so bili na vseh postajah zelo kratki in niso dopuščali uvoza in razkladanja dolgih vojaških transportov. Manjkalo je tudi primernih razkladišč za razkladanje vojaških transportov. Namesto potrebnih 500 metrov dolgih vojaških razkladalnih ramp (klančin) je bilo le nekaj ramp z dolžino od 20 do 40 metrov. Zaradi tega so povečali vse postaje, kolikor je bilo mogoče, saj teren ni dopuščal potrebnih širitvev.

Po takratnih normativih je bilo treba za oskrbo divizije 17.000 vojakov in

ŽELEZNICE NA KRASU

8.000 konj samo za hrano pripeljati dnevno po 120 ton tovora. Če temu dodamo še 250 ton streliva, tehniškega in drugega materiala, je bilo treba za eno divizijo vsak dan pripeljati približno 370 ton tovora, kar je takrat pomenilo 40 vagonov (njihova nosilnost je bila takrat kakšnih 10 ton, torej bistveno manjša od nosilnosti sedanjih vagonov). Poseben problem pa je bil dovoz novih čet, ko je bilo treba v najkrajšem času raztovoriti celoten transport (konje, topove, gradbeni in drugi material). Zato so po izbruhu sovražnosti nemudoma začeli širiti obstoječe postaje, graditi nove razkladalne postaje ter graditi nove železniške proge.

Nove železniške postaje in širitev obstoječih postaj

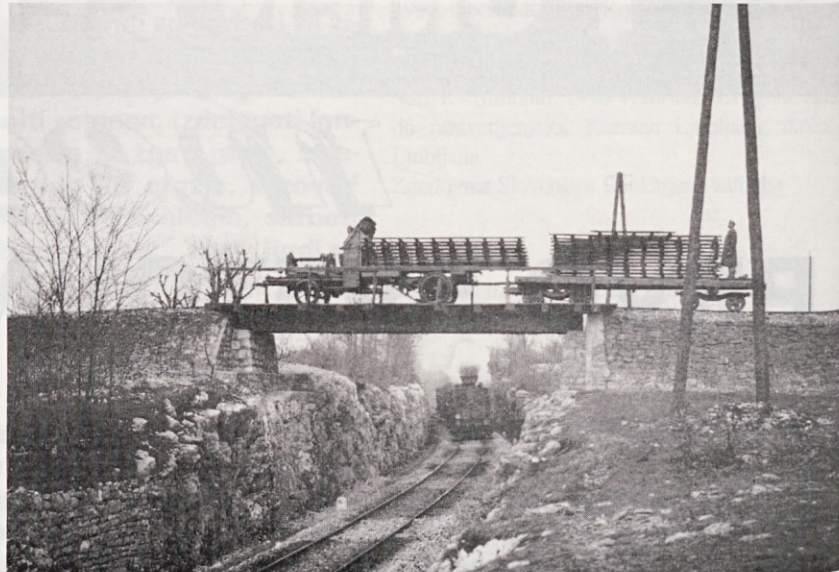
Zaradi časovne stiske, neustreznega terena, pomanjkanja materiala in delovne sile so pri gradnji zelo improvizirali, delali brez potrebnih priprav in na hitro, ter gradili predvsem ozkotirne proge. Zelo so povečali železniške postaje Prestranek, Pivka, Gornje Ležeče in Sežana. Kjer je bilo mogoče, so dodali še kakšen tir in razkladalno rampo, postaje in okolice postaj pa so bile polne barak in skladišč. Med novimi gradnjami velja omeniti razkladišči Košana (sedaj Neverke) in Gabrk, postajo Britof pri Divači in od tod železniško progo skozi Kreplje do Gorjanskega ter normalnotirno železniško progo Dutovlje-Kostanjevica na Krasu. Gradile so cesarsko-kraljeve železniške čete (kompanije), in to zelo hitro. Potreben material je imela vojska; če ga je zmanjkalo, so gradbeni material zasegli na drugih progah ali ga pridobili kot vojni plen. V zaledju fronte so gradili predvsem vojni ujetniki (zvečine ruski).

Ker je bil do prve svetovne vojne na železniški postaji **Prestranek** le en stranski tir, so po izbruhu sovražnosti hitro zgradili še snop petih tirov za razkladanje, dolgo leseno rampo za razkladanje, centralno postavljalnico in podaljšali podvoz pod postajo. Zaradi vojaških potreb so zgradili še vrsto manjših objektov začasnega značaja. Proti koncu vojne pa so zgradili še dolg tir za izvlečenje proti Pivki.

Gradnja vojaške postaje Britof pri Divači.

Nadvoz vojaške proge pri Krepljah.

Vlak na vojaški progi, naložen z granatami.

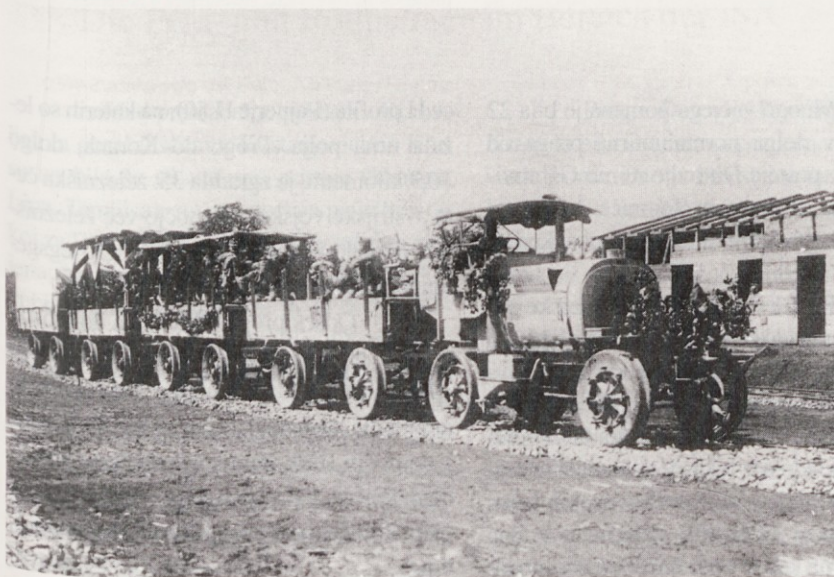
V bližini fronte so vlake vozile akumulatorske lokomotive.

Normalnotirna vojaška proga Dutovlje-Kostanjevica na Krasu je omogočala vožnjo le lahkim lokomotivam z motornim pogonom.

Vlak v Kostanjevici na Krasu.

Tudi postajo **Pivka** so povečali, kolikor je bilo mogoče, in uredili nekaj razkladalnih tirov. O velikem prometu na njej in o utesnjenosti zgovorno priča podatek, da je bil premog za kurjenje lokomotiv uskladiščen na enajstih deponijah.

Od 1. junija do 1. avgusta 1916 je 31. železniška četa avstro-ogrske vojske razširila postajo **Sežana**. Zgradili so 1700 metrov novih tirov, tri razkladalne rampe in veliko barak.

Zaradi pomanjkanja tirov in ramp za razkladanje vojaških transportov so na 650. železniškem kilometru iz Beograda (na 513. km z Dunaja) med čuvajnicama št. 772 in 773 hitro zgradili odstavni tir in rampo. To je bil začetek nove železniške postaje **Neverke**. Z delom so pričeli 20. avgusta 1915 in ga končali 27. septembra. Tir in rampo je gradila 36. železniška četa avstrijske vojske, ki je štela 60 mož. Pomagalo jim je še kakšnih 300 ruskih vojnih ujetnikov. Vojni ujetniki so bili nastanjeni v lesenih barakah v Neverkah, moštvo železniške čete pa so bili nastanjeno v šotorih ob progi.

Med okupacijo po prvi svetovni vojni so Italijani zaradi bližine državne meje z Jugoslavijo in za utrditev meje vojaško postajo še razširili ter jo dopolnili tako, da je imela dva dolga tira za razkladanje, razkladalno rampo in postajno poslopje 63.588 metrov od Trsta. Postajo so imenovali **Košana**, ker je bila na začetku katastrske občine Košana oziroma takoj za mejo k.o. Stara Sušica in Košana... Po drugi svetovni vojni so tire razdrli in material odpremili v Albanijo kot jugoslovansko pomoč. Sedaj sta tam v malo manjšem in spremenjenem obsegu industrijski tir perutninarskega kombinata Neverke in silos. Sedanji industrijski tir je na ravnem delu proge, vojaški razkladalni tiri pa so bili v krivini kakšnih 150 metrov bližje Pivki.

Za oskrbo avstrijske vojske na Krasu so v začetku prve svetovne vojne pod Vremščico na 664,155. kilometru iz Beograda (na 526,876. kilometru z Dunaja, na 50,112. kilometru iz Trsta) hitro zgradili vojaško razkladalno postajo **Gabrče** (Entladenstelle Gaberče, Scalo di Gabecce). Tovorišče so zgradili na levi strani proge Pivka-Divača ob čuvajnici št. 797. Kar se da hitro so zgradili še dva dolga razkladalna tira in ob njih rampe - nekaj betonskih in nekaj provizoričnih lesenih. Uvoz na razkladalno tira je bil iz pivške smeri... Italijani so pozneje tovarišče dogradili, zgradili novo služ-

ŽELEZNICE NA KRASU

beno poslopje, betonske rampe in boljše dovozne poti. Uvoze na tira ob rampi so uredili iz nasprotne, to je divaške smeri... Po drugi svetovni vojni so nekaj časa še ohranili en tir in pretovorno rampo ter uvoz na razkladalni tir ponovno uredili iz pivške smeri. Ko je leta 1968 zgorelo službeno poslopje, so nakladišče ukinili in tir odstranili. Na tovarnišču, ki je vseskozi služilo vojaškim potrebam (trem nasprotnim armadam: avstrijski, italijanski in jugoslovanski), nas spominjata napol porušena rampa in rezervoar za vodo. Nekaj časa so razmišljali, da bi zaradi ugodnega terena zgradili tam ranžirno postajo, vendar so zaradi močne burje misel še pravočasno opustili in zavrgli narejene načrte.

Zaradi težav pri oskrbi avstrijske armade na Krasu so med Divačo in Sežano zgradili na desni strani sedanje ceste Divača-Sežana, malo za vasjo Povir, veliko vojaško pretovorno postajo **Britof pri Divači**, ki je služila predvsem za pretovarjanje velikih količin vsakovrstnega streliva za tri korpus - za 1., 2. in 23. korpus. Približno tam, kjer je bilo prvo postajališče **Povir**, nekako na 536,4 kilometru z Dunaja, so od magistralne proge speljali poseben tir na vojaško postajo Britof. Zaradi tega so morali podreti polovico čuvajnice na desni strani. Nasipi in betonske rampe so še ohranjeni. Betonski rampi, ki sta segali do ceste, je Cestno podjetje Koper pred nedavnim skrajšalo, da ne ovira cestnega prometa. Pretovorna postaja Britof je imela več snopov tirov, prekladalne rampe, skladišča in druge potrebne objekte, predvidena pa je bila tudi zgraditev kurilniške lope za lokomotive. Postajo so pričeli graditi 6. novembra 1916 in z deli prenehali 14. avgusta 1917.

Normalnotirni progi Britof-Dutovelj in Dutovelj- Kostanjevica na Krasu

Hkrati z gradnjo vojaške postaje Britof so zgradili tudi 12,5 kilometra dolgo normalnotirno progo iz Britofa do čuvajnice št. 111 pri Krepljah na progi Trst-Gorica in naprej do Dutovelj. Progo so za motorno vleko (Kraftwagenbahn) od 6. novembra 1916 do 4. avgusta 1917 zgradile 10., 12., 13. in 36. železniška četa s pomočjo 7. delovnega oddelka vojnih ujetnikov.

Vlak je pripeljal iz Dutovelj v Kostanjevico na Krasu material za podaljšanje proge.

Italijanske granate so poškodovale progo proti Kostanjevici na Krasu.

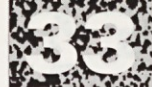

Mnogo večjega pomena je bila 22 kilometrov dolga normalnotirna proga od železniške postaje Dutovlje mimo Gabrovice, Komna, Svetega in Temnice do Kostanjevice na Krasu. Sledi trase so ponekod še vidne.

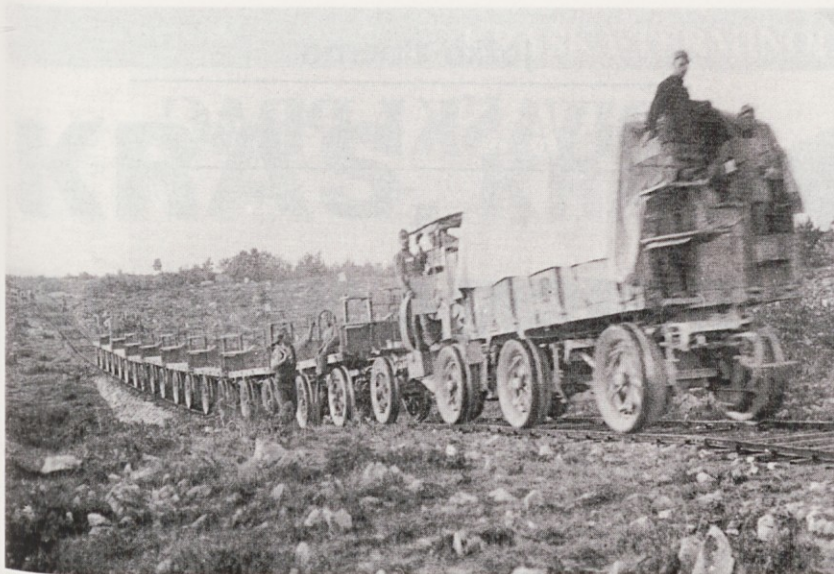
Prvi del te proge od železniške postaje Dutovlje do Komna so trasirali od 1. do 28. avgusta 1915, gradili pa so jo od 15. avgusta do 3. septembra 1915. Na tem delu proge so morali v Dutovljah zgraditi 85 metrov dolg viadukt v loku. V ta namen so morali izdelati sedem do 3 metre visokih kamnitih oziroma betonskih stebrov in krajna opornika, na katere so položili po štiri nosil-

ce H profila (Pajnerje H 50), na katerih so ležala tima polja. Progo do Komna, dolgo 10,9 kilometra, je zgradila 35. železniška četa avstrijske vojske s pomočjo več železniških oddelkov vojnih ujetnikov (Kriegsgefangenen-Eisenbahnarbeiterabteilung).

Odsek proge od Komna do Kostanjevice na Krasu so dogradili 4. oktobra 1915. Tudi ta, 11 kilometrov dolg odsek je gradila 35. železniška četa avstrijske vojske s pomočjo štirih delovnih oddelkov vojnih ujetnikov in 435. delovnega oddelka vojnih ujetnikov (Kriegsgefangenen-Arbeiterabteilung).

Vlak pri Komnu.

Vlak z motorno lokomotivo ob nakladalni rampi v Britofu.

Med prekladalno postajo v Dutovljah in obračališčem v Kostanjevici na Krasu so bile še tri vmesne postaje (Komen, Lipa, Temnica), strojna postaja pa je bila takoj za Dutovljami. Proga je bila solidno grajena; za njeno zgraditev so porabili 12.300 kubičnih metrov gramoza in 31.000 kubičnih metrov kamnja ter zemlje. Ob progi so zgradili skladišča in stanovanjske barake s skupno površino 8.135 kvadratnih metrov. Od glavnega tira so vodili odcepi do skladišč. Kar 61,6 % proge je bilo ravne, bilo pa je tudi nekaj zelo ostrih ovinkov s polmerom, ki je bil manjši od 100 metrov. Vzpon je dosegel tudi 50 promil.

Proga Dutovlje-Kostanjevica na Krasu je bila izjemnega pomena za oskrbovanje fronte, zato je bila stalna tarča obstreljevanja italijanskih topov. Ko je v šesti ofenzivi v avgustu 1916 padlo goriško mostišče, so se Italijani počasi bližali Kostanjevici in jo v deveti ofenzivi v novembru 1916 dosegli. Ker so Italijani Kostanjevico ves čas zasipali z granatami in do jeseni 1916 tam železniško progo popolnoma uničili, so poslej vlaki vozili le do Komna. Če pa italijanski topovski ogenj ni bil premočan, so nujne Transporte vozili do Temnice.

Po progi so vozili le motorne lokomotive in elektromotorni vlaki. Pri takih vla-

kih je bilo v eni kompoziciji tudi do 25 štiriosnih vagončkov, vsak vagonček pa je imel lasten vlečni elektromotor na enosmerni tok. Na enem vozu motornega vlaka je bil vgrajen še bencinski motor, ki je poganjal prigraden električni generator z močjo do 60 kW, ta pa je napajal vse vlečne elektromotorje na vagončkih v kompoziciji. Pomanjkanje vode v sušnih mesecih je večkrat povzročilo zastoje v prometu, saj takrat niso mogli hladiti bencinskih motorjev.

Ozkotirna poljska proga Kreplje-Gorjansko

V Krepljah je bil centralni distribucijski center za strelivo. Potrebe po strelivu na frontni črti so bile tako velike, da vozovi s konjsko vleko (vlaki voz) in avtomobili (Pferdefuhrwerke und Autokolonnen) niso zmogli vsega prevoza. Zato je 36. železniška četa med 6. novembrom in 31. decembrom 1916 trasirala in zgradila ozkotirno poljsko progo za motorno vleko (Kraftwagenbahn) med Krepljami in Gorjanskim. Proga (linija št. 6) je bila dolga 13,5 kilometra. Njena gradnja je bila zahtevna, saj so morali graditi do 2 metra globoke useke in do 2 metra visoke nasipe. V usekih je bilo treba opraviti veliko minerskih del. Izogiba-lišča in odcepi v Krajni vasi, Velikem Dolu in Brjah so delili progo na štiri skoraj enako dolge dele. V Velikem Dolu sta se od proge odcepila dva tira; prvi je vodil do poljske bolnišnice št. 515, drugi pa je vodil do skladišča streliva in do intendantskega skladišča. Več skladišč streliva je bilo tudi ob sami progi. V Krajni vasi in na Gorjanskem pa so bila skladišča hrane in drugega materiala... Zaradi bližine fronte so morali progo in stavbe zamaskirati s travo in z grmovjem. Za vleko kompozicij so služile akumulatorske in motorne lokomotive.

Po umiku fronte do Piave so postale vojaške železniške proge na Krasu nepotrebne, zato jih je avstrijska vojska začela raz- dirati.

Vse slike so iz knjige: Die Bahnen zwischen Ortler und Isonzo 1914-1918,
Walther Schaumann, Bohmann Verlag,
Wien, 1990.

Karol Rustja, železniški zgodovinar - 1211 Ljubljana-Šmartno, Zavrh 9/g

KAKO PISATI ZEMLJEPISNA IMENA

Jožko Žiberna

Povod za tale ODMEV sta slika na 24. in 25. strani 21. številke revije Kras s podpisom "Interpretacija tektonskih con površja nad Škocjanskimi jamami s pomočjo letalskih posnetkov", objavljena pri prispevku "Tektonska zgradba matičnega Krasa" dr. Stanke Šebela, dipl. inž. geologije, in napačna uporaba imena Divaški prag...

Na sliki 3 na 24. in 25. strani 21. številke revije Kras me motita dve imeni in sicer SEPENDOL in SEKELAK, ki bi se morali pravilno glasiti SAPENDOL in SOKOLAK!

Naj povem, da včasih Kraševci neprehudi burji rečejo tudi "sapa"... Glede Sokolaka, to je dola z navpično steno nad njim, pa se ve, da so včasih tod gnezдили sokoli in celo orli. Zadnjega orla so vzeli iz gnezda v tej steni še po koncu druge svetovne vojne in ga imeli v kletki v gostilni Pri Gombaču v Matavunu.

Popraviti bi bilo treba tudi ime MOHORČIČEVA JAMA v MAHORČIČEVA JAMA, saj je pravi priimek rodovine, po katere predniku se jama imenuje, Mahorčič!

In ko že opozarjam na napake pri pisanju zemljepisnih imen, je nekaj podobnega z imenom TRHLOVCA in KOŠAVA JAMA, zapisanima na 179. strani v segmentu C3 zemljevida v Atlasu Slovenije, ki ga je izdala leta 1996 Mladinska knjiga. Pravilno bi moralo biti napisano TRGLAVCA oziroma KOŠEVA JAMA. Spodmol Trglavca je kakšna dva kilometra na desni ob cesti iz Divače proti Lokvi (drugi spodmol z enakim imenom je v dolu Radvanj na drugi strani iste ceste).

V prvem omenjenem spodmolu Trglavca so pred leti med izkopavanji našli manjšo posodo, ki so jo - kot je bilo prikazano na televiziji - šteli za eno med najstarejšimi najdbami pri nas.

Za Koševo jamo pa pravi izročilo, da je dobila ime po dogodku, ko je v neki temni no-

či kmet z vozom in gnojnim košem na njem zasel in zgrmel v brezno, ki je globoko 150 metrov in je na levi pri divaški železniški postaji v smeri proti Sežani.

Do napačne pisave omenjenih zemljepisnih imen je brez dvoma prišlo, ker so jih prvi zapisovalci zapisali tako, kot so jih po svoje slišali od domačinov, ne da bi poznali njihov dialekt. Podobnih primerov je še več; posebno, kadar gre za ledinska imena. Zato bi bilo prav, da bi o tem spregovorili strokovnjaki. Na primer, kako je prišlo do imena Tr(i)glavca!

V enem izmed naših dnevnikov pa se je v nekem prispevku o naših krajih zapisalo, da se Kras na območju Divače imenuje "Divaški prag". To, seveda, ni točno, ker je to območje povsod označeno z "Divaški Kras" kot del širšega območja, ki se imenuje matični Kras. Ime "Divaški prag" sem povzel iz dela Darka Radonje "Matični Kras v luči širšega reliefnega razvoja" (Acta carsologica, Ljubljana, 1974) za naslov svoje knjige, ki je izšla leta 1981. In to sem v njenem uvodu izrecno navedel.

Radonjevo delo "Matični Kras v luči širšega reliefnega razvoja" piše med drugim tudi o morfologiji tega območja in opisuje kot divaški prag tisti del Divaškega Krasa, kjer naj bi se nekoč v davnini prelivala voda iz jezera na današnjem Gabrku pod Vremščico proti morju, to je čez nekakšen prag tik nad Divačo.

Toliko o tem!

V zvezi s krajevnimi imeni, bolj za šalo kot zares, pa še tole:

jožko žiberna

DIVAŠKI PRAG

Vodilni hrvaški dnevnik "Vjesnik" je 7. septembra 1996 med pismi bralcev objavil tudi pismo Dragutina Šafarića iz Velenja pod naslovom (v prevodu - avtorjeva opomba!): "Točno je, da žive v Sloveniji Hrvati; kje jih pa ni, uspešnih Hrvatov. Ni jih pa več v slovenskem političnem življenju." Pri tem misli na "avtohtone" Hrvate (op.: to je prvotne, pranaseljence, domačine!), za katere se ima tudi sam, čeprav - kot pravi - živi v Velenju 40 let... V zvezi s tem omenja med drugim Prekmurje, kjer je mnogo besed enakih kot pri Hrvatih, dokler se končno ne dotakne krajevnih imen in se sprašuje, ali so imena, ki jih v nadaljevanju navajam, slovenska. Ljutomer bi moral biti po njegovem slovenski Jezni grad, Razkrižje bi moralo biti Križišče, Podgrade bi moralo biti Podgradje, Pečarovci - Keramičarsko, Črešnjevci - Česnjevc, Vučja gomila - Volčja kopica, Puževci - Polževo, Ščavnica - Gnojnica... in naprej Mrzla Rupa med Idrijo in Novo Gorico bi morala biti Hladna luknja, Zabrdno naj bi bilo Zahribje, dokler končno ne pride na vrsto Divaški Kras in bi se po Šafarićevem prepričanju morala Divača imenovati Lepotica.

K temu za komentar morada samo latinski pregovor: "Difficile est satiram non scribere!" ali po naše "Teško je ne pisati zabdljvke!"

Jožko Žiberna, dipl. pravnik -
1000 Ljubljana, Erjavčeva 22

KRAS, KRASOSLOVJE, DOLINA, PONIKALNICA ...

Dušan Novak

Za boljše razumevanje in poznavanje v reviji Kras pogosto uporabljenih strokovnih izrazov, povezanih s krasom in s kraškimi naravnimi posebnostmi, bomo v rubriki KRAŠKA TERMINOLOGIJA pojasnjevali in razlagali nekatere, za ta svet in življenje na njem, posebne pojme in izraze...

Slovenske besede, ki so ko strokovni izrazi prešle v svetovne jezike

Beseda **kras** je prišla v mednarodno strokovno izrazoslovje posredno z imenom Kras. Slovenska pokrajina med Trstom in Vipavsko dolino se je z imenom Gras prvič pojavila že leta 1177. Pozneje je prevzela antično osnovo Carso, Karst, kar naj bi bilo odločilno, da se je uveljavila oblika "karst" in ne "kras". Ker so Kras in kraške pojave opisovali sprva pretežno nemški pisarji, se je pričela v strokovnem slovstvu uveljavljati oblika "Karst". Kras uporabljajo poleg Slovencev še Čehi, Slovaki, Poljaki in deloma Srbi. Hrvati uporabljajo krš.

Nekdanji Avstro-Ogrski je - kot vse slovenske pokrajine - pripadal tudi Kras. Preučevanje tega sveta je v veliki meri zasluha dunajske geografske in geološke šole. Tako je mednarodni izraz izšel iz najbolj severozahodne dinarske pokrajine in ne iz kakšne druge v Dinarskem gorstvu, ki so sicer še bolj kamnite, a sodijo v hrvaško ali srbsko jezikovno območje. Ko je ta strokovni izraz nastajal, je kras ob dalmatinski obali namreč spadal k Beneški republiki, osrednji dinarski kras pa je spadal v turški imperij, kjer so bili gospodarstvo, naravoslovje in turizem slabše razviti in na zahodno znanost niso imeli tolikšnega vpliva, kakršnega je imela veda, ki je vzcvetela v južnem delu osrednje Evrope.

Pojem **kras** je posebej razvil J. Cvijič, ki je med drugim uveljavil tudi slovensko narečno ime **dolina** za vrtačo, iz drugih južnoslovanskih jezikov pa je v stroko uvedel (kraško) **polje**, **uvala**, **kamenica**, **škavnica** in **ponor**.

Krasoslovje, karsologija

To je veda o krasu. V začetni dobi je **krasoslovje** bogatilo raziskovanje slovenskega Krasa, ki je dal vedi tudi ime.

Nekatere posebnosti krasa so bile poznane že zdavnaj. Podpisi v Postojnski jami (najstarejši je najbrž iz leta 1213) kažejo, da so jame obiskovali že v srednjem veku, pozneje pa so postali na Kras pozorni predvsem zaradi kamnitega brezvodnega površja, zaradi prenikanja in ponovnega pojavljanja rek. Sloves Krasa se je širil tudi z Vilenico, ki je bila že v 18. stoletju urejena za obiske. Pozneje so zanimanje pritegnile tudi Postojnska jama ter odkritja Križne jame, podzemске Reke v Lobodnici in prodiranje v Škocjanske jame (1838-1904). Raziskovanja tedaj največjih znanih jam na svetu so razširila ime kras s Krasa na vzhod do Ljubljanskega barja. Nastal je pojem **klaslični kras** za ozemlje med Trstom in Ljubljano. Pozneje so po proučevanju Bosne in Hercegovine uvedli tudi pojem **dinarski kras**, ki vključuje kraška ozemlja v Dinarijih.

Znanstveno raziskovanje krasa se je pričelo v okviru novoveškega zanimanja za naravo, njegovi nosilci pa so bili predvsem polihistorji (J.V.Valvasor, F.A.Steiberg, J.N.Nagl, B.Hacquet itn.). V 19. stoletju so krasoslovce zanimala zlasti tehnična vprašanja, iskanje vode za oskrbo s pitno vodo, izsuševanje kraških polj, itn. Šele konec 19. stoletja so znanje o krasu prvič povezali geografi in geologi; kras so pričeli proučevati še drugi strokovnjaki. Po tradici-

ji se krasoslovje najbolj povezuje z geomorfologijo, s hidrogeologijo in s speleologijo. Z razvojem vede pa sta se od krasoslovja, vendar ne povsem, ločili speleologija in jamarstvo.

Ponikalnica

To je potok ali reka, površinski vodni tok, ki zbira vode z relativno manj prepustnega sveta, ko pa priteče do zakrasele kamenine, tam izgine v podzemlje skozi **požiralnike**, lijakaste **rupe** ali **ponikve** ali pa izgine v podzemlje skozi **ponore**, velike odprtine. Ponor sicer v srbohrvaščini pomeni brezno, v mednarodni terminologiji pa pomeni (velik) požiralnik, to je mesto, kjer površinski vodni tok izginja v kraško podzemlje.

V preteklosti so s širjenjem požiralnikov poskušali zmanjšati poplave na kraških poljih, vendar s tem ni bilo mogoče rezširiti ožin globlje v podzemski strugi. Zato taka prizadevanja niso rodila pomembnejših uspehov.

Ponikalnice ponavadi odvajajo odplake iz naselij vzdolž njihovega toka. Večkrat pa te ponikalnice napajajo prav izvire, iz katerih se naselja oskrbujejo s pitno vodo.

Z raziskovanjem, kam odteka številne ponikalnice na našem kraškem ozemlju, s sledenji in barvanji, so še razrešena številna vprašanja o poteku razvodnic in o zaščiti kraške podzemeljske vode.

Ponikovalnica je objekt, skozi katerega odteka padavinska voda s cestišča neposredno v prodno-peščeni vodonosnik, mimo kanalizacije. Je pa tudi septična jama, iz katere tekoči del odteka neposredno v tla in onesnažuje podtalnico.

Oblike POVRŠJA IN KRAŠKO PODZEMLJE TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA

Tea Lukan Klavžer

Dom Trenta - informacijsko središče
Triglavskega narodnega parka
in Trentarski muzej Na Logu v Trenti
Foto: Tea Lukan Klavžer

V Trenti, eni izmed najlepših dolin Triglavskega narodnega parka, je julija 1995 odprl vrata Dom Trenta, informacijsko središče TNP in Trentarski muzej. Namenjen je vsem, ki čutijo z naravo in se z zanimanjem ozrejo tudi na etnološko dediščino. Poskuša kar se da nazorno predstaviti naravne posebnosti edinega slovenskega narodnega parka. Dom Trenta ne vabi samo na enkratni obisk; tja naj bi se tudi vračali. Zato se razstavní prostori dopolnjujejo in spreminjajo...

Letošnjo pomlad je bilo nameščenih pet novih stenskih panojev o neživi naravi. V nekaj stavkih ter s precej fotografijami in skicami pojasnjujejo najznačilnejše oblike površja in kraško podzemlje Triglavskega narodnega parka.

V nadaljevanju tega prispevka je kratko povzeta vsebina tega dela razstavnega prostora v Domu Trenta.

Triglavski narodni park se skoraj povsem pokriva z apneniško-dolomitnimi Vzhodnimi Julijskimi Alpami, ki so kamninsko precej enotne, reliefno pa zelo razgibane. V jedro parka, ki ga sestavljajo geološko mladi visokogorski grebeni, se z vseh strani globoko zajedajo doline. Z zahoda in juga so to doline: Soče, Zadnja Trenta, Zadnjica, Lepena, Koritnica, Možnica, Bavšica ter dolini Tolminke in Zadlaščice, z juga Bohinj z dolino Voj in sotesko Ribnice, s severa pa Zgornjesavska dolina, Planica, Mala in Velika Pišnica, Vrata, Kot, Krma in Radovna. Najimenoitnejša med dolinami - Dolina Triglavskih jezer - je visoko v gorah. Najmanj razčlenjene so Julijske Alpe na vzhodu, kjer sta prostrani visoki kraški planoti Pokljuka in Mežakla. Skromni ostanki nekdanjih ravnin so še na Komni, višje, večinoma nad 2000 metri, pa so Triglavski, Kriški in Rombonski podi.

Povprečna nadmorska višina Triglavskega narodnega parka je 1334 metrov. Površje se vzpne najvišje s Triglavom (2864 m) - z vrhom, po katerem je park dobil tudi ime - in se spusti do najnižje točke 180 me-

trov v Tolminskih koritih.

Na sedanje površje so vplivale notranje tektonske sile (gubanje, narivanje, prelamljanje in navpično premikanje kamnin) in raznovrstni zunanji preoblikovalni procesi (delovanje tekočih vod in ledenikov, kemično raztapljanje, mehnično preperevanje idr.). Zunanji procesi se prepletajo, le redko se uveljavi samo eden izmed njih.

Več močnih ohladitev podnebja v pleistocenu je povzročilo, da se je v Julijskih Alpah znižala spodnja ločnica trajnega snega z 2700 metrov na le okoli 1300 metrov. Led je prekrival večino planot in ledeniški jeziki so segali od tam tudi v doline, npr. Bohinjski ledenik (dolga je bil približno 50 kilometrov) v Radovljiško kotlino, do Blejskega kota sta se raztezala ledenik iz doline Radovne in ledenik iz Zgornjesavske doline, na soški strani pa je ledenik meril celo 65 kilometrov in segel do Mosta na Soči.

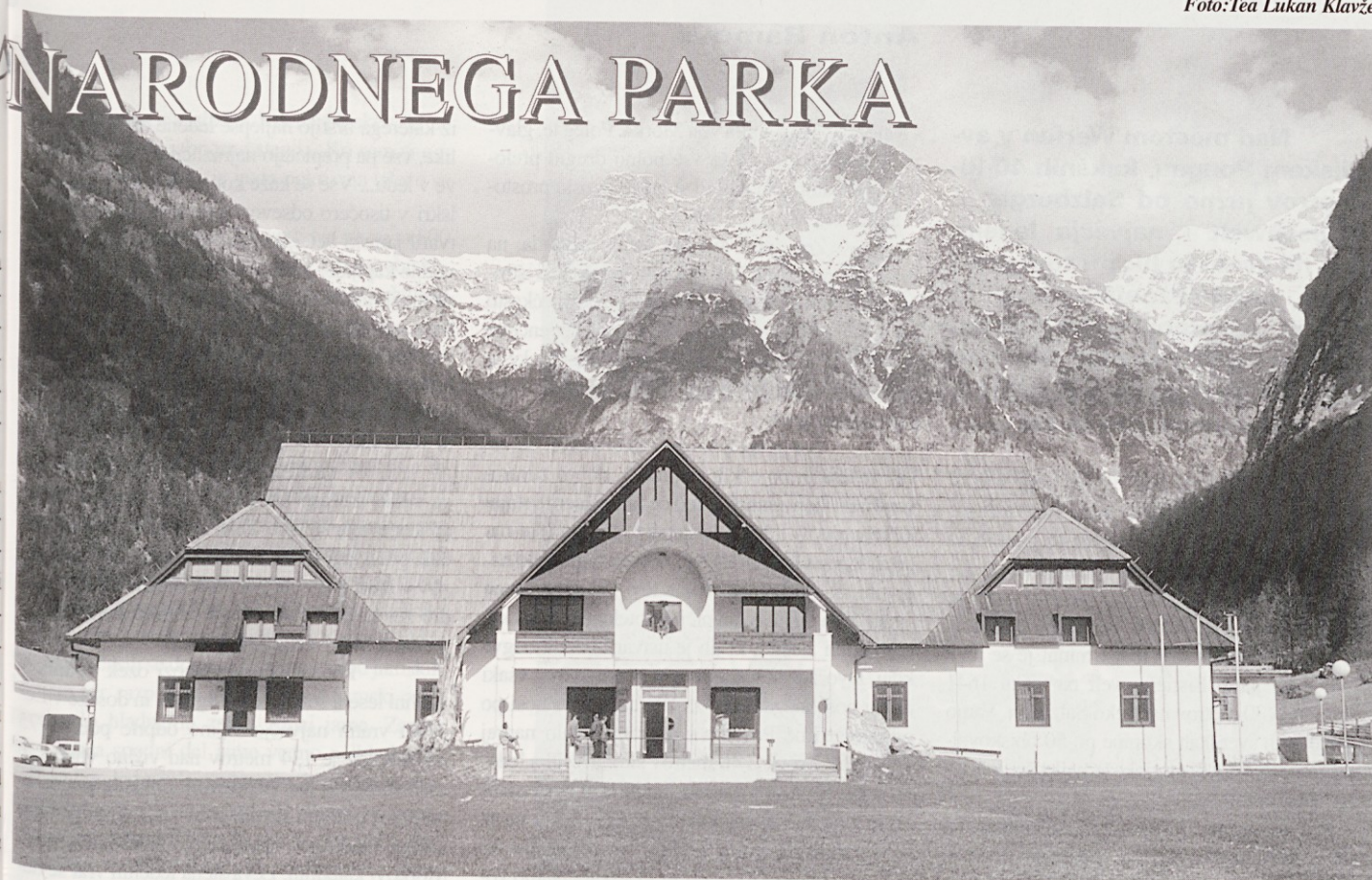
Ledeniki so preoblikovali površje od krnic, kjer so nastajali, do alpskega obrobja. Površje Julijskih Alp so spreminjali z brušenjem (ledeniško erozijo) in odlaganjem (akumulacijo). Ob otoplitvah so se

umikali po dolinah navzgor. Za njimi so ostale globoke in široke koritaste doline, strma pobočja ter razširjena in z ledeniški grobljami ali morenami na debelo zasuta dna dolin. Vmesni grebeni imajo priostrene vrhove. V čelnih kotanjah so za morenskimi nasipi nastala jezera, izmed katerih jih je ohranjenih le še nekaj.

Pomembno vlogo pri oblikovanju površja ima kamninska sestava, saj je njihova odpornost različna. V Triglavskem narodnem parku s skoraj samo karbonatnimi kamninami prevladuje dachsteinski apnenec, ki je nastal v zgornjem triasu in vsebuje do 98 % kalcijevega karbonata (CaCO_3). Apnenec je kemično topna kamnina. Proti mehanskemu preperevanju je sicer odporen, vendar se pri večji nadmorski višini (nad 2000 m) zaradi občutnejših in bolj naglih temperaturnih razlik ter zaradi pogostejših zmrzali hitreje kruši.

Čeprav je voda tod osnovna preoblikovalka površja, le redko teče po njem. Padavinska voda hitro izgine v notranjost do neprepustne podlage, pogosto prav do višine dolinskega dna. Zato privre na dan ob vznožju pobočij v številnih kraških izvirih. Nad zgornjo gozdno mejo se je v Julijskih Alpah na golem apnenčastem površju izoblikoval poseben tip kraškega površja, to je tako imenovani visokogorski kras. Veliki padavinske vode je močno zaznamovalo površje Triglavskega narodnega parka, ga razbrazdalo in na bolj ali manj navpični poti raztapljanjem kamnine preoblikovalo tudi podzemlje. Pogosti in značilni so drobni žlebiči, škraplje, škavnice, večji kotliči, lašči obsežne konte ... Najdemo pa tudi visokogorsko kraško polje in v podzemlju številna brezna in jame.

Obilje površinskih in podzemskih kraških pojavov je v narodnem parku naj-

Lestvica desetih najglobljih jam v Sloveniji
(po Katastru jam Jamarske zveze Slovenije, maj 1997):

	Ime jame	Lokacija	Globina
1.	Čehi II	Rombonski podi *	-1370 m
2.	Črnelsko brezno	Rombonski podi *	-1198 m
3.	Vandima	Rombonski podi *	-1183 m
4.	Sistem Molička peč	Dleskovška planota	-1130 m
5.	Skalarjevo brezno	Kaninski podi	-911 m
6.	Sistem Brezno pri gamsovi glavici - Botrova jama	Pršivec *	-817 m
7.	Pološka jama	Dolina Tolminke *	-704 m
8.	Brezno Hudi vršič	Rombonski podi *	-620 m
9.	Majska jama	Pršivec *	-592 m
10.	M-16	Tolminski Migovec *	-547 m

* jama je v Triglavskem narodnem parku

V pripravi je nova predstavitev geološke in peletološke dediščine Triglavskega narodnega parka. Postavljena naj bi bila v septembru. Z njo nameravamo sodelovati v akciji GEOTRIP '97, ki jo organizira Evropska zveza za varstvo geološke dediščine.

bolj izrazito v Dolini Triglavskih jezer, na Komni in na visokogorskih kraških planotah - podih (Triglavski, Kriški, Rombonski).

V Triglavskem narodnem parku je od vseh naravnih posebnosti najbolj skrito kraško podzemlje, čeprav je neločljivo povezano z zunanjsčino. Med škrapljami visokogorskih podov pozoren obiskovalec lahko opazi številne vhode v podzemski kraški svet. V Katastru jam Jamarske zveze Slovenije so zbrani podatki o 577 raziskanih jamah in brezni v Triglavskem narodnem parku. V parku, ki zavzema 4 % ozemlja naše države, je skoraj desetina od 6923 znanih slovenskih jam (podatka sta iz maja 1997).

Tea Lukan Klavžer, prof. geografije in dipl. etnologinja - zadolžena za varstvo narave in prostorske posege v zavodu Triglavski naravni park, 4260 Bled, Kidričeva 2

Eisriesenwelt
nad Werfnom v Avstriji,
največja ledena jama
na svetu

verna maki st. 0007

Nad mestom Werfen v avstrijskem Pongau, kakšnih 40 kilometrov južno od Salzburga, je Eisriesenwelt - največja ledena jama na svetu in hkrati tudi eden izmed najboljsežnejših kraških jamskih sistemov sploh. Jamo uvrščajo med največje naravne lepote in zanimivosti v Alpah... Kdor si jo ogleda, mu ni žal.

Iz prijetnega trga Werfen pelje 6 kilometrov dolga gorska cesta do višine 1000 metrov. Z nje je čudovit pogled na Werfenski grad in na Visoke Ture v ozadju. Po krajši pešpoti nas žičnica, ki je menda najbolj strma v Evropi, pripelje 1575 metrov visoko k hiši Dr. Friedrich-Öedl-Haus na Achselkopfu. Petnajst minut je še hoje do vhoda v jamo Eisriesenwelt na višini 1641 metrov in 1130 metrov nad reko Salzbach. Vanjo ob karbidnih svetilkah skupine po 50 obiskovalcev pospremi vodnik in pokaže najlepše, kar ledena jama ponuja.

Za ogled, ki traja uro in 15 minut, je na voljo le malenkosten del več kot 40 kilometrov dolgega razvejanega sistema hodnikov, dvoran in labirintov v jedru skoraj navpične zahodne stene 2282 metrov visokega Hochkogla, enega izmed najvišjih vrhov v gorovju Tennen.

Jamo Eisriesenwelt je odkril Salzburčan Anton V. Posselt-Czorch leta 1879, toda šele 32 let pozneje jo je javnosti znova odkril Alexander von Mörk, ustanovitelj Salzburškega speleološkega društva in utemeljitelj novjših speleoloških raziskav tamkajšnjih ozemelj.

Zimski mráz povzroča v obdajajočih kamninah jamskega sistema temperaturo pod 0 stopinjami Celzija. Snežnica v kapljicah prodira skozi drobne razpoke v jamo, tam zmrzuje in ustvarja različne ledene oblike v praviljnih velikostih in lepoti, ki se ohranja vse leto in od vsakega 1. maja do začetka oktobra navdušijo kakšnih 200.000 obiskovalcev. Hodniki in jame se menjavajo s kratkimi ozkimi prehodi, skozi katere močno piha, zato je jama prava vetrna cev.

Za vetrnimi vrati se odpre prva, Vhodna dvorana, ki se zgoraj trikotasto sklepa in lepo kaže močan izrazit prelom. Prelom se v jamskem sistemu vleče okrog 600 metrov od juga proti severu tja v najbolj oddaljeno obiskovano dvorano

Očarljive LEDENE LEPOTE

Anton Ramovš

- Katedralo Alexandra von Mörka. Poleg te, glavne tektonske črte, je še vse polno drugih prelomov, ob katerih so nastali stranski jamski prostori ali razširjene velike dvorane.

Že v prvi dvorani led pokriva tla, na desni raste majhna ledena stena iz luknje v stropu, na levi pa krase prostor tri ledene rdečkasto rjave ločne arkade, ki se naslanjajo na apnenčevo steno. Vse troje ustvarja v svetlobi karbidovke in prižganega magnezijevega traku prve vtise o lepoti ledene jame.

Pot je speljana po ozkih stezah ali brveh iz lesa in po ozkih stopnicah, dobro zavarovanih na obeh straneh. Pred obiskovalcem vstaja jo vedno nove oblike lesketajočega, kopasto nagradenega ledu in kažejo nevsakdanje delo naravnih sil. Že kmalu nas na levi strani preseneti apnenčeva stena z navpično potekajočimi in kar globokimi žlebiči, ki jih je ustvarila voda bogve kdaj. Dvorane se vrste druga za drugo in v vsaki je kaj posebnega. Prva za Vhodno jamo nosi po odkritelju ime Poseltova dvorana. Malo naprej posebno preseneča 40 metrov široka Velika ledena stena, ki se stolpasto vzdiguje 20 metrov visoko in že več kot pol stoletja še kar naprej raste. Ko jo vodnik osvetli z gorečim magnezijevim trakom, kaže vso mogočnost in lepoto. Nanjo vodijo stopnice, vsekane v led po ozkem prehodu.

Skozi ozek prehod v ledu pridemo v mogočno veličastno Hymirovo dvorano, povezano s Hymirovim jamskim sistemom. Od tam se zlivajo veliki ledeni tokovi; v njih od zgoraj magnezijeva svetloba osvetli mogočne ledene stolpe, po tleh pa iz ledene gmote štrleče ledene stožčaste oblike z zažetki in s kot steklo svetlečimi ledenimi glavicami, vse v najrazličnejših oblikah in velikostih. V dvorani je še posebno lep Hymirov grad, ki je nastal iz ledenega hriba, rastočega iz podlage, ki ga na vrhu lepšajo velikanski ledeni grozdi. Prav tu se križajo tektonske razpoke, skozi katere je ledenela kapljajoča voda in ustvarjala to čudovito lepoto. V Hymirovi dvorani obiskovalec občuduje še ledeno Kapelo, ledene Orglje in Friggin pajčolan. Z raznih strani goreči magnezijevi trakovi pričarajo lepoto te ledene mojstrovine... Najprej sledi nekak preval med mogočnima ledenima mostnima stebroma, ki segata do jamskega stropa. Na levi stoji Hymirov grad, na desni pa je iz ledene Kapele in zastora zrasel drugi ledeni stolp. Pot med obema ledenima velikoma pelje na majhno ploščad za gradom Hymir,

iz katerega brstijo najlepše ledene drevesaste oblike, vse pa prepletajo najrazličnejši izdelki narave v ledu... Vse se kaže kot zaledenela jelka in se iskri v tisočero odsevih. Očarljivo lepoto je ustvaril jamski veter, ki piha in buta tja zmrzujoče vodne kapljice. Vodnikova razsvetljava na zadnji strani Hymirovega gradu pričara magično svetlobo z ledenih površin. Samo nekaj korakov višje nas prevzame nova krasota, kjer na ledenem hribčku ledeni Friggin pajčolan, ki ga magnezijeva luč osvetli z notranje strani v smaragdno zeleni svetlobi.

V naslednji dvorani so nekaj posebne veliki srezasti kristali, ki štrle iz rdečkastega apnenčevega stropa. Železove raztopine so mu dale poživlajočo barvo. Malo naprej je Grad bogov v ledu, prestolu podobna oblika, ki se v modro zeleni barvitosti odbija od bele stene. Rdeči prameni še povečujejo lepoto.

Pot se nato vije skozi ozek hodnik v majhni leseni sobi - grad Utgard - in doseže v Ledenih vratih največjo višino odprte poti, 1775 metrov, kar je 134 metrov nad višino vhoda. Z vseh strani sili led v čudovitih oblikah, pot pa se potem spušča po strmih stopnicah skozi prelepo ledeno zidovje "jamskega ledenika" proti Mörkovi katedrali. Leva stena ledenih vrat se nadaljuje v globino kot mogočen ledeni zid, poživlja pa ga značilna modro-bela pasnatost v plasteh velikega Mörkovega "ledenika". Bele ledene barve, centimeter ali malo bolj debele ledene plasti, so napolnjene z grozdnatimi zračnimi mehurčki, modri pasovi pa so iz masivnega ledu brez zraka. To različnost razlagajo takole: Pri počasnem zaledovanju se je zrak lahko umaknil iz ledu in nastali so modri pasovi. Če pa je led nastajal hitro, je zrak ostal v ledu ujet in je modro obarvan. Mogočna Mörkova katedrala, v visoka kakšnih 40 metrov, je največji odkriti jamski prostor tega sistema. Razvejanost so mu dali križajoči prelomi ter razrahljan in zdrobljen apnenec ob njih.

V majhnem stranskem rovu Mörkove katedrale je Mörkov žarni grob, grob zavzetega raziskovalca te ledene jame, ki je padel v I. svetovni vojni leta 1914.

Iz Mörkove katedrale, ki je vse z magnezijevimi trakovi sploh ni mogoče razsvetliti, pelje pot navzdol skozi nezaledeneli stranski hodnik v Ledeno palačo, zadnjo veliko dvorano, ki je dolga 70 metrov in široka 25 metrov. Pom-

e ustvaril

ladi jo še pokriva gladka ledena ploskev, ki se vzdiguje v rahlo izbočeno steno... Ko sem si ogledoval ledeno jamo, je voda pokrivala talečo se ledeno površje.

Iz Ledene palače vodi pot nazaj in 800 metrov čudovitih stvaritev v ledu zapusti obiskovalcu nepozabne vtise o lepoti največje ledene jame na svetu.

Jamski sistem Eisriesenwelt imajo za pravo "vetrno cev" ali "dinamično ledeno jamo". Jama ima več odprtín in najnižja je sedanji vhod vanjo, 400 do 500 metrov pod zakraselim površjem gorovja Tennen. Druge odprtine so višje in so povezane s spodnjim jamskim sistemom... Z opazovanji so ugotovili, da v toplem letnem času odteka relativno hladnejši in težji jamski zrak pri vhodu na prosto, skozi odprtine v stropu pa priteka toplejši zunanji zrak, ki se v stiku z mrzlo kamnino in z ledom v jami hitro ohladi. V hladnih letnih časih se dogaja nasprotno in po jamskih kanalih ter razpokah vdira toplejši jamski zrak proti zelo hladnemu zraku zunaj jame. Zaradi tega ostaja spodni del jame vedno najhladnejši, zato se tam led tali le na površju. V toplem poletnem zračnem valovanju zginejo samo posamezne manjše ledene figure. Ko se na pomlad začne taliti sneg, snežnica kaplja skozi razpoke v jamo in se spreminja v led. Led še kar naprej raste in po vodnikovem pripovedovanju je led na steni, kjer so ga merili, star kakšnih 400 let.

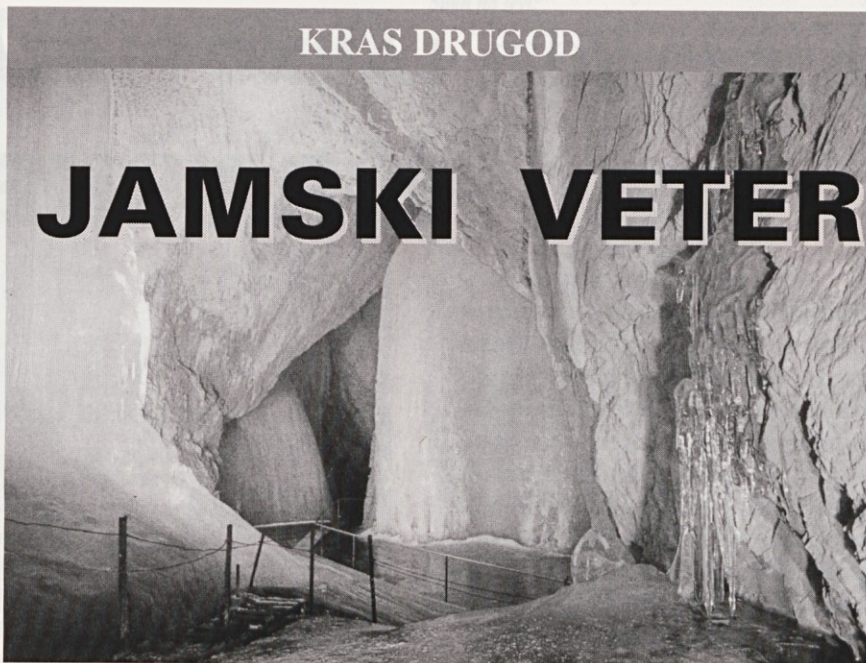
Na dogajanja v jamskem sistemu naj bi imeli vpliv tudi zračni pritisk in še kaj. Raziskali so že mnoge njegove probleme, ostali pa še čakajo novih raziskav.

Ta enkratni jamski sistem, sedaj brez življenja, so ustvarjale različne sile. Najpomembnejšo vlogo je imela reka Salzach v mlajšem terciarju, še pred pleistocenskimi poledenitvami. Takrat je tekla kakšnih tisoč metrov višje, kot teče sedaj. V dvigajoče gorovje Tennen je vedno globlje vrezovala strugo, oblikovala jamski sistem, ki je za njo ostal suh. Vode so se selile globlje in globlje v podzemlje. Gorovje Tennen je v glavnem iz skladnatega svetlo sivga dachsteinskega apnenca, močno podvrženega kraškemu razpadanju... Na poti k jami je mogoče opazovati v gostem, skoraj belkastem apnencu, različne preseke megalodontnih školjk, ki so bile najpogostejše prebivalke zgornjetriasnih morij. Na južnem robu gorovja je dunajski univerzitetni profesor H. Zapfe ugotovil tudi grebenski razvoj dach-

steinskega apnenca. Kamnina je ob poti k jami kar preprejena s prelomi in ob njih razkosana, deloma tudi zdrobljena in po površju močno zakrasela v najrazličnejših oblikah. Pod dachsteinskim apnencem je srednjetriasni guttensteinski apnenec, ta pa je na werfenskih plasteh... Tako je narava v milijonletjih ustvarjala in ustvarila naravno čudo - Eisriesenwelt.

KRAS DRUGOD

JAMSKI VETER

Dvorana Hymir v največji ledeni jami na svetu Eisriesenwelt v Avstriji.

Žičnica Eisriesenwelt ob navpičnih strminah dachsteinskega apnenca.

UPORABLJENA LITERATURA

Angermayer v., Ervin, 1989, Kleiner Führer durch die Eisriesenwelt in Tannenbirge, 36 S, Land Salzburg, Österreich; Salzburg.

Dr. Anton Ramovš, doktor geoloških znanosti - častni član Prirodoslovnega društva Slovenije, 1000 Ljubljana, Kumerdejeva 5

Kje in kdaj LAHKO PLEZAMO V STENAH KRAŠKEGA ROBA

Igor Maher

V Kraškem robu so priljubljena plezališča, nekatera znana tudi daleč čez naše meje. Hkrati pa je to skalovje na meji med primorskim in celinskim svetom izjemen ekosistem, ki daje zatočišče mnogim rastlinskim in živalskim vrstam, ki drugje ne morejo preživeti. Ogrožene vrste in množično plezanje pa včasih težko najdejo skupni imenovalec, saj se mnoge živali niso sposobne prilagoditi na motnjo, ki jo predstavljajo plezalci v drugače nedostopnem skalovju.

Območje Kraškega roba združuje izjemne geomorfološke, botanične in zoološke kvalitete, ki opravičujejo rezervatno varstvo. Pestraravna in kulturna krajina na prehodu iz sredozemskega v celinski svet je v planskih dokumentih opredeljena za krajinski park. Kraški rob predstavlja enega izmed najbolj slikovitih prehodov iz ene pokrajine v drugo in je kot markantna geomorfološka oblika izrazita klimatska in vegetacijska ločnica med Koprskim gričevjem in Kraškom.

Izredna pestrost življenja na Kraškem robu

Osnovna značilnost in zanimivost geološke zgradbe Kraškega roba je luskasta zgradba, ki je edinstvena v Sloveniji. S to zgradbo so povezani oblikovanost reliefa, vodne razmere in raba tal. Strokovne študije so potrdile izredno pestrost življenja na tem prostoru, saj so evidentirale več kot 1600 različnih živali. Od tega jih je kar 28 endemnih ali krajevnih in 277 na podlagi mednarodnih kriterijev uvrščenih med ogrožene. V skalnih biotopih so najbolj ogrožena skupina ptice.

Na podlagi inventarizacije ali popisa naravnih danosti so z vidika varovanja naravne dediščine najbolj pomembne lokalitete: stena pod Socerbskim gradom, udornica Jama pri Ospu, Osapska jama, Jama pod Krogom, Osapska reka, udornica Mišja peč, črnokalsko ostenje, podpeško ostenje, Štrkljeвица, stena nad Mlini (Veli Badin) in travišča pod njimi, Zanigradska stena, Movraški kuk in travnik na Plasi.

Ogrožanje ptic in tudi rastlin s plezanjem

Ker prihaja pri plezanju predvsem do problemov v stenskih okoljih, kjer so najbolj ogrožene ptice, v nadaljevanju podrobneje obravnavam ogrožanja ptic na Kraškem robu...

Navpične in previsne stene so pticam vse do nedavnega ponujale varno zavetje pred človekovimi vplivi. Primerno oblikovane stene pogosto predstavljajo edino možno gnezdišče. Plezanja v njih pa je ogrozilo to okolje, kjer sicer ni drugih neposrednih vplivov (z izjemo lovstva in kraje jajc).

Kraški rob je sicer več kilometrov dolg sistem sten. Vseh sten je kar 59. Njihova skupna dolžina presega 27 kilometrov, vendar je za gnezdišče pomembnih le 10 sten: Osapska stena, Mišja peč, Črnokalska stena, stena zahodno od Podpeške stene, Podpeška stena, Jampršnik, Štrkljeвица, Jerebine, Kuk in stena pod Velim Badinom. Ostale stene zaradi bližine naselij, zaradi neprimerne zgradbe in zaradi izpostavljenosti vremenskim vplivom niso primerne za gnezdenje. In kar v šestih od desetih za gnezdenje primernih stenah se križajo interesi zagovornikov, naj ptice v njih neovirano gnezdiijo, in interesi plezalcev.

Plezanje vpliva različno na različne ptičje vrste. Nekatere vrste se na motnjo prilagodijo in gnezdiijo tudi v prisotnosti plezalcev, druge vrste pa so izredno občutljive na najmanjšo motnjo. Primer takšne občutljivosti je velika uharica, ki se je že umaknila iz Osapske stene in Mišje peči, v Štrkljevici (stena pod Podpečjo) pa je sedaj edino znano njeno gnezdišče, a še tega ogrožata plezanje in pot. Vznemirjena ptica lahko zapusti gnezdo in mladiče, občutljiva pa je tudi v času pred gnezdenjem, ko se nanj šele pripravlja. Velika uharica je tako praktično občutljiva vse leto, dočim je čas občutljivosti ostalih vrst, kot so: kavka, skalni golob, navadna postovka, planinski hudournik in pušavec, omejen v glavnem na čas od februarja do avgusta. Omenjene vrste so najpogostejše gnezdiilke v stenah Kraškega roba in jih zato plezalci najpogostejše motijo.

Problematične so torej neprilagodljive in težko prilagodljive ptičje vrste, ki so zato tudi najbolj ranljive in ogrožene. Za ohranjanja biološke pestrosti, pomembnosti česar se je vse pre-

malo zavedamo, ima varovanje takih vrst in njihovih življenjskih prostorov prednost pred ostalimi dejavnostmi. To tem bolj, če gre za dejavnost, v kateri je možno prilagajanje razmeram. Plezalci imamo namreč možnost, izbrati drugo, bolj primerno skalno okolje ali si zgraditi celo umetno plezališče, ogrožene ptičje vrste pa take možnosti izbire nimajo več. Zato verjetno nimamo pravice, da bi jih zaradi zadovoljevanja svojih trenutnih potreb po rekreacijskih užitkih silili v izumrtje!

Poleg ptic so med najbolj ogroženimi tudi rastline skalnih razpok in rastlinstvo pod stenami, kjer neurejen dostop in sestop, taborjenje in parkiranje ogrožajo redke rastlinske združbe, kot je to, na primer, v termofilnem ali toplotno bogatem listopadnem gozdu pod Mišjo pečjo.

Prizadevanja Sveta plezališč Kraškega roba in Planinske zveze Slovenije

Izjemnost Kraškega roba - tako po naravnih kot tudi kulturnih kakovostih - nas obvezuje, da jo kot pomembno dediščino ohranimo zase in za naše potomstvo. Kraški rob naj bi vključili v načrtovani Kraški regijski park, kjer bo za naravne znamenitosti veljal ustrezeni varstveni režim. Za bolj učinkovito od črke zakona pa se je v praksi izkazala strategija dogovarjanja med uporabniki prostora - v našem primeru plezalci - in naravovarstveniki.

Pot dogovarjanja so pred štirimi leti ubrale nevladne in vladne organizacije, tako plezalska kot tudi mnoge naravovarstvene. Ustanovile so tako imenovani Svet plezališč Kraškega roba, v katerem so se predstavniki medsebojno seznanjali s stališči in se trudili iskati ustrezne rešitve. Plezalci so se seznanili z ugotovitvami strokovnjakov o bogastvu življenja v stenah, naravovarstveniki pa so spoznali, da plezalci niso nujno sovražniki tega bogatega življenja. Tako je postalo mnogo bolj jasno, katere živalske in rastlinske vrste so v stenah Kraškega roba, katere so ogrožene, katere se niso sposobne prilagoditi in v katerih primerih je možno sožitje s plezalci.

Možnosti in potrebe po zavarovanju kvalitet naravne in kulturne krajine na Kraškem robu se vse bolj zaveda tudi Planinska zveza Slovenije, ki združuje alpiniste in športne plezalce.

VAROVANJE OKOLJA

Slika na levi:

Kraški rob s Kubedom - Foto I. Maher.

Slika spodaj: Krokavica v gnezdu v steni - Foto D. Tome

Tako so njene komisije za športno plezanje, za alpinizem in za varstvo narave konec leta 1996 pripravile celovit predlog naravovarstvenega režima v plezališčih na območju Kraškega roba in ga tudi javno predstavile v Ospu. Zaradi velikih naravnih vrednot imajo naravne danosti vsekakor prednost pred dejavnostmi človeka; še posebej, če te niso življenjskega pomena. To zahteva prilagajanje plezalcev in drugih rekreativcev. Potrebe po prilagajanju in določenem odrekanju se plezalci zavedajo in jo spoštujejo, hkrati pa menijo, da obravnavani prostor prenese tudi določen obseg plezalske aktivnosti. Ta ima na Kraškem robu že dolgo tradicijo, kar je vsekakor treba upoštevati pri določanju varstvenih režimov.

Predlog naravovarstvenega režima v plezališčih Kraškega roba

Osnova predloga je delitev Kraškega roba na vzhodni del (vzhodno od Čmega Kala), kjer bi imelo varstvo narave popolno prednost pred plezanjem in drugimi agresivnimi oblikami rekreacije, in na zahodni del, kjer bi bile možne športne in rekreacijske dejavnosti, zaradi velikih naravovarstvenih vrednot pa bi bile prostorsko in časovno omejene. V stenah nad Čnim Kalom, v Mišji peči in v Steni nad vasjo (Osp) naj omejitve plezanja ne bi bilo. V skrajnem desnem delu Velike stene Osapske udornice naj bi bilo plezanje prepovedano, drugje pa bi se lahko plezalo od septembra do februarja. Enaka časovna omejitev naj bi veljala tudi v Babni steni. Plezanje v omejenih stenah naj bi bilo možno le v obstoječih smereh. Množičnih prireditev naj v bodoče ne bi bilo več, saj - razumljivo - ne sodijo v občutljivo naravno okolje. Za take namene je dovolj umetnih sten v urbanem okolju.

Predlog je podlaga za sklenitev neformalnega dogovora v okviru Sveta plezališč, prav

tako pa tudi za zakonsko ureditev problema. Večjo skrb naj bi plezalci, predvsem v sodelovanju z domačini, namenili tudi ureditvi dostopnih in sestopnih poti, ureditvi parkirišč in sanitarij, skrbi za odpadke in povečanju nočitvenih zmogljivosti.

Vzhodni del Kraškega roba je manj obremenjen s človekovimi dejavnostmi. Je manj poseljen in obdelan, manj je prometnic in rekreacijskih dejavnosti. To pomeni, da je lažje zagotoviti zaželeno rezervatno varstvo. V zahodnem delu pa je poleg plezanja tudi precej naselij in obdelanega sveta, obratuje kamnolom, gostejše je prometno omrežje, obeta pa se še gradnja avtoceste. Na tako obremenjenem območju plezanje izgublja prevladujoči negativni vpliv na stensko življenje. Iz tega vidika je omejevanje oziroma popolna prepoved plezanja v vzhodnem delu smiselna, v zahodnem delu pa je že težje opravičljiva. Zato v tem delu plezalci predlagajo, naj se plezanje ohrani, poudari pa se pomen za okoljsko vzgojo. Prostorske in časovne omejitve bi ob ustrezni urejenosti dostopnih in sestopnih poti, smetišč, sanitarij, prostorov za prenočevanje, parkirišč in informacijskih plošč pomembno prispevale k utrjevanju zavesti o nujnosti in koristnosti varovanja narave. K temu bi lahko prispevali tudi urejene opazovalnice za ptice z izposojevalnico optične opreme, izdajanje naravovarstvenih knjig, prirejanje razstav in predavanj ter vodeni izleti z ogledi naravnih znamenitosti. Na potrebo po ohranjanju plezanja v zahodnem delu napeljuje tudi dejstvo, da so domačini to dejavnost sprejeli in da v njej vidijo tudi povečane možnosti za preživetje.

Prepoved plezanja v najbolj popularnih plezališčih, ki jo predlagajo nekateri naravovarstveniki, se plezalcem ne zdi smiselna in opravičljiva. Pripravljeni pa so sprejeti strokovne argumente ali razloge in jim prilagoditi svojo dejavnost. Plezanje pod kontroliranimi pogoji oziroma ob časovnih in prostorskih omejitvah naj bi

prispevalo več k varovanju narave na Kraškem robu kot pa njegova prepoved. Poudarjanje vzgojne komponente bo med plezalci okrepilo naravovarstveno zavest. Spoznali bodo vrednote, zaradi katerih se je treba prilagajati in odpovedovati.

Dogovor bo uspešen, če bo našel pot do vsakega plezalca, če se bo vsak plezalec zavedal, da je le gost v domovanju mnogih edinstvenih živalskih in rastlinskih vrst, ki nimajo druge možnosti za preživetje kot v teh stenah. Plezalec se lahko umakne v kako drugo, tudi umetno steno, mnoge rastlinske in živalske vrste Kraškega roba pa te možnosti nimajo. Spoštovanje dogovora je sedaj predvsem vprašanje vesti in okoljske zavesti plezalcev, saj Kraški rob še ni dočakal uradnega zavarovanja. Ker je skoraj vsak plezalec "po duši" vsaj delno tudi naravovarstvenik, pa lahko računamo na uspeh neformalnega dogovarjanja.

Plezanje pa ni edina dejavnost Planinske zveze Slovenije, ki prihajajo v navskrižje z naravovarstvenimi interesi na Kraškem robu. V preteklosti so nekateri bolj ali manj na lastno pest brez dogovora ali soglasja nadelali planinske poti, ki so neredko s pomočjo klinov in jeklenic speljane po skalnih predelih. Seveda ima tako neodgovorno početje posledice za živi svet Kraškega roba... O teh problemih in o možnih rešitvah bomo pisali v eni izmed naslednjih številK revije Kras!

Igor Maher, dipl. biolog in zasebni raziskovalec - 1000 Ljubljana, Glinska ploščad 11

Helios skrbi za ohranjanje arhitekturne dediščine Krasa

Poleg kamna in lesa je na Krasu tradicionalna gradbena sestavina železo oziroma izdelki iz železa, zvečine ročno kovanega. Ne sicer v velikih količinah, a že dolga stoletja. Spočetka ročno kovani okenski križi, to so varnostne mreže, ročno izdelani žebliji, penjače, skobe ali sponke za vezavo ostrešij, tečaji, kljuke, ključavnice s ključi in zapahi za vrata in okna, ročno narejene vijačne sponke, s katerimi so povezovali in utrjevali razmajane zidove, kovana vrata in ograje, varovalne mreže na štirinah in vitli za dvigovanje vode iz njih, fovči ali žepni noži, žice za latnike v vinogradih in nazadnje še železna armatura za ojačitve pri železobetonskih konstrukcijah. Danes so marsikje iz pocinkane železa še žlebovi, strešne obrobe, vijaki in najrazličnejši novejši gradbeni material. Pri tem kuhinjskega pribora in kuhinjske posode ter orodja, opreme za vozove in kmetijskih obdelovalnih strojev ne omenjamo, čeprav so pomenili in še v mnogočem pomenijo nepogrešljivo opremo za delo in življenje prebivalstva! In ker železo ni plemenita kovina, je močno podvrženo koroziji ali razjedanju različnih kemičnih snovi. Zato je nezaščiteno železo mnogo krajše uporabne dobe, kot jo ima zaščiteno.

Kakor smo napovedali v 22. številki revije Kras, nadaljujemo v sodelovanju s strokovnjaki domžalske tovarne Helios z nasveti, kako zaščititi kovine - ne le železo - pred korozijo s premaznimi sredstvi in tako ohranjati tipične sestavine kraške arhitekture dediščine ter s tem tudi kulturno dediščino Krasa. O tem, kako zaščititi kovine, piše Meta Havliček, dipl. inž. kemije iz Heliosa, d.d., kjer je pomočnica direktorja profitnega centra Široka potrošnja.

VZDRŽEVANJE HIŠ IN OPREME ZAŠČITAKOVIN V HIŠI

Meta Havliček

Posledice, ki jih pušča korozija kovin, so tako usodne (s finančne strani in v pogledu varnosti), da se je razvila posebna znanost o njihovi zaščiti. Metodologija, kako izbrati pravi sistem zaščite za nek predmet in predvideno uporabo, je tako pomembna, da jo ureja vrsta nacionalnih in mednarodnih standardov.

Različne kovine so udeležene kot sestavni elementi vseh gradenj. Tako, na primer, v domači hiši kot ograja, stopnice, okna, vrata, radiatorji. So osnovna nosilna konstrukcija vseh sodobnih stavb. Iz njih so zgrajeni prometni objekti, kot so železnica, mostovi, ceste, itn.

Kaj so kovine?

Kovina je splošno ime za skupino kemičnih elementov, ki imajo naslednje skupne značilnosti: kovinski sijaj, prevodnost za elektriko in toploto, z različnimi postopki jih je mogoče poljubno oblikovati, itn.

Posamezne kovine prepoznamo po njihovem videzu in barvi. Železo je, na primer, sivo, baker je rdečerrjav, zlato je rumeno... Po specifični teži jih delimo v lahke (aluminij, magnezij) in težke kovine (svinec, železo). S tehnološkega pogleda jih razvrščamo v tri glavne skupine: v železo, v barvaste kovine in v žlahtne kovine.

Pomembno vlogo imajo v vsakdanjem življenju zlitine kovin, kot so, na primer, jeklo (železo z dodatkom niklja, mangana, silicija, ogljika), medenina (baker in cink), bron (baker in kositer).

Za zaščito tehnološko pomembnih nežlahtnih kovin uporabljamo metalne prevleke iz korozijsko odpornih kovin, na primer: pozlatitev, kromanje, niklanje, cinkanje ali pa jih zaščitimo z organskimi prevlekami, to je z različnimi sistemi barv.

Korozija

Korozija je sprememba kovinske površine, ki nastane zaradi nezaželenih kemijskih in elektrokemijskih učinkov. Pri železu in jeklu govorimo o rji, pri cinku o beli rji, pri bakru o patini, itn. Rjavenje železa poteka ob njegovem stiku z zrakom in vlogo (vodo), pri tem pa se tvorijo oksidi in hidroksidi različnih barv in strukture - rja. Kovine, kot so cink, baker, aluminij tvorijo pod vplivom zraka, vlage in ogljikove kisline sloj oksidov in karbonatov, ki je dokaj stabilen in ščiti osnovni material - kovino pred hitro korozijo. To zaščito podaljšamo in izboljšamo z barvanjem.

Ob stiku dveh različnih kovin se tvori galvanski člen, ki povzroča propad ene med njima. To izrabljamo, na primer, pri cinkanju železne pločevine, da manj plemeniti cink ščiti plemenitejšo železo pred korozijo, dokler se cink popolnoma ne izrabi.

Kako pripraviti kovinsko površino pred barvanjem?

Obdelava kovinske površine pred barvanjem kovine je najpomembnejši del njene zaščite pred nadaljnjo korozijo. Nečistoče, kot so: masti, olja, različne kemikalije, prah in korozijski produkti, lahko izničijo učinek še tako dobro izbranega premaznega sistema barv.

Z železa in jekla odstranite maščobe z različnimi razredčili, na primer z Nitro razredčilom, s Tassarol razredčilom, rjo pa odstranite mehansko z žično krtačo, brusnim papirjem, brusilko, s peskanjem ... Na očiščeno površino **takoj** nanesite osnovni protikorozijski premaz, na primer Tassarol osnovno barvo za železo.

Cink oziroma pocinkana pločevina je znan kot "težka" površina za zaščito z barvami, ker se večina premaznih sredstev zaradi posebnih cinkovih lastnosti nanjo slabo oprijemlje in barva se kratek čas po barvanju lušči. Zato je prav pri cinku zelo pomembna predpriprava površine: belo rjo odstranite s salmijakom oziroma z razredčeno amoniakovo vodico, ki ji dodajte nekaj tekočega sredstva za pomivanje posode. Površino potem temeljito sperite s čisto vodo in obrusite z grobo sintetično tkanino, na primer z gobico Glitzi (Schotch Britt). Nikakor ne čistite cinkane površine z žično ščetko ali s kovinsko volno, ker s tem poškodujete cinkovo prevleko!

Aluminij očistite najprej z Nitro razredčilom, potem mehansko odstranite oksidni sloj na enak način kot s cinka.

Izbor premaznega sistema

Pravilno izbran premazni sistem podaljša življenjsko in uporabno dobo kovine ter hkrati z nanešenim izbranim premaznim barvnim odtenkom naredi predmet prijaznejši in bolj prepoznaven.

Osnovne ali temeljne barve s svojimi sestavinami učinkujejo proti rjavenju železa, izboljšujejo oprijem med podlago in naslednjimi premaznimi nanosi, itn. Dobra osnovna barva je temelj dobre zaščite kovine.

Za protikorozijsko zaščito železa izdelujemo v Heliosu **Tassarol osnovno barvo za železo** in **Tassarol akrilno osnovno barvo za železo**, ki je okolju prijazna različica prve in izdelana na osnovi akrilne disperzije ali razpršitve v vodi. Za predmete, ki jih uporabljamo v pokritih prostorih, običajno zadošča en premaz z osnovno barvo, za zunanjo uporabo pa priporočamo dva osnovna premaza.

Zaključni premaz ali zaključno barvo izberite v skladu z uporabo predmeta ali konstrukcije, barvni odtenek pa izberite po lastni želji ali po drugih zahtevah.

Zaradi različnih kakovosti in končnega videza posušene- ga premaza izdelujemo v Heliosu vrsto zaključnih barv. To so zlasti:

Tassarol emajl je univerzalna barva za barvanje na prostem in v pokritih prostorih.

Tassarol profesional emajl je barva vrhunske kakovosti za enako uporabo kot Tassarol emajl.

Tassarol akril je okolju prijazna različica Tassarola in je narejena na osnovi akrilne disperzije v vodi.

Tassarol emajl za radiatorje, **Tassarol emajl mat** in **Tassarol emajl za šolske table**, ki daje med vsemi Heliosovimi barvami najbolj matirano površino, priporočamo le za uporabo v pokritih prostorih.

Tassarol antik je zaščitna in dekorativna barva s kovinskim videzom za končno obdelavo kovanega železa, ograj, okenskih rešetk, pa tudi končno obdelavo mostov, drogov, stebrov ipd.

Tassarol antikoroziivni emajl je samostojen premaz za železo (osnovna antikorozivna barva ni potrebna!), ker njegove sestavine delujejo kot pri temeljnem premazu, zaradi posebne sestave pa ima posušen barvni film lep videz, ki je pomembem za zaključne barve.

Tassarol Al bronza 400° C je v primernem sistemu premazno sredstvo za jeklene konstrukcije, z njo pa lahko pobarvate tudi železo, ki je izpostavljeno temperaturi do 400 °C.

Tassarol emajl za pocinkano pločevino je namenjen zaščiti pocinkane pločevine na strehah, strešnih žlebov, pocinkanih vrat ali obrob. Z njim se polepša različne cevi iz barvastih kovin in njihovih zlitin. Odlikuje ga izredno hitro sušenje, kar je pomembno pri večjih delih na prostem.

Heliomiks je sistem mešanja barv, ki omogoča, da Tassarol emajl, Tassarol amajl mat, Tassarol akril in Tassarol za pocinkano pločevino pripravimo v nekaj tisoč barvnih odtenkih v tovarni ali pa v številnih trgovinah po vsej Sloveniji.

Če se boste odločili za zaščito železnih izdelkov in izdelkov iz drugih kovin s Heliosovimi Tassarol premazi, stopite v bližnjo trgovino z barvami in laki. Če jih tam nimajo, jim priporočite, naj jih naročijo. Sicer pa pokličite po telefonu v tovarno barv, lakov in umetnih smol Helios v Količevo pri Domžalah, tel.: 061/713-007. Njihova prodajna služba vam je vedno na voljo!

GLEDALIŠČE

Tanja Trebec

Dramska skupina Mavričnega mostu
iz Klanca pri Kozini

Mali Princ

Predno karkoli napišem o dramski igri Mali princ, ki smo jo mladi, združeni v Mavričnem mostu mladih, pripravili konec leta 1996 in sedaj z njo nastopamo po Primorski in Sloveniji, moram njene ustvarjalce predstaviti... Smo dramska skupina društva Mavrični most mladih, ustanovljenega leta 1995 s sedežem v Domu duhovnosti v Klanecu pri Kozini. Društvena dejavnost obsega več aktivnosti, med njimi: kulturne večere z mladimi umetniki, mladinske maše, mladinske shode, razne tečaje, fotografsko sekcijo in še kaj.

Dramska skupina Mavričnega mostu mladih je nastala oktobra 1996, ko smo se peščica navdušencev zbrali in začeli razmišljati o tem, kaj vse bi se dalo storiti, ali bolje rečeno, premakniti. Če namreč živis v kraju, kjer ni ne kinodvorane, kaj šele gledališča ali opere, ti preostane le dvoje. To so, seveda, številne gostilne in diskoteke, ki jih mladi množično obiskujejo in nič ti ne preprečuje zadrževanja v njih. Če pa se tam nekako ne znajdeš, lahko večere mirno preživis ob gledanju televizije. Pa še ceneje je! A mladi imamo preveč energije, domišljije in idej, da bi jih kar tako zabijali v tri dni. Treba je na dan z njimi. Kaj ti pomaga sanjarjenje, če sanj ne uresničiš ali če se sploh ne potrudiš, da bi jim dal poleta. Vsakdo prejme od življenja toliko, kolikor vloži samega sebe v določeno stvar. Tako smo začeli tudi mi!

Delo francoskega avtorja Antoina de Saint-Exuperyja "Mali princ" je bilo nedvomno trd oreh za amaterje, kakršni smo mi. A se s tem nismo pretirano obremenjevali, četudi je marsikdo glasno podvomil v dobro izvedbo tega. Mali princ pa nas je vztrajno tolažil: "Odrasli so vsekakor zelo čudni!" In smo trmasto vztrajali dalje. Razdelili smo vloge, pričeli smo z vajami, z ustvarjanjem

scenografije, z izbiranjem glasbe... Ideje so kar vrele. Začetno zamisel, da bi premierno nastopili v Domu duhovnosti v Klanecu, je izpodrinila drznejša misel. Tam, v Hrpeljah, je namreč stal - in še stoji, obetajoč si obnovitve - star in dvajset let zapuščen zadržni dom. Prava pravcata dvorana z odrom... Tako smo se nad dvorano navduševali mi. Ko pa sem očka peljala tja, je takoj ugotovil nekatere malenkosti, da v dvorani ni luči, ne električne napeljave, ne stolov; skratka, da v njej razen betona in betonskega odra ni ničesar. A brez panike! Stopili smo do župana gospoda **Vlada Kreblja**, ki je bil pripravljen pomagati.

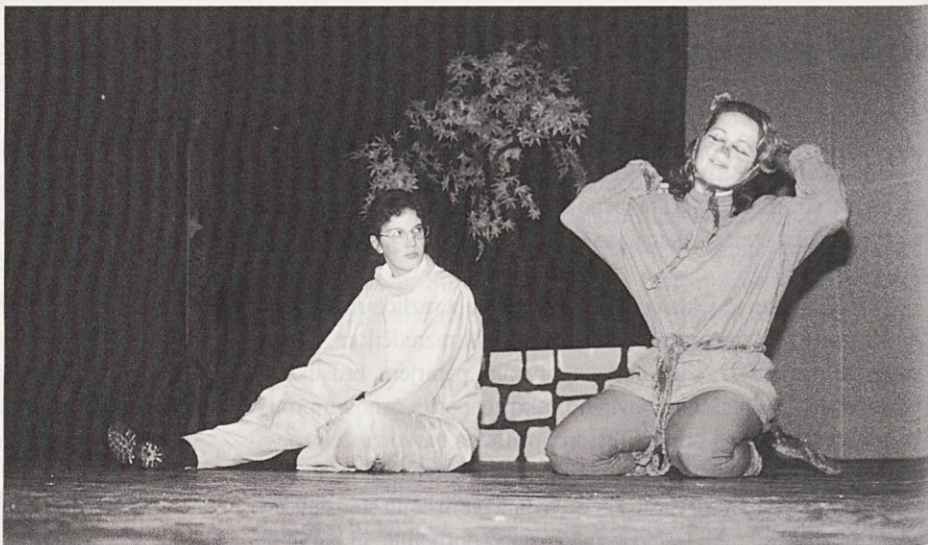
Teden pred premiero smo se kar preselili v Klanec. Šivilje so šivale še zadnje kostume, tehniki so preizkušali glasbo; skratka, ustvarili smo pravo pravcato džunglo. Vesela, prezaposlena in že malce panična družina je reševala še zadnje težave.... Najbolj nam je nagajal mraz, saj smo imeli premiero 28. decembra 1996, ko so bile zunanje temperature krepko pod lediščem, dvorana v Hrpeljah pa takorekoč brez ogrevanja. A bili smo polni volje. Radio je že veselo napovedoval naš nastop in verjetno smo takrat prvič začutili breme odgovornosti. Prej smo se bolj igrali!

Zvečer, pred premiero, preden sem odšla od doma, mi je mama v strahu, da ne bi bila razočarana, dejala: "Ne bodi žalostna, če bo malo ljudi. Veš, mraz je in ljudje tukaj niso navajeni na take prireditve..." A bili smo prijetno presenečeni. V dvorani je bilo po dvajsetih letih okrog 300 ljudi, kar je za naš kraj ogromno.

S predstavo so bili gledalci zadovoljni. Mali princ nosi v sebi številna čudovita sporočila in mi smo se potrudili, da bi jih publiki lepo in pristno posredovali. Veliko smo se naučili in doživeli.

Z igro "Mali princ" smo člani dramske skupine Mavričnega mostu mladih iz Klanca pri Kozini gostovali v Sežani, Trstu, Pivki, Šmarjah, Hrpeljah (za osnovnošolce), Štanjelu in na Colu, povabil pa še ni in ni konec. Nam bo Mali princ ostal v lepem spominu, vsem pa je to lahko dokaz, da mladi zmoremo z voljo in navdušenjem "premikati gore"!

Tanja Trebec, študentka pedagogike in romanistike,
6240 Kozina, Pod Videžem 19

Iz gledališkega lista predstave "Mali princ"

KDOR HOČE VIDETI, MORA GLEDATI S SRCEM. BISTVO JE OČEM NEVIDNO.

Antoine de Saint-Exupery

Antoine de Saint-Exupery je bil humanist, zanimali so ga ljudje. Kot pilot je preletel toliko meja, se povzpel nad oblake, se vzdignil nad vse prepreke in bodeče žice. Ta Saint-Exupery je sanjal o mostu, ki bi povezoval vse ljudi. Hotel je najti pot do vseh src.

Kdo pravi, da se bitje srca razlikuje glede na raso, vero, jezik in družbeno okolje? Saint-Exupery je prezgodaj umrl. Ni dočakal trenutka, ko je Mali princ spregovoril milijonom mož, žena in otrok, ki navidez nimajo nič skupnega. Toda, ker dobro vidimo samo s srcem, bo sporočilo zlatolasega otroka premagalo vse razlike, ganilo vsakogar in prodrlo v vsak kotiček sveta.

Mali princ predstavlja najlepšo zmago nad nesrečo, neumnostjo, odtujenost-

jo in strahom - med njenimi vrsticami se razodeva trajno sporočilo.

(Iz uvoda v knjigo Mali princ avtorice Anne S. Noble)

Mali princ je zgodba o svetlolasem dečku, ki je živel na majhnem planetu. Življenje mu je potekalo mirno vse do dne, ko je na planetu opazil drobno rastlinico. Iz nje se je razvila čudovita vrtnica, ki je Malemu princu spremenila življenje. Deček jo je občudoval in vestno skrbel zanjo. Začetno navdušenje pa je kaj kmalu zamenjala žalost, saj je ugotovil, da je vrtnica domišljava in sitna. Zaradi razočaranja je zapustil planetek in odšel raziskovat vesolje. Na poti je obiskal nekaj planetov in spoznal njihove prebivalce. Vsak od njih je bil zasvojen z lastnim delom ter prepričan v pomembnost svojega početja.

Najprej je prišel na planet, kjer je prebival kralj. To je bil človek s povzdignjeno glavo, rad je ukazoval, a kljub temu je Malemu princu zaupal nekaj modrih misli o vladanju in sojenju. Na naslednjem planetu je živel pijanec, ki je pil, da bi pozabil, da ga je sram, ker je pijanec. Mali princ je bil zaradi tega zelo žalosten. Na četrtem planetu je naletel na trgovca. Ta je bil resen človek in niti glave ni vzdignil, ko je prišel Mali princ. Za trgovcem je Mali princ naletel na geogra-

fa. A ta je videl le knjige in črne črke, ne pa svetlih zvezd in sončnih zahodov. Mali princ je odšel. Ljudje, ki jih je srečal, so se mu zdeli absurdni in po vsakem obisku je pripomnil: "Kako čudni so ti odrasli!"

Obnašanje kralja, domišljavca, pilota, geografa in trgovca je na videz komično, hkrati pa odlično zrcali človekove slabosti. Zato naša predstava ni le pravljica, namenjena otrokom. Njeno sporočilo želi opozoriti na vrednote življenja predvsem odrasle, ki so dandanes zaradi hitrega življenjskega ritma prepogosto postavljene ob stran.

Zadnji planet, ki ga je Mali princ obiskal, je Zemlja. Tu je srečal lisico, ki mu je dovolila, da jo je udomačil. Vsak dan jo je Mali princ obiskoval točno ob določeni uri. Sredi puščave mu je razodela svojo skrivnost: "Če hočeš videti, moraš gledati s srcem. Bistvo je očem nevidno!" Mali princ je razumel, zakaj je njegova vrtnica zanj pomembnejša kot pet tisoč vrtnic v velikem vrtu. Zaradi časa, ki ga je žrtvoval, je njegova vrtnica zanj tako pomembna.

Na Zemlji je Mali princ srečal pilota. Našel ga je obupanega sredi puščave v pokvarjenem letalu. Pilot je bil preprost človek in je razumel otroke. Z Malim princem sta se spoprijateljila.

Malemu princu je postalo na Zemlji hudo. Vedel je namreč, da ga nekje tam med zvezdami čaka vrtnica. Njegova vrtnica. Kača mu je obljubila, da ga bo popeljala nazaj domov. Obljubo je izpolnila in Mali princ se je vrnil na svojo zvezdo k vrtnici, ki jo ima rad.

Slika levo zgoraj:

Lisica (Ester Barba) Malemu princu (Natalija Pečar): "... Moje življenje je povsem enolično...

... če pa me udomačiš, bo čudovito". - Foto: T. Trebec.

Slika spodaj:

Ustvarjalci "Malega princa" dramske skupine Mavrični most mladih iz Klanca pri Kozini. Z leve na desno sedijo spredaj: Alen Luin, Božo Benedejčič, Tanja Trebec, Matevž Kastelic, Katja Hrobat in Primož Brezovec; za njimi sedijo z leve na desno: Ester Barba, Natalija Pečar, Martina Knez, Helena Širca in Marija Žerjal; z leve na desno stojijo: Tatjana Mihalič, Matej Ferfila, Jernej Čepar in Petra Knez. Odsotni: Danjel Mihalič, Marta Mikuž, Davorina Petrinja, Milan Pregelj, Petra Turk ter Aleš in Igor Vovk.

V predstavi "Mali princ" dramske skupine Mavrični most mladih iz Klanca pri Kozini nastopajo: Mali princ - Natalija Pečar, Vrtnica - Petra Turk, Lisica - Ester Barba, Pilot - Božo Benedejčič, Kralj - Matej Ferfila, Domišljavec - Jernej Čepar, Pijanec - Katja Hrobat, Trgovca, ki šteje zvezde - Helena Širca, Geograf - Matevž Kastelic, Deklica - Jerneja Jerak, Kača - Marija Žerjal, Cvetlica - Petra Knez, Vrtnice - Martina Knez, Davorina Petrinja in Ivana Čule. Mojstri scene: Milan Pregelj, Tatjana Mihalič in Zorko Bajc. Glasbeni mojstri: Danjel Mihalič, Igor in Aleš Vovk ter Lojze Furlan. Kostumografije: Ana Torkar, Marta Mikuž in Tamara Mavrič. Režiserka: Tanja Trebec.

SOČASNO s čitalnicami V VELIKIH MESTIH

Lučka Čehovin

“Čitalnica je narodna naprava, katere namen je duha buditi in bistriti s podučivim čitanjem časnikov in knjig slovenskih pa tudi družih narodov, duha razveseljevati z zbranim petjem in poštenimi igrami... Čitalnica izobražuje ves narod tistega kraja”.

Ob proslavljanju 750-letnice Komna in komenske prafare bi skoraj pozabili na pomembno 130-letnico komenske čitalnice, ki je bila z velikimi slovesnostmi ustanovljena 2. junija 1867. Za to je imel največje zasluge leta 1854 imenovani predstojnik okrajnega sodišča v Komnu Alojz Polaj, poznejši poslanec v I. Deželnem zboru goriškem, v katerem si je skupaj s takratnimi vnetimi sonarodnjaki potegoval za koristi in napredek svojega naroda¹.

O pomenu čitalnic, še posebej na Primorskem, kjer je zakoreninjena ljubezen do branja in knjige, pišejo mnogi zgodovinski zapisi. Komenci so to obletnico s ponosom zabeležili v prostorih sedanje knjižnice, ki že vrsto let deluje v okviru matične Kosovelove knjižnice v Sežani. Zato sem se slovesnosti z veseljem udeležila s skromnim prispevkom k programu, ki so ga v Komnu sami pripravili. Prispevek, ki ga berete, sem le priredila za revijo Kras!

Tako so v letu 1861 narodni buditelji predstavili pomen čitalnic, ki so - kot je zapisano - rasle kot gobe po dežju še posebej na Primorskem. Podatek, da je tudi čitalnica v Komnu nastala vzporedno s čitalnicami v velikih mestih, kot so Trst, Ljubljana, Maribor, Celje, gotovo ni zamemarljiv. Pove, da so bili takratni vodilni ljudje v Komnu napredno misleči in da so se zavedali, kako velikega pomena sta znanje in narodna zavest. Če se živimo v zgodovinski čas, v katerem so čitalnice na Slovenskem nastajale, vemo, da so imele drugačno vlogo in pomen, kot ga imajo sedanje knjižnice, bistvo pa je ostalo isto. Z nudenjem možnosti za branje časopisov in knjig so čitalnice skrbele za “bistrenje” uma, s petjem, z glasbo in igrami za žlahtnjenje srcâ in za podpiranje velike ideje o slovenskem narodu in razvoju slovenskega narodnega gibanja.

Še posebno na Primorskem so bile prav čitalnice srce taborskega gibanja. Bile so tiste, ki so ljudi prepričevale, da ni narodnega obstoja brez narodne zavesti. In ta misel je še dandanes temeljnega pomena za narod, zato je v razvoju sedanje družbe prav knjižnice poleg šol velikega pomena. Razvoja nekega kraja in območja si v sedanjem času brez dobro organizirane knjižnice ni mogoče predstavljati.

Morda se tega še iz dobe čitalnic v Komnu dobro zavedajo, sicer ne bi pred dvajsetimi leti, ko je nastajala mreža knjižnic v Sloveniji, prvi postavili zahtevo po

svoji knjižnici. Komenska knjižnica ima sedaj več kot 7000 knjig in nekaj več kot 700 članov, ki so si v letu 1996 izposodili 6700 knjig. S svojimi obiski v knjižnici Komenci in okoličani vedno znova potrjujejo, da knjižnico potrebujejo in da jim v večini pomeni vse kaj več kot samo bralno razvedrilo.

Prostori komenske knjižnice so tesni in ne ustrezajo več potrebam sodobne knjižnice, ki ne sme biti le izposojevalnica knjig, temveč mora imeti tudi prostor za spremljajoče dejavnosti, ki spodbujajo bralno kulturo in dvigujejo izobrazbeno raven krajanov. Živimo v času hitrega pretakanja informacij in ob 130. obletnici komenske knjižnice naj vodstvo komenske občine misli na vse to ter poskrbi, da bo knjižnica dobila ustrezen prostor za svoje delovanje, če naj opravlja vlogo sodobne knjižnice, ki mora biti vključena v splošno komunikacijsko-informacijsko mrežo!

¹ Pol stoletja društva “Pravnik”, 1939, Ljubljana.

Škocjanske jame Jane Peččnik

BRŠLJAN

Gojko Zupan

Vzdušje kraškega kamna, hladnega piša iz jam in vedno bolj zapuščenih naselij, ki jih je preraslo življenje, seva iz bršljana. Realnost, preprosta in logična, kot tisoč drobcev iz narave. Z žensko senzibilnostjo je to zaznala oblikovalka Jana Peččnik. Za diplomsko delo si je izbrala tiskani izdelek, ki naj bi bil nadgradnja turističnih publikacij. Knjiga "Bršljan, Regijski park Škocjanske jame" ima besedilo, ima fotografije, toda avtorstvo izdelka s 64 stranmi je drugod. Osnovno sporočilo je njena oblika, zunanja in notranja. Zaslutimo jo, ko knjigo izvijemo iz vzhodnjaško pretehtanega ovitka in bršljanastih trakcev.

Jana Peččnik je dobila nalogo na Visoki šoli za oblikovanje, kjer se je šolala pod mentorstvom Radovana Jenka in dr. Staneta Bernika. S knjigo je avtorica presegla vzhodnjaško dopadljive vzore; ni se skrila za izrabljeno simboliko borovcev in sugestivnostjo kapnikov. Nad njo je visela teža dediščine, predvsem umetniško vrhunskih in pretehtanih knjig, kakršni so Brumnova nadgradnja Kosovela in izdelki profesorjev na akademiji.

Nova knjiga je celo antiizdelek za običajne propagandne agencije in pisce. Ni mini leksikon z barvnimi reprodukcijami izjemnih izrezov in okolja, nima zemljevida in urnika. Kljub temu je ogledalo zaščitenege območja, značajska izkaznica Škocjanskih jam. V publikaciji so izbrane, smiselno razvrščene fotografije, ki so enakovredna spremljava oblikovanja. Rahlo zaostaja besedilo Nadje Seražin, ki je pesniško, polno prispodob. Poskuša biti živo, deluje pa nekoliko stritarjevske, premalo sproščeno za mlade generacije; bolj v senci bršljana, ki prerašča zidove. Črkopisi so različni, prilagojeni vsebini in fotografijam. Najmanjše črke so predrobne.

Knjiga ni vzorec, ki bi vpel vse tiskane izdelke; je izjemnost za zbiralce in sladokusce, za bibliofile in ljubitelje kraške duše.

Oblikovalka bi s svojim izhodiščem, ki potrjuje usmeritev šole in senzibilnost, lahko nadgradila celostno podobo zaščitenege območja Škocjanskih jam ali njihovega kulturnega dela.

Mag. Gojko Zupan, dipl. umetnostni zgodovinar - svetovalec direktorja za stavbno dediščino v Upravi R Slovenije za varstvo kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, 1000 Ljubljana, Plečnikov trg 2

V založbi Pokrajinskega arhiva Koper je izšla...

VIDEOKASETA "SLOVENSKO PRIMORJE"

Pariška mirovna konferenca z Italijo je sicer globoko vrezala v slovensko narodno telo, vendar je vsaj delu Slovencev v Slovenskem primorju prinesla uresničitev dolgoletnih sanj.

V spomin na ta veličasten in za Slovence pomemben dogodek se je Pokrajinski arhiv Koper odločil, da ponudi iz arhivske zakladnice eno izmed ohranjenih dragocenosti - na videokaseto posnet kulturno-umetniški film "Slovensko primorje" Metoda in Milke Badjura. Film sta zakonca Badjura posnela v prvih mesecih po priključitvi in sta zanj leta 1952 prejela 2. TV NBC nagrado v New Yorku. Poleg umetniške ima film neprecenljivo etnološko in dokumentarno vrednost, saj je verodostojen prikaz te slovenske pokrajine v njenem velikem trenutku pred polovico stoletja. Avtor besedila je France Bevk. Glasbo je napisal Matija Bravničar. Film hrani Slovenski filmski arhiv v Arhivu Republike Slovenije.

Dokumentarno kaseto "Slovensko primorje" je mogoče kupiti za 1800 SIT v Pokrajinskem arhivu Koper, 6000 Koper, Goriška ulica 6. Kupiti jo je mogoče tudi s poštnim povzetjem po telefonskem naročilu na št. 066/271-824 in 272-441 ali po telefaksnem naročilu na št. 066/24-987/.

SLOVENSKO PRIMORJE
1947 - 1948

VHS

V ponedeljek, 24. avgusta 1998

Stota OBLETNICA rojstva AVGUSTA ČERNIGOJA

Agencija Kras

V letu 1998 bo preteklo sto let od rojstva slikarja in grafičnega člana SAZU, predstavnika slovenskega konstruktivizma in avantgarde na začetku dvajsete stoletja. Rodil se je 24. avgusta 1998 v Trstu in umrl 17.11.1985 v Sežani, kjer je pokopan na tamkajšnjem mestnem pokopališču pod Taborom.

Da bi se primerno obeležilo stoto obletnico Černigojevega rojstva, so izdajatelji revije Kras s sodelavci na pobudo iz Ministrstva za kulturo pripravili zasnovo prireditev ob umetnikovem rojstnem dnevu, ki naj bi bile v ponedeljek, 24. avgusta 1998 v Sežani. Zasnova prireditev vsebuje:

Okroglo mizo revije Kras z delovnim naslovom "Avgust Černigoj na začetku dvajsetih let tega stoletja in njegova odmevnost v zdajšnjem kulturnem življenju" (končni naslov bo izoblikovan do konca marca 1998). Pogovor za okroglo mizo bo v novi multimedijški dvorani zgradbe Sežanskega botaničnega parka. Povabljenih bo blizu sto domačih in tujih strokovnjakov, likovnikov in novinarjev. Okrogla miza bo od 9,00. do 12,00. ure in od 15,30. do 17,00. ure.

Javno projekcijo filmov o slikarju in grafiku Avgustu Černigoju (ki jih hrani ravnateljica Kosovelove knjižnice Lučka Čehovin). Projekcija bo v novi multimedijški dvorani zgradbe Sežanskega botaničnega parka. Povabljeni bodo udeleženci pogovora za okroglo mizo revije Kras in drugi. Projekcija bo ob 19. uri.

Otvoritev stalne razstave izbora Černigojevih grafik, katerih bogat fond je že deset let shranjen v depojih Kobilarne Lipica in zato javnosti nedostopen za ogled. Stalna razstava bo v novem razstaviščnem prostoru zgradbe Sežanskega botaničnega parka. Otvoritvena slovesnost bo v parku pred zgradbo ob 21. uri. Grafike bo izbrala Brina Čehovin, dipl. umetn. zgodovinarica, razstavo pa bo postavila skupina Novi Kolektivizem.

Obisk Černigojevega groba in položitev venca udeležencev okrogli mize revije Kras na mestnem pokopališču v Sežani poleg Sežanskega botaničnega parka ob 12. uri.

Izdaja tematske številke revije Kras o slikarju in grafiku Avgustu Černigoju s prispevki izbranih avtorjev ob 100. obletnici njegovega rojstva in z izborom še neobjavljenega gradiva iz njegove zapuščine. Vse z ambicijo, da se objavljeno in neobjavljeno gradivo uporabi za pripravo monografije o Avgustu Černigoju. Izšla naj bi 15. avgusta 1998.

Vizualne komunikacije - vabilo na razstavo, barvni razstavni katalog, barvni plakat in barvna informativna zložen-

ka. Besedilo bo napisala Brina Čehovin, komunikacije pa bo oblikovala skupina Novi kolektivizem.

7. Predstavitev Černigojeve znamke in uporaba priložnostnega poštne žiga ob 100. obletnici Černigojevega rojstva v multimedijški dvorani zgradbe Sežanskega botaničnega parka ter na Pošti v Sežani v ponedeljek, 24. avgusta 1998 med 9.00. in 20.00. uro.

Predstavitev projekta za ureditev in izdajo monografije o Avgustu Černigoju. Vsebinska in oblikovna zasnova monografije - prikaz pred pričetkom popoldanskega dela okrogle mize ob 15. uri.

9. Tiskovna konferenca o obeležitvi stoletnice rojstva Avgusta Černigoja. Predstavitev programa prireditev ob stoti obletnici Černigojevega rojstva in priložnostnih publikacij. Na njej bodo sodelovali organizatorji prireditev, uredništvo revije Kras Brina in Lučka Čehovin, Novi kolektivizem, Pošta Slovenije, Kobilarna Lipica in Komunalno stanovanjsko podjetje Sežana kot upravljalec Sežanskega botaničnega parka. Konferenca bo v ponedeljek, 17. avgusta 1998 ob 11. uri v hotelu Maestoso v Lipici.

Sklep

Predlagatelji prireditev sodijo, da je zasnova način obeležitve stote obletnice rojstva slikarja in grafičnega Avgusta Černigoja 24. avgusta 1998 v Sežani primeren način za informiranje javnosti ob umetnikovem življenju in ustvarjanju in da bo s svojimi pojavnostmi pomembno prispeval k obeležitvi in poglobitvi splošnega vedenja Černigoja in njegovem ustvarjanju!

5000

gospodarskih družb,

Kaj imajo skupnega?

35000

podjetnikov,

150000

ljudi različnih
poklicev in starosti

*Izbrali so
zanesljivost
in zaupanje
dobre banke.*

**Banka
Koper**

Dokazujemo z dejstvi.

ŠKOCJANSKE JAME

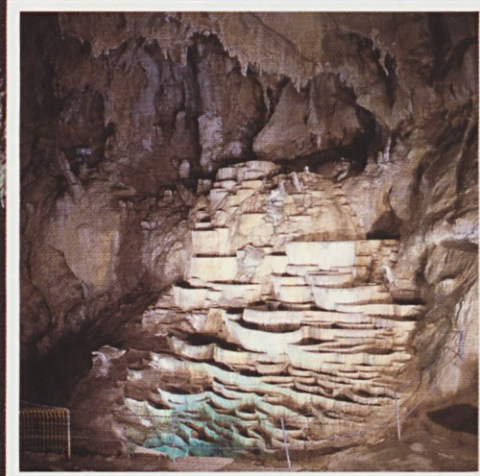
Unesco 1986-1996

Liste du Patrimoine Mondial

V Postojnski jami lahko vidi jamoslovec vse,
kar si le more srce poželeti,
Škocjanske jame pa nimajo primere na svetu!

Norbert Casteret, 1955

HANKEJEV MOST
IN PONVICE

Informacije:

Škocjanske jame,
6215 Divača, Matavun 12
Telefona: 067/60-122 in 60-169,
fax: 067/73-384

Obiski vsak dan:

VI - IX: 10,00, 11,30, 13,00, 14,00, 15,00, 16,00, 17,00

IV, V, X: 10,00, 13,00, 15,30

XI - III: 10,00 ter ob nedeljah in praznikih tudi ob 15,00.

...NEPOZABNA DOŽIVETJA.

NOVA GORICA VAS PRIJAZNO VABI. VSE JE ŽE PRIPRAVLJENO, DA PREŽIVITE LEP IN NEPOZABEN VEČER. IGRE, ZABAVNI PROGRAMI, RAZLIČNE PRIREDITVE. ZA SLADOKUSCE ODLIČNO PRIPRAVLJENE JEDI DOMAČE IN TUJIH KUHINJ. ČE PA ŽELITE PREŽIVETI Z NAMI KONEC TEDNA, VAM NAŠE GOSTOLJUBNO OSEBJE NUDI VRHUNSKO POSTREŽBO V HOTELIH S ŠTIRIMI ZVEZDICAMI. PESTROST BIVANJA DOPOLNUJEJO IZLETI V PISANO OKOLICO NOVE GORICE TER ODLIČNO OPREMLJENA ŠPORTNA SREDIŠČA, KI BODO ZADOVOLJILA TUDI NAJZAHTEVNEJŠE LJUBITELJE ŠPORTA, NARAVE IN ŽIVLJENJA NA PROSTEM. V PRIJETNEM OKOLJU KONFERENČNE DVORANE PERLA, OPREMLJENE Z NAJSODOBNEJŠO TEHNIKO, PA LAHKO DOBRO POČUTJE ZAGOTOVIMO TUDI POSLOVNEŽEM.

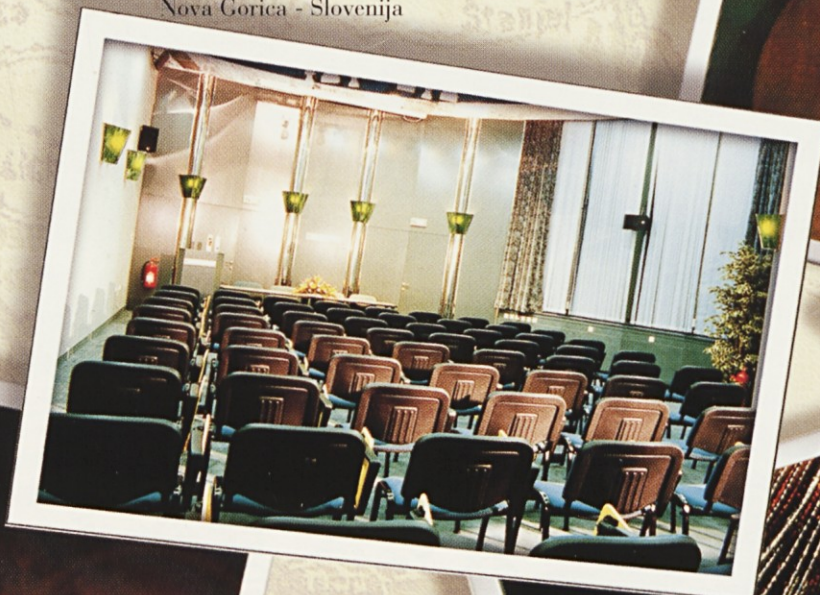
SKRATKA, DOŽIVITE NOVO GORICO, TAKO KOT SO JO DOŽIVELI ŽE MNOGI - SKUPAJ Z NAMI! DOBRODOŠLI!

NEPOZABNI TRENUTKI S HITOM!

Informacije: Tel. 065 28221 - 27258 Fax 065 26430

Internet: <http://www.hit.si> - E-mail: pavlin.suzana@hit.si

HIT Hoteli Igralnice Turizem
Nova Gorica - Slovenija

daleč
it takes of
na pot se
for distant lands
dvigne
it calls from
z drugega
the other side
konca sveta
of the world
se oglasi
and is home
in je doma
everywhere
povsod
both here
tu kakor tam
and there
svoboden
free as

kot PTICA
a BIRD

mobitel

SLOVENSKI OPERATOR NMT & GSM
<http://www.mobitel.si>

Imelda 8000, photo Buenos Dias, "Swan Lake" CG by Seiji Yoshimoto

D 73779/<4>, 1997
KRAS

199702007, 23

CCB1SS

SILK KOPER - B18 CPD013181H